

Kulttuurimaiseman inventointi ja arvottaminen

Kehitysideoita inventointi- ja arvottamiskäytännölle Suomen ja Saksan välisen vertailun pohjalta

Saara Vilhunen - Diplomityö

Sisältö

Tiivistelmä	4	Osa III: Synteesi	109
Abstract	5	Inventointi- ja arvottamismenettely	111
Johdanto	7	Inventointi- ja arvottamismenettelyn rakenne	111
OSA I: Lähtökohdat	11	Suomalaisen inventointi- ja arvottamiskäytännön ongelmia	123
Kulttuuri + maisema = kulttuurimaisema?	13	Yhteenveto ja johtopäätökset	129
Mikä on kulttuurimaisemaa?	13	Kulttuurimaiseman inventointi ja arvottaminen Suomessa	129
Kulttuurimaisemaan liittyvä käsitteistö	14	Saksalaiset menetelmät ja niiden sovellettavuus	132
Kulttuurimaisema muuttuvana kokonaisuutena	23	Johtopäätökset	134
Kulttuurimaisema maankäyttöpolitiikassa	29	Kehitystarpeet yleisellä tasolla	136
Perusteet kulttuurimaiseman vaalimiselle	29	Kehitystarpeet valtakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla	140
Kulttuurimaisema suomalaisessa maankäyttöpolitiikassa	30	Lopuksi	145
Kansainvälinen aluesuunnittelu- ja maisemapolitiikka	41	Lähdeluettelo	147
Kulttuurimaisema saksalaisessa maankäyttöpolitiikassa	44	Liite A - Käytetyt lyhenteet	153
Osa II: Esimerkkimenetelmät	49	Liite B - Maatalouden ja metsänhoidon tukijärjestelmät	155
Kulttuurimaiseman arvot ja arvottaminen	51	Liite C - Työn taustaksi luettu kirjallisuus	157
Esimerkkimenetelmät	55		
Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet	56		
Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt	65		
Perinnemaisemien inventointi ja tutkimus	69		
Burggraaffin & Kleefeldin inventointi- ja arvottamismenetelmä	71		
Büttnerin inventointi- ja arvottamismenetelmä	86		
Esimerkkimenetelmien vertailu	97		

Tiivistelmä

Maiseman kulttuuriarvojen vaalimista edellytetään sekä lainsäädännössä että kansallisessa ja kansainvälisessä aluesuunnittelupolitiikassa. Tärkein keino kulttuurimaiseman arvojen säilymiseen on eri intressien yhteensovittaminen ja maiseman harkittu kehitys maisemasuunnittelun ja maankäytön suunnittelun keinoin. Kulttuurimaiseman arvon osoittaminen maankäytön suunnittelussa on kuitenkin ollut haastavaa, sillä tarkoituksenmukaista ohjeistusta arvojen määrittämiseen ja vaalimiseen ei Suomessa ole. Kulttuurimaisemaan liittyvät valtakunnalliset inventoinnit, joihin sisältyi myös arvokkaiden alueiden määrittely, valmistuivat Ympäristöministeriön ja Museoviraston toimesta jo 1990-luvun alussa, mutta silti inventoinnin ja arvottamisen sisältöön ja menettelytapoihin ei ole syntynyt vakiintuneita käytäntöjä.

Diplomityön tavoitteena on ollut kahden kotimaisen ja kahden saksalaisen esimerkkimenetelmän sekä kirjallisen materiaalin ja haastattelujen perusteella selvittää, millaisin menetelmin kulttuurimaisemaa on Suomessa inventoitu ja arvotettu sekä millaisia menettelytapoja Saksassa on käytössä. Menetelmien vertailun perusteella on muodostettu yleiskuva inventointi- ja arvottamismenettelyn rakenteesta ja vaiheista, analysoitu arvottamisen ongelmia sekä esitetty kehitysehdotuksia suomalaiselle inventointi- ja arvottamiskäytännölle. Tutkimuksen taustatiedoksi on perehdytty kulttuurimaisemaa koskevaan käsitteistöön, lainsäädäntöön ja poliittisiin linjauksiin.

Suomen valtakunnallisten inventointien tiedon laatu, tarkkuus ja saatavuus eivät yleispiirteisyydessään palvele maankäytön suunnittelua. Inventoinnit on maakunnissa tehty epätasaisin voimavaroin, eikä niistä käy tarpeeksi selkeästi ilmi, minkä tekijöiden perusteella kunkin kohteen arvo on määräytynyt ja missä arvotekijät sijaitsevat. Arvojen vaaliminen maankäytön suunnittelussa on siten ollut hankalaa. Merkittäviksi ja arvokkaiksi määriteltujen kohteiden ulkopuolisten, maakunnallisesti tai paikallisesti arvokkaiden alueiden määrittämiseen ei useinkaan ole resursseja ja riittävä ohjeistusta. Inventointi ja arvottaminen tulisi rutiininomaisuuden sijaan sovittaa kulloisiinkin suunnittelutarpeisiin kohdealueen ominaispiirteet huomioiden, mutta tästä huolimatta käytettyjen menetelmien ja arvon määräytymisperusteiden olisi hyvä olla yhtenevät, jotta inventointi ja arvottaminen olisi yhteisesti hyväksyttävissä. Saksalaisten esimerkkimenetelmien ansioita ovat kattavat, kokonaisvaltaiset analyysit mm. maisemahistorian osalta, inventoinnissa ja arvottamisessa käytettyjen menetelmien ja arvokriteerien perusteellinen kuvaus, kehitystavoitteiden ja konkreettisten toimenpidesuosittelujen laatiminen sekä runsas karttojen ja kuvien käyttö. Näitä asioita voitaisiin soveltaa ja kehittää suomalaisissa inventointi- ja arvottamiskäytännöissä ja siten edesauttaa kulttuurimaiseman arvojen säilymistä, kuten sen kykyä kertoa yhteiskunnan historiasta, myös tuleville sukupolville.

Tekijä: Saara Vilhunen

Työn nimi: Kulttuurimaiseman inventointi ja arvottaminen. Kehitysideoita inventointi- ja arvottamiskäytännölle Suomen ja Saksan välisen vertailun pohjalta.

Jätetty tarkastettavaksi: 22.3.2010

Aalto-yliopiston Teknillinen korkeakoulu
Insinööritieteiden ja arkkitehtuurin tiedekunta

Arkkitehtuurin laitos

Maisema-arkkitehtuurin tutkinto-ohjelma

Työn valvoja: professori Maija Rautamäki

Aineisto: kirjallinen työ (11 kpl)

Kulttuurimaisema (tässä työssä): ihmisen käyttämä, hoitama, muuttama tai rakentama fyysinen ympäristö, ts. ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen kautta syntynyt kokonaisuus, jonka maisemakuvassa em. toiminnan jälkiä on näkyvissä. Kulttuurimaisemalla viitataan ensisijaisesti maaseudun viljelymaisemaan, ja siihen katsoaan olennaisesti liittyviksi myös perinnemaisemat ja -biotoopit, rakennettu kulttuuriympäristö sekä kiinteät muinaisjäännökset.

Asiasanat:

kulttuurimaisema, kulttuuriympäristö, inventointi, arvottaminen, kulttuurimaiseman arvo, maisemasuunnittelu, maisemansuojelu, maisemanhoito

Abstract

Fostering of the cultural values of landscape is provided by legislation as well as by spatial development policies on a national and international level. The most important way to preserve the values of cultural landscape is integrating the different land use interests and developing landscape delicately by means of landscape and land use planning. However, proving the value of cultural landscape in land use planning has been challenging due to the lack of appropriate instruction for defining and preserving the values. Although nationwide inventories related to cultural landscape were completed in Finland in the early 1990's by the Ministry of the Environment and The National Board of Antiquities, an established practice for the content and procedures of inventory and evaluation of cultural landscape has not yet been developed.

The objective of the thesis was to study the kinds of methods used to inventory and evaluate landscape in Finland and to see which techniques are used in Germany. The study is based on two Finnish and two German example methods, literary work and interviews. A comparison of the methods is used to create an overview of the structure of inventory and evaluation practice, to analyze the problems of evaluation and to suggest development ideas for the Finnish practice. The essential concepts, legislation and political alignments related to cultural landscape are presented as background information for the survey.

Neither quality, precision nor availability of the existing information in the Finnish nationwide inventories meet the needs of land use planning. The inventory work in Finnish provinces has been done with uneven resources, and the results do not clearly reveal which factors have defined the value of each as significant classified landscape area or where the valuable landscape elements are located. Therefore, fostering the values of cultural landscape in land use planning has been difficult. Moreover, resources and instructions are often insufficient for defining the value of landscape outside the nationally significant areas, such as regionally or locally important cultural landscapes. Instead of routine-like practice, inventory and evaluation should always be adapted to the respective planning needs considering the characteristic of the survey area. In spite of this, the methods and principles used to determine the values should be convergent, so that the results of the inventory and evaluation could be commonly acceptable. The merits of the German methods include comprehensive analyses i.e. in interpreting landscape history, in-depth description of the methods and criteria used in inventory and evaluation, formulation of landscape development goals and concrete suggestions on preserving measures as well as abundant use of illustrations like maps and images. These features could be applied and developed in the Finnish practice in order to better explain the cultural values of landscape - e.g. its capability to reveal the history of a culture - and to preserve cultural landscape for future generations.

Author: Saara Vilhunen

Title of Thesis: Inventory and evaluation of cultural landscape. Development ideas for the Finnish practice based on comparing Finnish and German methods.

Date: 22.3.2010

Aalto University - School of Science and Technology

Faculty of Engineering and Architecture

Department of Architecture

Degree Programme of Landscape Architecture

Supervisor: Professor Maija Rautamäki, LicSc(Tech)

Documents: written work (11 copies)

Cultural landscape (in this thesis): the physical environment used, managed, altered or built by human, that is an entity developed by the interaction between human and nature, in whom landscape the traces of above-mentioned actions are visible. Cultural landscape refers primarily to rural cultivation landscape, and traditional landscapes and biotopes, built-up cultural areas and monuments of antiquity are also seen essentially connected to it.

Keywords:

cultural landscape, inventory, evaluation, value of cultural landscape, landscape planning, landscape protection, landscape management

Johdanto

Diplomityön lähtökohdat

Kulttuurimaisema on kiinnostanut minua jo kauan, ja sen merkitys on ollut minulle itsestään selvä. Kulttuurimaiseman arvoa on kuitenkin ollut hankala perustella tieteellisesti, koska arvotekijöitä ja arvottamismenetelmiä ei Suomessa juuri ole tutkittu. Ollessani Berliinissä opiskelijavaihdossa tutustuin saksalaiseen kulttuurimaisematutkimukseen. Koska suomalaiset inventointi- ja arvottamismallit tukeutuvat pitkälti muissa Pohjoismaissa käytettyihin menetelmiin, tuntui kiinnostavalta etsiä uusia ajatuksia Suomen ja Saksan välisen vertailun kautta. Saksa on ollut – ehkä osittain kielimuurin takia – verrattain tutkimaton kenttä, jossa kulttuurimaisematutkimusta on kuitenkin harjoitettu jo pitkään. Vaikka Saksan maisema- ja kulttuurihistoria poikkeaa Suomesta, on kulttuurimaiseman inventointiin ja arvottamiseen käytettyjen menettelytapojen vertailu ja soveltaminen valtio- ja kulttuurirajoista huolimatta mahdollista.

Maiseman kulttuuriarvojen vaalimista edellytetään sekä lainsäädännössä että kansallisessa ja kansainvälisessä aluesuunnittelu- ja maisemapolitiikassa. Suomessa kulttuurimaisemaan liittyviä, koko maan kattavia inventointeja on kaksi: Ympäristöministeriö on kartoittanut valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (Maisemanhoito 1993, Arvokkaat maisema-alueet 1993) ja Museovirasto valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt (Rakennettu kulttuuriympäristö = RKY 1993). Inventoinneista on kulunut nyt lähes kaksikymmentä vuotta ja osa tiedoista on vanhentunut. Museovirasto on saanut RKY-inventoinnin päivitystyön valmiiksi vuoden 2009 lopussa. Ympäristöministeriö suunnittelee parhaillaan arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointien aloittamista, joten on ajankohtaista selvittää, millaisia menetelmiä kulttuurimaiseman inventoinnissa ja arvottamisessa on tähän mennessä käytetty ja kuinka niitä voitaisiin kehittää - tarvetta siihen on.

Valtakunnallisissa inventoinneissa kohteiden arvot ja arvoluokituksen perusteet eivät käy riittävässä määrin ilmi ja kohdevalikoima vaikuttaa mielivaltaiselta. Nykyiset tiedot arvokkailta alueilta ovat maankäytön suunnittelun tarpeisiin liian yleispiirteisiä. Kattava ja käytännönläheinen ohjeistus kulttuurimaiseman inventointiin ja arvojen määrittämiseen puuttuu, minkä takia paitsi valtakunnallisesti arvokkaiden alueiden myös niiden ulkopuolisen kulttuurimaiseman säilyttämistä on toisinaan vaikea perustella maankäytön suunnittelussa. Ongelmana on myös se, ettei missään määritellä, millä keinoin arvokkaita alueita tulisi kehittää ja hoitaa, niin että arvot säilyi-

sivät. Saksalaiset inventointi- ja arvottamismenetelmät ovat suomalaisiin verrattuna systemaattisempia ja kokonaisvaltaisempia. Kulttuurimaiseman arvot on tuotu esiin ymmärrettävämmiin ja havainnollisempiin. Lisäksi inventoinnin ja arvottamisen yhteydessä on usein muotoiltu kehitystavoitteita ja toimenpidesuosituksia, mikä edesauttaa sekä kulttuurimaiseman arvojen sisällyttämistä maankäytön suunnitteluun että käytännön maisemanhoitoa.

Kulttuurimaiseman arvoja ovat mm. edustavuus, säilyneisyys, harvinaisuus, kauneus sekä historiallinen kerroksellisuus ja jatkuvuus. Kulttuurimaiseman säilyttämistä perustellaan usein sillä, että se kertoo mm. aiempien sukupolvien elämäntavoista ja yhteiskunnan historiasta sekä tukee kansallisen identiteetin muodostumista. Kärjistetysti on jopa sanottu, että kulttuurimaiseman tuhoutuminen on kulttuurin tuhoamista (Brink & Wöbse 1989). Kulttuurimaisemaa on verrattu myös kansakunnan muistiin: mikäli yhteiskunnan historiasta kertova maisema katoaa, on seurauksena muistinmenetys (JOY 1/2010).

Työn aihe ja tavoitteet

Diplomityö käsittelee kulttuurimaiseman inventointia ja arvottamista Suomessa valtakunnallisella tasolla, minkä ohella on tarkasteltu kahta saksalaista inventointi- ja arvottamismenetelmää. Työn tavoitteena on

- selvittää, millaisin perustein ja menetelmin kulttuurimaisemaa on Suomessa ja Saksassa inventoitu ja arvotettu
- muodostaa yleiskuva inventointi- ja arvottamisprosessin vaiheista, tuoda esiin hyviä käytäntöjä ja analysoida arvottamisen ongelmia esimerkkimenetelmiä vertailemalla sekä
- esittää vertailun pohjalta kehitysehdotuksia suomalaiselle inventointi- ja arvottamiskäytännölle sekä yleisellä tasolla että valtakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla.

Tarkastelu painottuu maaseudun kulttuurimaisemaan: kaupunki- ja taajamaympäristöt eivät sisälly työn rajaukseen. Kaupungeissa ja taajamissa sijaitsevat kulttuurihistorialliset ympäristöt eivät luonnollisestikaan ole arvottomia, mutta niiden merkitys perustuu enemmän mm. rakennustaiteellisiin kuin maisemallisiin arvoihin. Työn lähtökohtana on kulttuurimaisema laaja-alaisena kokonaisuutena, joten yksittäiset arvorakennukset ja pienet rakennusryhmät, joilla ei ole maisemakuvan kannalta merkitystä, katsotaan kuuluvaksi ennemmin rakennussuojelun kuin maisemansuojelun piiriin. Tästä syystä myös Museoviraston käyttämiä menetelmiä rakennetun kulttuuriympäristön arvojen tunnistamiseen on tarkasteltu vain niiltä osin, kuin ne ovat sovellettavissa laaja-alaiseen kulttuurimaisemaan. Diplomityössä kulttuurimaiseman inventointia ja arvottamista käsitellään Ympäristöministeriön toimialan puitteissa. Kulttuurimaiseman arvojen

konkreettisessa säilyttämisessä suuri merkitys on maisemanhoidolla, josta vastaa pitkälti Maa- ja metsätalousministeriö. Sillä on maisemanhoidon toteuttamisessa ratkaiseva rooli mm. maisemanhoidon ohjaajana ja hoitotoimenpiteiden rahoittajana. Koska diplomityössä kuitenkin keskitytään inventointi- ja arvottamismenetelmien selvittämiseen, on maisemanhoidon näkökulma tuotu esiin vain yleispiirteisesti.

Diplomityön aihe on laaja ja se vaatii vielä jatkotutkimusta. Nyt useita kiinnostavia näkökulmia on rajallisen työmäärän puitteissa jouduttu jättämään vain maininnan tasolle. Kokonaisuuden kannalta olennaiset asiat on pyritty kuitenkin tuomaan tarpeellisessa määrin ilmi. Työllä ei ole toimeksiantajaa, vaan aihe kumpuaa omasta kiinnostuksestani kulttuurimaiseman tulevaisuuteen. Toivon, että diplomityö voi toimia keskustelun avauksena ja inspiraationa niille tahoille, jotka toimivat maankäytön suunnittelun ja kulttuurimaisemakysymysten parissa, ja tarjota lähtökohdan aiheen mahdolliseen jatkotutkimukseen.

Työn rakenne ja tutkimusmenetelmät

Työ jakautuu kolmeen osaan: lähtökohtiin, esimerkkimenetelmien esittelyyn ja vertailuun sekä synteesiosaan. Ensimmäisessä osassa selvitetään kulttuurimaisemaan liittyvät keskeiset käsitteet ja tuodaan esiin kulttuurimaiseman vaalimiseen velvoittavat säädökset, aluesuunnittelupolitiikka ja kansainväliset sopimukset. Lyhyesti perehdytään myös saksalaiseen lainsäädäntöön ja maankäytön suunnitteluun. Toisessa osassa esitellään ja vertaillaan kahta kotimaista ja kahta saksalaista kulttuurimaiseman inventointi- ja arvottamismenetelmää. Kolmannessa osassa pohditaan tutkittuihin esimerkkimenetelmiin perustuen, millaisia vaiheita inventointiin ja arvottamiseen kuuluu ja mitä ongelmia arvottamisessa esiintyy, sekä tuodaan esiin jatkotutkimus- ja kehitystarpeita suomalaisen inventointi- ja arvottamiskäytännön parantamiseksi.

Työ pohjautuu Suomessa ja Saksassa tehtyyn kirjalliseen tutkimustyöhön (alan julkaisut, artikkelit, muu kirjallisuus) ja haastatteluihin. Koska työssä tutkitaan suomalaisia ja saksalaisia inventointi- ja arvottamiskäytäntöjä, on englannin- ja ruotsinkielinen materiaali rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Suomalaisten valtakunnallisten inventointien osalta on tarkasteltu vain ns. julkista materiaalia, eikä esimerkiksi entisten seutukaavaliittojen alkuperäiseen inventointimateriaaliin ole perehdytty. Saksankielisen aineiston kohdalla käsitteiden suomentaminen ei aina ole ollut yksioikoista, minkä takia tekstiin on paikoin kirjoitettu sulkuihin alkuperäinen, saksankielinen käsite. Kirjallisen materiaalin lisäksi tietoa on saatu aiheen parissa työskenteleviä asiantuntijoita haastatteleamalla. Kaikkeen työn yhteydessä tutkittuun kirjallisuuteen ei ole tekstissä viitattu. Mikäli tähän aineistoon halutaan perehtyä tarkemmin, on teokset lueteltu liitteessä C. Tekstissä käytetyt lyhenteet on koottu liitteeseen A.

OSA I: Lähtökohdat

Kulttuuri + maisema = kulttuurimaisema?

Kulttuurimaisema maankäyttöpolitiikassa

Kulttuuri + maisema = kulttuurimaisema?

Mikä on kulttuurimaisemaa?

Kulttuurimaisemasta puhutaan monissa yhteyksissä, ja useimmilla lienee oma käsityksensä siitä, mitä kulttuurimaisema tarkoittaa. Mitä kulttuurimaisema oikeastaan on ja onko se kaikille sama? Onko mökkimatkan varrella sijaitseva ohrapelto kulttuurimaisemaa? Entä vanha tiilitehdas työläiskortteleineen? Tai kaupungin jylhät kivitalot ja urbaanin kulttuurin maisema? Tarkoitetaanko kulttuurimaisemalla kaikkia ihmisen muokkaamia alueita yleisesti, pelkkää viljelymaisemaa vaiko vain historiallisia ja perinteisiä menneen ajan maalaismaisemia?

Useimmiten kulttuurimaisemasta puhuttaessa tarkoitetaan maaseudun perinteistä viljelymaisemaa, joka on syntynyt pitkän, vuosisatoja kestäneen kehityksen tuloksena, kun ihminen on vaikuttanut maisemaan. Avoimet pellot ja niityt, perinnemaisemat, metsien reu-navyöhykkeet ja erilaiset puu- ja pensassaarekkeet ovat muovautuneet maatalouden harjoittamisen kautta. Perinteiset maankäyttömuodot, kuten laidunnus ja niitto, ovat luoneet edellytykset maaseudun tunnusomaiselle ja monipuoliselle kasvi- ja eläinlajistolle. (EU & MMM 2007: 28-29) Kulttuurimaisema-käsitteen kanssa on syytä kuitenkin olla varovainen, sillä lienee mahdotonta määritellä kulttuurimaisema yleispätevästi ja yksiselitteisesti. Vaikka useimmiten tarkoitetaankin juuri maaseudun viljelymaisemaa, voidaan kulttuurimaisemalla tarkoittaa myös yleisesti maisemaa, jossa ihmisen vaikutus on havaittavissa, siis myös esimerkiksi kaupunki- tai teollisuusmaisemaa.

Kulttuurimaisemaan liittyvä käsitteistö

Maankäytön suunnitteluun ja maisemansuojeluun liittyy monia käsitteitä, joiden merkitys vaihtelee usein asiayhteyden ja ammattikunnan mukaan. Näin ollen samalla käsitteellä voi eri tilanteissa olla eri merkitys, ja toisaalta eri käsitteillä voidaan eri yhteyksissä tarkoittaa samaa asiaa. Koska yleispätevää, yhtenäistä käsitteistöä ei ole ja termien sisällöt voivat vaihdella tilanteesta riippuen, on jokaisen selvityksen ja hankkeen yhteydessä oleellista määrittää keskeiset käsitteet. Museovirasto ja Ympäristöministeriö ovat laatineet luettelon keskeisimmistä ja yleisesti käytetyistä kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteistä (rakennusperinto.fi). Koska määritelmät on laadittu ensisijaisesti hallinnollisesta viranomaisnäkökulmasta, on tässä työssä tuotu esiin myös muita, maiseman kannalta paikoin selkeämpiä ja osuvampia määritelmiä.

Kulttuuri

[...] yhteisön t. koko ihmiskunnan henkisten ja aineellisten saavutusten kokonaisuus; sivistys. (Henkinen kulttuuri. Alkukantainen kulttuuri. Länsimainen kulttuuri. Intiaanien, Kiinan kulttuuri. Nykyaajan teknistynyt kulttuuri. Talonpoikauskulttuuri. Eliittikulttuuri. Populaarikulttuuri. Paeta kulttuuria.) Erik. tieteistä ja taiteista. (Harrastaa kulttuuria.) [...] (Kielitoimiston sanakirja)

Maisema

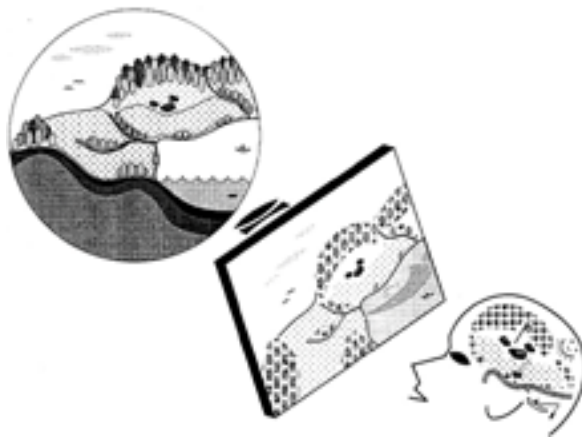
Geomorfologisen, ekologisen sekä kulttuurihistoriallisen kehityksen tuloksena syntynyt fyysinen kokonaisuus. (Rautamäki 1990: 12)

Maisema muodostuu elollisista ja elottomista tekijöistä sekä ihmisen tuottamasta vaikutuksesta, jotka ovat ns. maiseman perustekijöitä, niiden keskinäisestä vuorovaikutuksesta sekä maiseman visuaalisesti hahmotettavasta ilmiästä, maisemakuvasta. (rakennusperinto.fi)

Maisema tarkoittaa aluetta sellaisena kuin ihmiset sen mieltävät ja jonka ominaisuudet johtuvat luonnon ja/tai ihmisen toiminnasta ja vuorovaikutuksesta. (Eurooppalainen maisemayleissopimus)

[...] Maisema-käsitteeseen liittyy myös ihmisen mielikuvia ja henkisiä sekä esteettisiä käsityksiä. Useimmat suomalaiset maisemasta puhuessaan tarkoittanevat näköalaa tai maisemakuvaa, maiseman silmin havaittavaa ilmiästä (vrt. ”sielunmaisema, kaunis maisema”). (hameenliitto.fi)

Tässä työssä maisemalla tarkoitetaan fyysistä kokonaisuutta, joka on syntynyt geomorfologisen, ekologisen ja kulttuurihistoriallisen kehityksen tuloksena ja joka koostuu elollisista, elottomista ja kulttuurihistoriallisista tekijöistä, niiden vuorovaikutuksesta sekä maiseman visuaalisesti hahmotettavasta ilmiästä, maisemakuvasta.

MAISEMARAKENNE	MAISEMAKUVA	MAISEMAMIELIKUVA MIELIKUVAMAISEMA
MAISEMAN FYYSINEN RAKENNE	MAISEMAN VISUAALINEN RAKENNE	MAISEMAN HAHMOTUS JA JÄSENTYMINEN

Kuva 1: Maisema-käsitteen kolme tasoa Rautamäen (1997: 102) mukaan. Kuva: MR 1996

Maisemarakenne

Maisemarakenne on maastorakenteen sekä siinä toimivien luonnonprosessien ja kulttuuriprosessien muodostama dynaaminen kokonaisuus, jonka perusosia ovat maa- ja kallioperä, ilmasto, vesi, elollinen luonto ja kulttuurisysteemit (Rautamäki 1990: 12).

Maisematila

Tila, jonka muodostavat maiseman perustekijät ja niiden keskinäiset suhteet. Maisematilat voivat olla selkeästi rajoittuvia tilakokonaisuuksia tai laajoja rajautumattomia avoimia alueita. Maisematilat voivat muodostaa tilasarjoja. (rakennusperinto.fi)

[...] Erytyypisiä maisematiloja: avoin, rajaamaton (esim. rannaton meri, lakeus); avoin, osittain rajattu; avoin, rajattu (esim. joka puolelta metsän ympäröimä avosuo); suljettu, sulkeutunut, vastakohtana avoimelle (esim. metsä). (Rautamäki 1990: 12)

Maisemakuva

Maisemarakenteen optisesti havaittava ilmiö, maisematilan muodostama visuaalinen kokonaisuus. (Rautamäki 1990: 13)

Maisematyyppi

Maisemaa voidaan tyyppitellä luonnonmaisemaksi ja kulttuurimaisemaksi sen mukaan, onko maisema ensisijaisesti luonnonelementtien tai ihmisen toiminnan tulosta. Tämän lisäksi maisemaa voidaan tyyppitellä esimerkiksi maisemarakenteen, maisemakuvan, maankäytön, kulttuuripiirteiden, luonnonpiirteiden jne. perusteella. Yleisiä maisematyyppejä ovat esim. kaupunki-, saaristo-, järvi- ja maatalousmaisema. (rakennusperinto.fi)

Käytännössä esimerkiksi jako luonnon-, kulttuuri- ja kaupunkimaisemaan ei kuitenkaan ole aivan yksinkertainen, sillä varsinaista luonnonmaisemaa, johon ihminen ei ole lainkaan vaikuttanut, on jäljellä enää hyvin vähän. Toisaalta ero kulttuuri- ja kaupunkimaisemankaan välillä ei ole yksiselitteinen, sillä kaupunkimaisema on myös ihmisen toiminnan tulosta ja siten kulttuurimaisemaa. Erilaiset tyyppittelyt perusteluineen ovat kuitenkin usein toimiva tapa jäsentää maisemakokonaisuuksia ja maiseman luonne-eroja.

Luonnonmaisema

Luonnonmaisema on alue, johon ihminen ei ole vaikuttanut. Käytännössä luonnonmaisemaa ei Suomessa juuri ole ja käsite onkin puhekielessä laajentunut tarkoittamaan yleensä metsä- ja järvi-alueita ja muita rakentamattomia alueita. (hameenliitto.fi)

Kulttuurimaisema

Kulttuurimaisema-termin määrittäminen yleispätevästi on hankalaa ellei jopa mahdotonta. Sekä kulttuurimaisema että sen osakäsitteet kulttuuri ja maisema ovat kaikki moniulotteisia asioita ja voidaan siten tulkita lukuisilla, yhtä oikeaoppisilla ja perustelluilla tavoilla. Näkökulmasta riippuen voidaan kulttuurimaisemassa painottaa esimerkiksi maisemallisia, ekologisia, esteettisiä, historiallisia, poliittisia, ideologisia, taloudellisia, elinkeinollisia, julkishyödykkeellisiä tai psykologisia ominaisuuksia. Kulttuurimaiseman voidaan tulkita sisältävän kaikki maisemat, joihin ihmisen toiminnalla on tai on ollut vaikutusta, aina maaseutuympäristöistä ja talousmetsistä urbaaneihin kaupunkimaisemiin:

[Kulttuurimaisema on] ihmisen käyttämä, hoitama, muuttama tai rakentama fyysinen ympäristö, jonka maisemakuvassa em. toiminnan jälkiä on näkyvissä. Käsite ei sisällä arvovarausta. (Rautamäki 1990: 12)

Kulttuurimaisemassa näkyy, miten ihmisen toiminta on sopeutunut ja käyttänyt hyödyksi luonnon elementtejä, maaperää, topografiaa ja ilmastoa. (hameenliitto.fi)

Kulttuurimaisemat ovat ihmisen ja luonnon yleisvaikutuksena syntyneitä kokonaisuuksia. Kulttuurimaisemasta voidaan erottaa ihmisen ja luonnon pitkäaikaisen vuorovaikutuksen myötä muovautunut maaseudun kulttuurimaisema ja ääritapauksena lähes yksinomaan ihmistyön tuloksena syntynyt kaupunkimaisema eli urbaani maisema. [...] Kulttuurimaisema, samoin kuin kulttuuriympäristökin on aina alueellinen ja ajallinen kokonaisuus. Se ei ole kokoelma yksittäisiä kohteita ja irrallisia alueita. (ymparisto.fi / Lapin ympäristökeskus: Kulttuurimaisema)

Tutkitussa saksalaisessa kirjallisuudessa kulttuurimaisema käsitetään pitkälti samalla tavoin kuin Suomessa: kulttuurimaisema on pitkän ajan kuluessa ihmisen vaikutuksen kautta syntynyt dynaaminen kokonaisuus, jossa on havaittavissa ihmisen ja yhteiskunnan eri aikakausina maisemaan jättämiä jälkiä. Olennaisena osana kulttuurimaisemaan kuuluvat myös mm. muinaisjäänneketjet ja rakennusmuistomerkit, minkä takia saksalaisen kulttuurimaisema-termin voidaan katsoa vastaavan suomalaista kulttuuriympäristö-termiä. Saksassa kulttuuriympäristö -termiä "Kulturumwelt" ei tutkitun kirjallisuuden perusteella esiinny lainkaan. Kulttuurimaiseman tiedostetaan sisältävän rakennettujen elementtien lisäksi mm. arvokkaita biotooppeja, mutta luonnonarvoja ei korosteta samassa määrin kuin Suomessa; ne kuulunevat luonnonsuojelun piiriin. Saksassa kulttuurimaisema nähdään ehkä vahvemmin kuin Suomessa prosessina, joka muuttuu ja kehittyy myös nykyhetkellä ja tulevaisuudessa (Burggraaff 2005: 21, Büttner 2008: 61-62). Büttner (2008: 61-62) lisää, että kulttuurimaiseman kehitykseen ovat vaikuttaneet ensisijaisesti taloudelliset välttämättömyydet eivätkä niinkään esteettiset tai ekologiset tavoitteet.

Kulttuurimaisema: Ihmisten perustarpeidensa sekä yhteiskunnallisten, taloudellisten ja esteettisten tarpeidensa mukaan muokkaama ja järjestämä luonnonalue (Naturraum), joka on syntynyt dynaamisesti ajan kuluessa, jota on jatkuvasti muokattu ja muokataan edelleen. Nykyään kulttuurimaisema kuvastaa toiminnallista ja prosessorientoitunutta järjestelmää, jonka visuaalisesti havaittava rakenne koostuu pistemäisistä, yhdistävistä viivamaisista ja yhteenkokoavista aluemaisista elementeistä. (Burggraaff 2005: 21)

Kulttuurimaisemasta puhuttaessa ei Saksassa voi Büttnerin (2008: 18–21) mukaan välttyä assosiaatiolta kotiseutuliikkeeseen (Heimatschutzbewegung). Kotiseutuliike syntyi 1800-luvun lopussa yhteiskunnallisena reaktionä teollistumiselle. Liikkeelle ominaista oli konservatiivis-romanttinen käsitys, joka suhtautui kielteisesti paitsi teollisuuteen myös tekniikkaan ja kapitalistiseen järjestelmään. Teollistumiseen liittyvien yhteiskunnallisten ja maisemallisten muutosten katsottiin uhkaavan luontoa ja kotimaata (Heimat). Liikkeen tavoitteena oli suojella maiseman kauneutta ja omaleimaisuutta edistämällä maisemaan sopivaa rakentamista ja pyrkimällä sovittamaan yhteen taloudelliset, ekologiset, kulttuuri-historialliset ja esteettiset intressit. (Büttner 2008: 18–21) Tuomi-Nikulan (2009: 6) mukaan saksalainen kotiseutuliike oli voimakkaimmillaan I ja II maailmansodan välisenä aikana, jolloin korostui uusromanttinen katsantotapa. Keskeistä oli ajatus siitä, että jokaisella kansalla oli oma ja muista kansoista erottuva olemuksensa. Yhteistä kieltä, historiaa, taidetta, tapoja, kirjallisuutta ja alkuperää painottamalla luotiin käsitys yhteisestä kansakunnasta. Tuomi-Nikula lisää, että vaikka rodullisen alkuperän yhdistämistä kansakunnan kulttuurisaavutuksiin ei alunperin oltu tarkoitettu poliittiseksi ohjelmanjulistukseksi, oli liikkeen esittämät näkemykset helppo politisoida palvelemaan nousevan kansallissosialismin ideologiaa. Büttner (2008: 21) huomauttaa, että kulttuurimaisemaan liittynyt assosiaatio fasis-tiseen ideologiaan hankaloitti Saksassa pitkään kulttuurimaiseman käsittelemistä suunnit-telullisesta näkökulmasta.

Tässä työssä kulttuurimaisemalla käsitetään ihmisen käyttämä, hoitama, muuttama tai rakentama fyysinen ympäristö, ts. ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen kautta syntynyt kokonaisuus, jonka maisemakuvassa em. toiminnan jälkiä on näkyvissä. Kulttuurimaise-malla viitataan ensisijaisesti maaseudun viljelymaisemaan, ja siihen katsotaan olennaisesti liittyviksi myös perinnemaisemat ja -biotoopit, rakennettu kulttuuriympäristö sekä kiin-teät muinaisjäännökset. Kaupunki- ja taajamamaisemia ei tässä työssä kuitenkaan käsitellä kulttuurimaisema-termillä.

Ihmisen tietoisesti suunnit-telemat ja luomat maisemat
(esim. esteettisistä syistä raken-netut puutarhat ja puistot)

Hitaasti ja luonnonmukai-sesti kehittyneet maisemat
(syntyneet sosiaalisten, talou-dellisten, hallinnollisten ja/tai uskonnollisten tekijöiden ja luonnon vuorovaikutuksen seurauksena)

Assosiatiiiset kulttuuri-maisemat
(historiallinen, taiteellinen tai uskonnollinen merkitys)

Kuva 2: UNESCO WHC:n (2008: 96) mukaan kulttuuri-maisemat voidaan jaotella kolmeen kategoriaan.
Kuvat: SV

Historiallinen kulttuurimaisema

Saksalaisessa kirjallisuudessa käytetään usein käsitettä historiallinen kulttuurimaisema, jolla erotetaan perinteinen kulttuurimaisema nykyajan modernista tuotantomaisemasta.

Historiallinen kulttuurimaisema on osa nykyistä maisemaa, jota leimaavat historialliset, arkeologiset, taidehistorialliset tai kulttuurihistorialliset elementit ja rakenteet. Historiallisessa kulttuurimaisemassa voi esiintyä eri-ikäisiä elementtejä, rakenteita ja alueita, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään. (LVR & LWL 2007: 15)

Historiallinen kulttuurimaisema kertoo aikaisempien sukupolvien vuorovaikutuksesta luonnon ja maiseman kanssa. Se välittää kuvan senhetkisestä tieteen ja tekniikan tasosta, mahdollistaa päätelmät esi-isiemme luontosuhteesta ja ilmaisee heidän elintapojaan, tarpeitaan ja mahdollisuuksiaan. Historialliset kulttuurimaisemat ovat havainnollisia esimerkkejä kulttuurista ja historiasta. Ne heijastavat mielikuvia aikaisemmasta elämästä ja ympäristöstä ja ovat siten tärkeä osa nykyistä kotiseutua ja sen kokemista. Niillä on näin myös oleellinen asema yksilön persoonallisuuden kehityksessä. (Brink & Wöbse 1989)

Se, mikä maisemassa voidaan katsoa historialliseksi, on vaikea määrittää tarkasti. Useimmiten historiallisiksi käsitetään rakenteet, jotka jokin aiempi yhteiskunta loi tarkoituksiaan vastaaviksi ja joita nykyinen yhteiskunta ei muuttuneine olosuhteineen ja käsityksineen (mm. taloudelliset, sosiaaliset, poliittiset ja esteettiset perusteet) enää vastaavalla tavalla toteuttaisi uudelleen (vrt. Burggraaff & Kleefeld 1998, Büttner 2008: 64, Gunzelmann 1987: 44, LVR & LWL 2007: 15). Jotta kulttuurimaisemaa voi sanoa historialliseksi, täytyy Gunzelmannin (1987: 46) mukaan tietyllä alueella olla suuri määrä säilyneitä, historiallisia rakenteita ja elementtejä. Näiden pitää olla fysionomisesti* havaittavissa ja sitä kautta leimata maisemakuvaa. Historialliselle kulttuurimaisemalle tyypillisiä ominaisuuksia ovat mm.

- maankäytön ja rakentamisen sopeutuminen luonnonoloihin ja ympäristön lähtökohtiin,
- mittakaavallinen harmonia ja rakenteiden sopusointuinen liittäminen maisemaan,
- historiallinen kerroksellisuus (elementit ja piirteet eri aikakausilta),
- voimakkaat, alueen sisäiset sosiaaliset ja taloudelliset yhteydet (ts. eräänlainen omavaraisuus: koti, työ, rakennusmateriaalit ja energia sijaitsevat usein lähiympäristössä)
- eri maisemaosien ja -elementtien monitoiminnallisuus sekä ekologinen monimuotoisuus. (Gunzelmann 1987: 46-48)

* fysionomia = ulkonäkö etenkin luonteen kuvastajana (Kielitoimiston sanakirja)

Kulttuuriperintö

Kulttuuriperintö on ihmisen toiminnan vaikutuksesta syntynyttä henkistä ja aineellista perintöä. Aineellinen kulttuuriperintö voi olla joko irtainta (esim. kirjat ja esineet) tai kiinteää (ks. esim. rakennusperintö). (rakennusperinto.fi)

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue

Valtioneuvoston vuoden 1995 periaatepäätöksessä nimetyt 156 aluetta. Nämä alueet ovat valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskevassa valtioneuvoston päätöksessä (30.11.2000) kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevissa erityistavoitteissa tarkoitettuja alueiden käytön suunnittelun lähtökohtia. (rakennusperinto.fi)

Kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristö on yleiskäsite. Sillä tarkoitetaan ympäristöä, jonka ominaispiirteet ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Kulttuuriympäristöön liittyy myös ihmisen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt; sille annetut merkitykset, tulkinnat ja sen erilaiset nimeämiset. Tarkemmin kulttuuriympäristöä voidaan kuvata käsitteillä kulttuurimaisema ja rakennettu kulttuuriympäristö. Kulttuuriympäristöön kuuluvat myös muinaisjäännökset ja perinnebiotoopit. (rakennusperinto.fi)

Kulttuuriympäristön arvo perustuu sen ajalliseen ja alueelliseen kerrostuneisuuteen, joka ilmentää kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen muutoksia (hameenliitto.fi).

Diplomityössä käsitteitä kulttuurimaisema ja kulttuuriympäristö on käytetty osittain rinnakkain: silloin, kun alkuperäislähteessä käytetään termiä kulttuuriympäristö, on käsitteessä pitäydytty myös tässä työssä.

Rakennettu kulttuuriympäristö

Käsite viittaa sekä konkreettisesti rakennettuun ympäristöön että maankäytön ja rakentamisen historiaan ja tapaan, jolla se on syntynyt. Rakennettu kulttuuriympäristö muodostuu yhdyskuntarakenteesta, rakennuksista sisä- ja ulkotiloineen, pihastoista, puistoista sekä erilaisista rakenteista (kuten esim. kadut tai kanavat). (rakennusperinto.fi)

Rakennusperintö

Rakennusperintö on pääsääntöisesti synonyymi rakennetulle kulttuuriympäristölle, joskus käsitettä käytetään tarkoittaen erityisesti vanhoja rakennuksia. (rakennusperinto.fi)

Perinnemaisema

Perinteisten elinkeinojen ja maankäyttötapojen muovaama alue, jonka historialliset piirteet ovat säilyneet. Perinnemaisemia ovat esimerkiksi niityt ja hakamaat ja niiden käyttöön liittyvät rakenteet ja rakennelmat. Kulttuuri- ja perinnemaisema -käsitteet ovat osin päällekkäiset, perinnemaisema on usein melko pienialainen ja osa laajaa kulttuurimaisemaa. (rakennusperinto.fi)

Perinnemaisemat ovat alkutuotannon tai muiden varhaisten elinkeinojen ja niihin liittyvien toimintojen muovaamia usein alkuperäisestä käytöstä poistuneita tai poistumassa olevia maisematyyppejä. Perinnemaisemat voidaan jakaa kahteen ryhmään: perinnebiotooppeihin ja rakennettuihin perinnemaisemiin. (Vainio et al. 2001: 6)

Rakennettu perinnemaisema

Rakennettuja perinnemaisemia ovat mm. historialliset rakennukset ja rakennelmat lähiympäristöineen, varhaisen teollisuuden ja liikenteen luomat maisemat, puutarhakulttuurin muovaamat maisemat sekä luontaistalouden kausiasuinpaikkamaisemat ja rakennelmat luonnonmaisemassa. Myös muinaisjäänökset kuuluvat rakennettuihin perinnemaisemiin. (Vainio et al. 2001: 6)

Perinnebiotooppi

Perinnebiotoopit ovat kulttuurivaikutteisia, pääosin niitto- ja laiduntalouden muovaamia luontotyypppejä. Perinnebiotooppeja ovat erilaiset niityt, lehdesniityt, hakamaat, metsälaitumet, nummet ja kaskimetsät. (Vainio et al. 2001: 6)

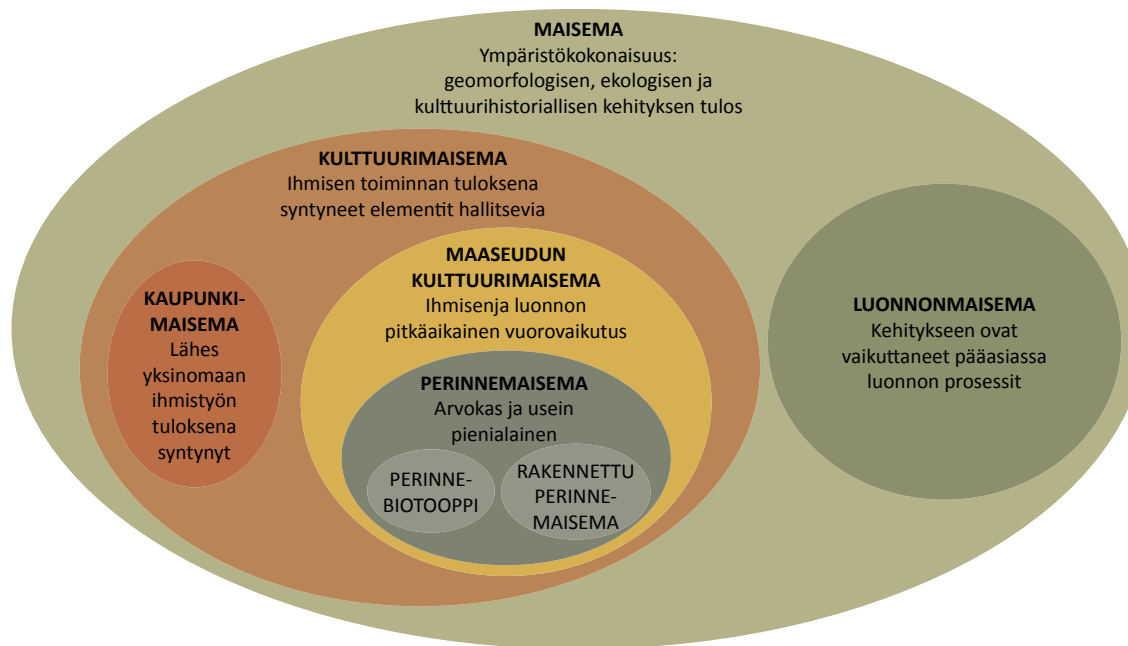
Perinnebiotooppeja ovat kulttuurivaikutteiset luontotyyppit, joilla on arvokasta, uhanalaista kasvilisuutta. Perinnebiotooppi on tarkasti rajattu käsite. Perinnebiotoopit on jaoteltu valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaisiin kohteisiin. Puhekielessä perinnemaisema- ja perinnebiotooppi-käsitteet ovat muodostuneet käytännössä synonyymeiksi, mikä aiheuttaa sekaannusta. (hameenliitto.fi)

Esihistoriallisen ajan muinaisjäänös

Esihistoriallisen ajan muinaisjäänökset ovat ajanjaksolta, jolta ei tunneta kirjallisia lähteitä ja jonka asutusta ja oloja koskevat käsitykset perustuvat arkeologian menetelmillä saatuihin tutkimustuloksiin. (rakennusperinto.fi)

Historiallisen ajan muinaisjäänös

Historiallisen ajan muinaisjäänökset ovat ajalta, jolta on kirjallisia lähteitä. Kohteita voi olla hyvin monenlaisia, esimerkiksi autioituneet keskiaikaiset kyläpaikat, kaupunkien arkeologiset kerrostumat ja ensimmäisen maailmansodan linnoituslaitteet. Kohteen muinaisjäänösluonne ratkaistaan tyyppi- ja tapauskohtaisesti. (rakennusperinto.fi)

Kuva 3: Vantaan kulttuurimaisemaselvityksessä käytettyjä kulttuurimaiseman käsitteitä. (Muukka & Mäkynen 2005: 7)

Kiinteä muinaisjäännös = muinaisjäännös

Muinaisjäännökset ovat maisemassa tai maaperässä säilyneitä rakenteita ja kerrostumia, jotka ovat syntyneet paikalla kauan sitten eläneiden ihmisten toiminnasta. Kiinteät muinaisjäännökset ovat usein maastossa silmin havaittavissa ja selvästi erottuvia, kuten hautaröykkiöt, uhrikivet, linnavuoret, jätinkirkot, jätelintarhat ja puolustuslaitteet. Toisena ryhmänä ovat maanalaiset kiinteät muinaisjäännökset, kuten asuin- ja työpaikat sekä ruumishaudat. Kiinteät muinaisjäännökset ovat muinaismuistolain rauhoittamia. Laissa käytetään sekä kiinteä muinaisjäännös että muinaisjäännös -käsitettä tarkoittamaan samaa asiaa. (rakennusperinto.fi)

Arvo ja merkittävyys

Rakennetun kulttuuriympäristön ja kulttuurimaisemien arvoa määriteltäessä puhutaan mm. historiallisista, rakennushistoriallisista, arkkitehtonisista, rakennusteknisistä, taiteellisista ja maisemallisista arvoista. Kohteen arvon määrittämisessä (arkikielessä myös arvottaminen) käytetään vakiintuneita kriteerejä. Alueiden ja kohteiden hoito ja suojelu perustuu tunnistettuihin arvoihin ja niiden valtakunnalliseen, maakunnalliseen tai paikalliseen merkittävyyteen. (rakennusperinto.fi)

Inventointi

Inventointi on järjestelmällistä tiedon hankintaa ja tallentamista maisemasta, rakennetusta ympäristöstä, muinaisjäännöksistä tai perinnebiotoopeista. Siinä kerätään, järjestetään ja tuotetaan tietoa esim. kulttuuriympäristön nykytilasta ja siihen johtaneista syistä. Inventointi jakautuu tiedon kokoamiseen esim. kirjallisuudesta, rekistereistä ja muusta arkistoaineistosta, sen täydentämiseen maastotarkastusten pohjalta ja tulosten raportointiin. (rakennusperinto.fi)

Kriteeri

Seikka tai ominaisuus, jonka perusteella jokin voidaan erottaa muista, todeta tai todistaa oikeaksi; ratkaiseva tunnusmerkki. Rakennusten ja rakennetun kulttuuriympäristön määrittelyssä käytetään kriteerejä kuten tyypillisuus, harvinaisuus, monipuolisuus (kulttuurihistorialliset kerrokset), säilyneisyys, alkuperäisyys. (rakennusperinto.fi)

Selvitys

Alueen tai kohteen historian, ominaisuuksien, toiminnan tai fyysisten piirteiden muutosten kuvaamista ja selvittämistä mm. maastokäynteihin ja arkistolähteisiin perustuen. Selvitys sisältää yleensä johtopäätöksiä ja yhteenvetoja alueiden tai kohteiden arvosta (esim. maisemaselvitys, rakennushistoriallinen selvitys, kaavojen edellyttämät selvitykset). (rakennusperinto.fi)

Maisemansuojelu

Maisemansuojelu ja -hoito käsittää ympäristönsuojelun biologis-ekologisen osa-alueen, ts. luonnon-talouden toimintakyvyn ylläpitämisen, luonnonvarojen vaalinnan, hoidon ja hoitavan käytön sekä osallistumisen kulttuurimaiseman ja tiettyjen aluekokonaisuuksien kuten kansallis- ja luonnonpuistojen sekä maisemansuojelualueiden turvaamiseen, kehittämiseen ja suunnitteluun. (Rautamäki 1990: 14)

Maisemansuojelu tarkoittaa maiseman erityis- tai ominaispiirteiden säilyttämistä ja ylläpitoa toimenpitein, jotka ovat perusteltuja luonnonmuotojen ja/tai ihmisen toiminnan perinnearvon vuoksi (Eurooppalainen maisemayleissopimus).

Maisemanhoito

Maisemanhoito tarkoittaa toimintaa, jolla kestävä kehityksen näkökulmasta varmistetaan maiseman säännöllinen hoitaminen ja jolla ohjataan ja yhteensovitetään yhteiskunnan, talouden ja ympäristön kehityksen aiheuttamia muutoksia (Eurooppalainen maisemayleissopimus).

Maisemasuunnittelu

Maisemasuunnittelu tarkoittaa voimakasta ennakkoivaa toimintaa, jonka tarkoituksena on parantaa, ennallistaa tai luoda maisemia (Eurooppalainen maisemayleissopimus).

Kulttuurimaisema muuttuvana kokonaisuutena

Ihminen ja maisema

Kulttuurimaisema ilmentää esi-isiemme työ- ja elämäntapoja ja siten omaa menneisyytämme. Ihminen on jo vuosisatojen ajan muokannut maisemaa, mutta muutokset on aiemmin tehty maiseman ja käytettävissä olevan teknologian ehdoilla. Ihmisten piti sopeutua ympäristöönsä paljon vahvemmin kuin nykyään, sillä teollistumisen alkuun saakka luonnonolot määrittivät ja rajoittivat ihmisen toimintaa ja vaikutusta ympäristöön. Luonnonoloihin sopeutumisen myötä syntyivät maiseman kulttuurihistorialliset peruspiirteet ja alueellinen ominaisleima, joka on havaittavissa mm. maankäyttötavoissa, kyläyhteisöjen rakenteessa, rakennustavoissa ja reitistössä. (Pohjoismaiden ministerineuvosto 2002: 32-33) Nykyään maiseman käyttö on enää vain vähäisesti luonnonoloista riippuvaista. Burggraaffin & Kleefeldin (1998) mukaan ongelmaksi on ensisijaisesti uusien, maisemaa muokkaavien prosessien voimakkuus: aiemmin vanhaa täydennettiin ja muokattiin hienovaraisesti, kun nykyään uudet elementit ja teknologiat yleensä syrjäyttävät ja korvaavat vanhat järjestelmät ja rakenteet niin, ettei niistä jää maisemaan mitään jälkiä.

Kulttuuri- ja maisemahistorian erilaisuudesta johtuen kulttuurimaiseman kerrokset Saksassa ovat usein monipuolisempia ja kulttuurimuistomerkkejä on enemmän kuin Suomessa. Tämän voidaan katsoa johtuvan mm. siitä, että väkiluvultaan pieni Suomi ei ole pystynyt vastaamaan kulttuurituotantoon kuin Saksa. Maanviljelyyn liittyvien rakenteiden vähäisyyttä Suomessa voidaan lisäksi perustella sillä, että maanviljelyä on pohjoisen sijainnin takia jouduttu aina tukemaan metsästyksellä ja kalastuksella, kun Saksassa maanviljelyllä on ollut vankempi sija ja paremmat tuotannolliset edellytykset. Suomen puurakentamisperinteeseen liittyen monia rakennusmuistomerkkejä ja muita rakenteita on tuhoutunut tulipalojen seurauksena. Lisäksi Ruotsin vallan aikainen verojen maksu kruunulle ei hyödyttänyt suomalaista kulttuurituotantoa. (Eeva Ruoff 2/2010)

Maaseudun rakenteen kehitys

Sekä Suomessa että Saksassa perinteisen viljelymaiseman murros alkoi 1700-luvulla Englannista virranneiden maatalouspoliittisten uudistusten myötä. Merkittävä uudistus olivat maanjaot (Suomessa isojako, Saksassa Verkoppelung, Separation), joiden seurauksena pienistä viljelypalstoista muodostettiin suurempia kokonaisuuksia. Tämä edesauttoi maa-

Kuva 4: Maaseudun rakennemuutoksen seurauksena monet pientilat ovat autioituneet. Kuva: SV 2004.

talouden tehokkuuden kasvattamista ja koneiden käyttöönottoa. Saksassa tapahtui 1800-luvun alussa ns. maanviljelijöiden vapautus (Bauernbefreiung), jolloin maaorjuus päättyi ja maanviljelijällä oli oikeus lunastaa maanomistajalta osa aiemmin vuokralla viljelemästään maasta. Suomessa vastaava torpparivapautus tapahtui 1900-luvun alussa. Samanaikaisesti maanjakojen kanssa entiset yhteiskäyttöalueet ositettiin yksityisomistukseen. Uudistusten myötä maatilojen, erityisesti pientilojen määrä nousi. Teollistuminen alkoi Saksassa noin 1835/1840, jolloin myös maatalous modernisoitui koneiden ja keinolannoitteiden myötä. Suomessa teollistuminen alkoi noin 1860-luvulla, mutta koneet ja kemialliset lannoitteet yleistyivät maataloudessa vasta 1950-luvulla. (Wiese & Zils 1987: 101-106, KuMa 2004)

Seuraava merkittävä käännekohta kulttuurimaiseman kehityksessä oli toinen maailmansota. Suomessa muodostettiin sodan jälkeen maanhankintalain turvin tiloja rintamamiehille ja karjalaisille siirtolaisille, mikä lisäsi maaseudun pientalovaltaisuutta: parhaimmillaan syntyi jopa kokonaisia uusia kyliä (KuMa 2004). Saksassa lähes kaikki suuremmat kaupungit ja liikenneverkko olivat sodan jäljiltä pahoin tuhoutuneet. Maaseutu tyhjeni etenkin Itä- ja Keski-Saksassa paitsi sodan uhrien myös voimakkaan muuttoliikkeen ja maastakarkoitusten myötä. Sodan jälkeinen jaettu Saksa oli kahden kulttuuripiirin vaikutuksen alla, mikä vaikutti oleellisesti maaseudun jälleenrakentamisen nopeuteen, tapaan ja laajuuteen. Jälleenrakennus keskittyi toisaalta vanhoihin teollisuuskeskuksiin, joita purettiin, korjattiin ja laajennettiin, mutta toisaalta rakennettiin paljon uusiakin teollisuusalueita lähiöineen – usein kulttuurimaiseman kustannuksella. Länsi-Saksassa maaseudusta tuli maalaiskuntauudistuksen ja maatalouden tuotantoyksikköjen kasvun myötä agroteollista tuotantomaisemaa, Itä-Saksassa syntyivät maareformin ja pakkokollektivoinnin kautta maatalousosuuskunnat. Erot kasvukeskusten ja syrjäseutujen välillä voimistuivat sekä Itä- että Länsi-Saksassa. Teollistumisella, työpaikkojen luomisella ja asuinrakentamisella oli sodan jälkeen ehdoton prioriteetti, minkä seurauksena maisemanhoitoa tai ympäristönsuojelua oli vaikea perustella. (Wiese & Zils 1987: 137-151)

Kaupungistuminen ja tehomaatalous alkoivat voimistua sekä Suomessa että Saksassa 1950- ja 1960-luvulla. Maataloustuotanto muuttui intensiivisemmäksi, ja tuotantoyksikköiden kasvaessa pientilat alkoivat hävitä. Modernisoitumisen myötä maaseudun maisemakuvaan ilmestyivät myös valtatiet ja voimalinjat. Siirryttäessä teollisuusyhteiskunnasta palveluyhteiskuntaan myös näkemys kulttuurimaisemasta on monipuolistunut: maaseudun kulttuurimaisema nähdään elinkeinonäkökulman lisäksi myös virkistys- ja matkailupalvelujen tarjoajana. (Wiese & Zils 1987: 156-160, KuMa 2004)

Kulttuurimaiseman muutokset

Kulttuurimaisema on erottamattomassa yhteydessä maankäyttömuotoihin, ja mikäli perinteinen maankäyttö lopetetaan, alkaa myös maisema muuttua (ESDP 1999: 34). Suomessa suurimmat muutokset maaseudun kulttuurimaisemassa aiheutuvat nykyään EU:n & MMM:n (2007: 29) mukaan avoimen viljelymaiseman vähenemisestä. Tähän vaikuttaa voimakkaasti maankäyttömuotojen muuttuminen, kuten peltojen metsitys sekä uudisrakennusten ja teiden rakentaminen. Lisäksi tuotannon keskittyminen ja toisaalla sen väheneminen vaikuttavat maaseudun rakenteeseen. Jos maatalouden harjoittaminen loppuu kokonaan, maatilan rakennukset jäävät tarpeettomiksi (kuva 4). Mikäli perinnemaisemia, laitumia ja niittyjä ei enää laidunneta tai niitetä, ne metsittyvät ja kasvavat umpeen luontaisesti. (EU & MMM 2007: 29)

Lahdenvesi-Korhosen (2009b: 40-41) mukaan maiseman muutokset voidaan jakaa positiivisiin muutoksiin, ”nolla muutoksiin” ja negatiivisiin muutoksiin, joista negatiiviset muutokset voidaan luokitella vielä vähäisiin muutoksiin, korjattavissa oleviin muutoksiin ja peruuttamattomiin muutoksiin:

- Vähäiset muutokset ovat useimmiten tilapäisiä, kuten rakentamisesta aiheutuva epäsiisteys ja ränsistyneet rakennukset. Tällaiset muutokset voidaan korjata yleensä esimerkiksi siivoamalla tai kunnostamalla. (vrt. kuva 5)
- Korjattavissa olevilla muutoksilla käsitetään pidempivaikutteiset muutokset, kuten metsänreunojen hakkuu keskeisillä näkymäalueilla tai ympäristöön sopimaton rakennusmuoto ja väri. Tällaisten muutosten hallinnassa keskeistä on hyvä ennakkosuunnittelu.
- Peruuttamattomat muutokset liittyvät useimmiten rakentamiseen, kuten maanpinnan muokkaamiseen ja maamassojen siirtoon, järvien laskemiseen, erilaisten rakenteiden poistamiseen tai purkamiseen ja peltojen ottamiseen rakennuskäyttöön. Ajan myötä peruuttamattomat muutokset saattavat joskus sopeutua ympäristöönsä. Kielteisiinkin muutoksiin voidaan usein vaikuttaa maisemakuvaa korjaavasti ja negatiivista vaikutusta pienentäen. (Lahdenvesi-Korhonen 2009b: 40-41) (vrt. kuva 6)

Kuva 5: Valkoiset tuorehupaalit ovat maanviljelyn vuodenkiertoon liittyvä ilmiö ja tilapäinen muutos maisemassa. Kuvat: TH 2000 ja 2005 (Heikkilä 2007: 42-43)

Kuva 6: Viljelymaiseman läpi linjattu moottoritie on peruuttamaton muutos maisemassa. Halikko. Kuvat: TH 2000 ja 2005 (Heikkilä 2007: 82)

primääriset maisemat

modernisoitumisesta huolimatta maankäyttömuodot, toiminnot ja maisemakuva ovat säilyneet pääosin 1850-luvun tilanteen kaltaisina

sekundääriset maisemat

maankäyttötavat ja toiminnot ovat 1850-luvun jälkeen muuttuneet; entiset agraarialueet, joita leimaavat nykyään teollisuus, liikenne, palvelut ja asuminen

tertiääriset maisemat

maankäyttötavat ja toiminnot ovat voimakkaasti muuttuneet modernisoitumisen seurauksena (esim. sodanjälkeinen laajamittainen rakentaminen, raskaan teollisuuden keskittymät)

Kuva 7: Kulttuurimaisematyyppit maiseman muutosten voimakkuuteen perustuen (Burggraaff & Kleefeld 1998)

LVR:n & LWL:n (2007: 131) mukaan kulttuurimaisemassa tapahtuneiden, erityisesti maankäyttöön liittyvien muutosten voimakkuuden perusteella voidaan nykyisistä kulttuurimaisemista erottaa alueita, joilla

- vallitsee tietty historiallinen ajanjakso
- vallitsee jokin pitkään jatkunut maankäyttömuoto (esim. erityisen viljavat seudut)
- on havaittavissa maankäyttötapoja ja rakenteita useilta eri aikakausilta
- on nykyaikainen luonne mutta myös yksittäisiä jäänteitä säilyneistä historiallisista rakenteista, alueista tai maankäyttötavoista
- on voimakkaasti muokattu luonne (esim. maanjakojen ja luonnonvarojen hyödyntämisen seurauksena muuttuneet alueet).

Burggraaff & Kleefeld (1998: 115-116) erottavat maiseman muuttuneisuuteen perustuen kolme kulttuurimaisematyyppiä (kuva 7). Vertailukohtana Burggraaff & Kleefeld käyttävät 1850-lukua, sillä pääosin sen jälkeiset muutokset ja niiden voimakkuus ovat vaikuttaneet nykyisten, alueellisesti erilaisten kulttuurimaisemien kehitykseen.

Kulttuurimaisema nyt ja tulevaisuudessa

Maisemassa havaittavat historialliset kerrostumat, kuten rakennus-, asutus- ja viljelymuodot eri aikakausilta osoittavat, että maiseman kehitys on dynaamista: maisema on jatkuvan muutoksen kohteena eikä saavuta kulttuurihistoriallisesti koskaan lopullista tilaa (kuva 8). Vaikka maiseman muuttuminen on väistämätöntä, on jäljellä olevien historiallisten rakenteiden vaaliminen perusteltua.

Kulttuurimaiseman muuttumista ei voida eikä ole tarpeenkaan estää, mutta maiseman piirteitä voidaan säilyttää muutoksia ohjaamalla. Kulttuurimaiseman dynaamisen luonteen vuoksi sekä maankäytön ohjauksen että maisemansuojelun ja -hoidon haasteena on löytää tasapaino kulttuurimaiseman säilymisen ja kehityksen välillä. Menetettyjä kulttuurimaisemia ei enää saada takaisin, mutta toisaalta se ei oikeuta kaiken muun jäljellä olevan suojeluun. Tekniikan ja viljelymenetelmien kehitykselle sekä uuden kulttuurin luomiselle täytyy myös suoda jalansija, sillä niiden kautta syntyy uutta kulttuurimaisemaa. Se, mitä esimerkiksi latomeri peltoaukealla meille nykyään merkitsee, voi olla sama, kuin mitä tuulivoimaloiden jylhät rivistöt merkitsevät tuleville sukupolville. Ihanteellisessa tapauksessa eri-ikäisistä kulttuurimaisemista syntyy aikajana, johon jokainen sukupolvi on jättänyt jälkensä ja joka siten kuvastaa koko kansankulttuurin ja yhteiskunnan kehitystä.

KULTTUURIKERROSTUMAT

luonnonvarojen käyttö
asutuksen sijoittuminen
rakennelmat
verkot
paikannimistö

AIKA

KULTTUURIPROSESSIT

ihmisen toiminta

YHTEISÖ
elämäntapa

REUNAEDOT

valta
talous
tekniikka
väestömäärä
vaikutteet

YKSIÖ
arvot
roolit
tiedot

MUUTOKSET

GENIUS LOCI

paikan henki

Kuva: Rautamäki 1990: 74

MAISEMARAKENNE

eläimistö
kasvillisuus
ilmasto
vesi
maaperä (pienrakenne)
kallioperä (perusmuodot)

EKOLOGISET PROSESSIT

luonnon kiertokulku

GEOLOGISET PROSESSIT

jääkausi
Itämeren vaiheet

Kuva 8: Maiseman muutokseen vaikuttavia tekijöitä. Alkuperäinen kaavio: JF (KuMa 2004)

Kulttuurimaisema maankäyttöpolitiikassa

Perusteet kulttuurimaiseman vaalimiselle

Burggraaffin & Kleefeldin (1998) mukaan maaseudun kulttuurimaisemien hoitaminen on tärkeää mm. elämänlaadun säilymisen, seudullisen identiteetin ja alueen matkailupotentiaalin vaalimisen kannalta. Maisemansuojelun tavoitteena on kulttuurimaiseman ominaispiirteiden, monimuotoisuuden, maisemakuvan, kerroksellisuuden, elämyksellisyyden ja kauneuden säilyttäminen sekä kulttuurimaiseman kestävä kehityksen varmistaminen. Haastavaa suojelussa on, että kulttuurimaisema on dynaaminen järjestelmä, jonka täytyy saada kehittyä eteenpäin: myös tulevilla sukupolvilla tulee olla oikeus vaikuttaa ympäristöönsä ja muuttaa sitä. Tärkeää on pyrkiä sovittamaan nykyiset maankäyttöpaineet kulttuurimaiseman arvoihin kestävällä tavalla. Osia kulttuurimaisemasta voidaan suojella rakennus- ja luonnonsuojelulakien voimin, mutta laajoja maisemakokonaisuuksia voidaan suojella vain ohjaamalla harkitusti niiden kehitystä. (Burggraaff & Kleefeld 1998)

Viimeisten vuosikymmenten aikana suomalainen maaseudun viljelymaisema on yksipuolistunut. Ainoa keino säilyttää maaseudun maisema avoimena ja hoidettuna on maatalouden harjoittaminen ja maiseman luonteva käyttö. Ilman hoitoa pellot, niityt ja laitumet umpeutuvat, minkä myötä häviää tärkeitä maisema- ja kulttuuriarvoja. Turvaamalla perinteisten maankäyttömuotojen jatkuvuus voidaan varmistaa myös luonnon monimuotoisuuden säilyminen. Viihtyisä ympäristö ja hyvin hoidettu kulttuurimaisema voivat lisäksi houkutella maaseudulle uusia asukkaita ja yrittäjiä. (EU & MMM 2007: 28-29, 51) Näin ollen kulttuurimaiseman laatua vaalimalla voidaan maisemallisten ja kulttuuristen arvojen säilymisen ohella vaikuttaa positiivisesti myös maaseudun rakenteeseen ja elinvoimaisuuteen.

Kulttuurimaisemien suunnitteluun vaikuttavat monien eri tahojen intressit. Maisemien kehitystä ohjataan pääasiassa lainsäädännön ja poliittisten päätösten kautta. Maankäyttöpolitiikan tarkoituksena on reagoida maankäytön vaatimuksiin ja yhteiskunnan kasvupaineisiin. Viime aikoina myös maisemalliset näkökulmat ovat alkaneet saada päätöksenteossa ja maankäytön suunnittelussa yhä enemmän painoarvoa mm. lainsäädännön tarkentumisen ja eurooppalaisen alue- ja maisemapolitiikan ansiosta.

Kuva 9: Maankäyttö- ja rakennuslain nojalla perustetut kansalliset kaupunkipuistot (punainen) ja luonnonsuojelun nojalla perustetut maisemanhoitoalueet (vihreä). Pohjakartta © Maanmittauslaitos.

Kulttuurimaisema suomalaisessa maankäyttöpolitiikassa

Lainsäädäntö

Perustuslain 20 §:n mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä, mukaan lukien maisema, kuuluu kaikille. Lisäksi julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen, myös maisemallisesti viihtyisään ympäristöön (Suomen perustuslaki 20 §). Kulttuurimaiseman suojelun ja hoidon lähtökohtana ovat erityisesti maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL) ja luonnonsuojelulaki (LSL), sekä kansainväliset sopimukset. Muinaisjäännökset ovat aina muinaismuistolailla suojeltuja. Kulttuurikehitykseen tai historiaan liittyvät rakennukset, rakennusryhmät ja rakennetut alueet voidaan suojella rakennussuojelulailla, mutta pääasiallisesti maiseman ja rakennusperinnön säilyminen varmistetaan kaavoituksen yhteydessä kunnallisella tasolla. (ymparisto.fi / Rakennusperintö ja kulttuuriympäristö)

Maankäyttö- ja rakennuslain tavoitteena on luoda edellytykset hyvälle elinympäristölle ja edistää ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehitystä. Alueidenkäytön suunnittelun eräänä tavoitteena on edistää rakennetun ympäristön kauneutta ja kulttuuriarvojen vaalimista sekä luonnon monimuotoisuuden ja muiden luonnonarvojen säilyttämistä (MRL 5 §). Maakunnissa alueidenkäyttöä ohjataan maakuntakaavalla, kunnissa yleis-, osayleis- ja asemakaavoilla. Kaavoituksen perustaksi MRL edellyttää ”riittäviä tutkimuksia ja selvityksiä”, ja kaavaa laadittaessa on ”tarpeellisessa määrin” selvitettävä suunnitelman ja tarkasteltavien vaihtoehtojen toteuttamisen ympäristövaikutukset, myös kulttuuriset vaikutukset (MRL 9 §). Kaupunkimaiseen ympäristöön on MRL:n nojalla mahdollista perustaa kansallinen kaupunkipuisto mm. maisemallisten erityisarvojen, kuten kulttuuri- tai luonnonmaiseman kauneuden, luonnon monimuotoisuuden ja historiallisten ominaispiirteiden säilyttämiseksi ja hoitamiseksi (MRL 68 §). Kansallisia kaupunkipuistoja on tähän mennessä perustettu Hämeenlinnaan, Heinolaan, Poriin ja Hankoon (kuva 9), lisäksi perustamismahdollisuuksia selvitetään parhaillaan monissa kaupungeissa (ymparisto.fi / Kansalliset kaupunkipuistot).

Luonnonsuojelulain tavoitteena on luonnon monimuotoisuuden ja maiseman suojelu (LSL 1 §). Lain nojalla voidaan perustaa maisema-alue luonnon- tai kulttuurimaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai siihen liittyvien muiden erityisten arvojen

säilyttämiseksi ja hoitamiseksi (LSL 32 §). Valtakunnallisesti merkittävän maisema-alueen perustamisesta päättää Ympäristöministeriö, muusta maisema-alueesta alueellinen ympäristökeskus* (LSL 33 §). Ympäristöministeriö käyttää tässä yhteydessä termiä maisemanhoitoalue. Luonnonsuojelulain nojalla on perustettu tähän mennessä neljä maisemanhoitoaluetta (kuva 9): Skärlandetin maisema-alue Raaseporiin ja Hyypänjokilaakson maisema-alue Kauhajoelle (valtakunnallisesti merkittävät alueet) sekä Suomussalmen vienalaiskylien maisema-alue Kuivajärvelle/Hietajärvelle ja Saijan maisema-alue Sallaan (maakunnallisesti merkittävät alueet) (ymparisto.fi / Maisemanhoitoalueet). Lakiin perustuvat maisemanhoitoalueet kattavat kuitenkin vain pienen murto-osan Suomen pinta-alasta. Myös kansallispuistoihin sisältyy toisinaan kulttuurihistoriallisia kohteita, kuten perinnemaisemia ja -biotooppeja, vaikka puistot ovatkin pääasiassa luonnonsuojelukohteita ja luontonähtävyyksiä (metsa.fi).

Mikäli jostain hankkeesta saattaa aiheutua merkittäviä haitallisia ympäristövaikutuksia, on vaikutukset arvioitava ympäristövaikutusten arviointimenettelyn keinoin (Laki ympäristövaikutusten arvioinnista = YVAL 4 §). Ympäristövaikutuksilla tarkoitetaan mm. hankkeen vaikutuksia yhdyskuntarakenteeseen, rakennuksiin, maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön (YVAL 2 §). YVA-menettelyn soveltamisesta ja sisällöstä säädetään tarkemmin valtioneuvoston (VN) asetuksessa ympäristövaikutusten arviointimenettelystä.

Rakennussuojelulain (RakSuL) nojalla voidaan kansallisen kulttuuriperinnön säilyttämiseksi suojella kulttuurikehitykseen tai historiaan liittyviä rakennuksia, rakennusryhmiä ja rakennettuja alueita, joilla on kulttuurihistoriallista merkitystä rakennushistorian, rakennustaiteen, rakennustekniikan, erityisten ympäristöarvojen, rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien taikka rakennuksen ainutlaatuisuuden tai tyypillisyyden kannalta. Suojelu voi koskea myös siltaa, kaivoa tai muuta sellaista rakennelmaa samoin kuin rakennukseen liittyvää puistoa. (RakSuL 1-2 §)

Kulttuurimaisemaa ja kulttuuriperinnön vaalimista käsitellään lisäksi mm. vesi-, metsä- ja maa-aineslaissa sekä tielainsäädännössä. Tielainsäädännössä ja käytännössä myös rautateiden osalta lähtökohtana on suunnittelun perustuminen kaavoitukseen, jota kautta maisema-arvot otetaan huomioon suunnittelussa (HE 73/2005). Kulttuurimaisemaa koskevat lait, säädökset ja sopimukset on koottu taulukkoon 1.

* nyk. elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus eli ELY-keskus

Taulukko 1: Kulttuurimaisema lainsäädännössä ja maankäyttöpolitiikassa

	Tavoite / yleiset periaatteet	Velvoitteet	Hoito- ja suojelukeinot	Muuta
Perustuslaki		Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuri-perinnöstä, mukaan lukien maisema, kuuluu kaikille (20 §).		Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon (20 §).
Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL)	Edellytysten luominen hyvälle elinympäristölle sekä ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehityksen edistäminen (1 §). Alueidenkäytön suunnittelun tavoitteena on edistää mm. rakennetun ympäristön kauneutta, kulttuuriarvojen vaalimista sekä luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä (5 §).	Kunnan alueiden käytön järjestämiseksi ja ohjaamiseksi laaditaan yleiskaavoja ja asemakaavoja. Maakuntakaava sisältää yleispiirteisen suunnitelman alueiden käytöstä maakunnassa tai sen osa-alueella. (4 §)	Kansallisen kaupunkipuiston perustamismahdollisuus (68 §).	Laissa säädetään myös rakennetun ympäristön hoidosta (22 luku), rakennuksen soveltumisesta maisemaan (117 §) sekä maisemaa muuttavan toiminnan luvanvaraisuudesta (128 §).
Kaavoitus	Maiseman, luonnonarvojen, kulttuuri-perinnön ja rakennetun ympäristön vaaliminen (MRL 28 §, 39 §, 54 §)	Kaavasunnitelman toteuttamisen vaikutukset maisemaan, kulttuuri-perintöön ja rakennettuun ympäristöön on selvitettävä (MRL 9 §). Ranta-alueiden kaavoituksessa on erityisvaatimuksia (MRL 72 §, 73 §)	Suunnittelu- suojelu- ja rakennusmääräykset, joita voidaan antaa maisemallisin perustein (MRL 30 §, 41 §, 57 §).	Kaavajärjestelmäämme kuuluu ympäristöministeriön vahvistama maakuntakaava ja kuntien yhteiset yleiskaavat sekä kuntien hyväksymät yleiskaavat ja asemakaavat.
Valtakunnalliset alueidenkäyttö-tavoitteet (VAT) (VNP 13.11.2008)	Maisema-arvojen vaalimisen edistäminen ja maisema-, kulttuuri- ja luonnonarvojen huomioon ottamisen korostaminen maankäytön suunnittelussa.	Tavoitteiden huomioon ottamisesta ja edistämisestä on huolehdittava maakunnan suunnittelussa, muussa alueidenkäytön suunnittelussa sekä valtion viranomaisten toiminnassa.		Kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevat kansainväliset sopimukset on otettava huomioon alueidenkäytössä.
Luonnonsuojelulaki (LSL)	Luonnon monimuotoisuuden ylläpitäminen sekä luonnonkauneuden ja maisema-arvojen vaaliminen (1 §).		Maisema-alueen perustamis-mahdollisuus (32 §)	
Laki ympäristövaikutusten arvioinnista (YVAL)	Ympäristövaikutusten arvioinnin edistäminen ja yhtenäistäminen suunnittelussa ja päätöksenteossa sekä samalla kansalaisten tiedonsaannin ja osallistumismahdollisuuksien lisääminen. (1 §)	Hankkeiden, joista saattaa aiheutua merkittäviä haitallisia ympäristövaikutuksia, vaikutukset arvioidaan YVA-lain mukaisessa menettelyssä (2 §).		Ympäristövaikutuksilla tarkoitetaan mm. hankkeen vaikutuksia yhdyskuntarakenteeseen, rakennuksiin, maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön (2 §).
Muinaismuistolaki	Kiinteät muinaisjäännökset ovat rauhoitettuja muistoina Suomen aikaisemmasta asutuksesta ja historiasta. (1 §)	Ilman tämän lain nojalla annettua lupaa on kiinteän muinaisjäännöksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen kielletty. (1 §)	Kiinteään muinaisjäännökseen kuuluu sellainen maa-alue, joka on tarpeen jäännöksen säilymiseksi sekä jäännöksen laadun ja merkityksen kannalta välttämättömän tilan varaamiseksi sen ympärille. (4 §)	Jollei muinaisjäännöksen rajoja ole vahvistettu, katsotaan rajojen kulkevan siten, että suoja-alueen leveydeksi tulee kaksi metriä luettuna jäännöksen näkyvissä olevista ulkoreunoista. (5 §)

Taulukko 1: Kulttuurimaisema lainsäädännössä ja maankäyttöpolitiikassa

	Tavoite / yleiset periaatteet	Velvoitteet	Hoito- ja suojelukeinot	Muuta
Rakennussuojelulaki (RakSuL)	Kulttuurikehitykseen tai historiaan liittyviä rakennuksia, rakennusryhmiä ja rakennettuja alueita suojellaan kansallisen kulttuuriperinnön säilyttämiseksi. (1 §)	Esityksen rakennuksen saattamisesta suojeltavaksi saa tehdä rakennuksen omistaja, valtion viranomainen, seutukaavaliitto tai kunta, jonka alueella rakennus sijaitsee, sekä maakuntaliitto ja rekisteröity yhdistys, joka toimii rakennuksen sijaintipaikkakunnalla. (7 §)	Määräykset suojeltavan kohteen kulttuurihistoriallisen arvon säilyttämiseksi. (6 §)	Suojelun kohteita ovat sellaiset rakennukset, rakennusryhmät ja rakennetut alueet, joilla on kulttuurihistoriallista merkitystä rakennushistorian, rakennustaiteen, rakennustekniikan, erityisten ympäristöarvojen, rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien taikka rakennuksen ainutlaatuisuuden tai tyyppillisyyden kannalta. Suojelu voi koskea myös [...] siltaa, kaivoa tai muuta sellaista rakennelmaa samoin kuin rakennukseen liittyvää puistoa taikka muuta vastaavaa rakentamalla tai istuttamalla muodostettua aluetta. (2 §)
Maantielaki		Yleis- ja tiesuunnitelman tulee perustua maankäyttö- ja rakennuslain mukaiseen oikeusvaikutteiseen kaavaan (17 §).		Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet sekä maakunta- ja yleiskaava on otettava huomioon siten kuin maankäyttö- ja rakennuslaissa säädetään (17 §).
Vesilaki	Vesistöön liittyvän toimenpiteen seurauksena ei saa aiheutua sellaista muutosta, joka melkoisesti vähentää luonnon kauneutta, ympäristön viihtyisyyttä, kulttuuriarvoja tai sen soveltuvuutta virkistyskäyttöön. (1:15 §)	Vesistöön rakentaminen on suoritettava siten, ettei vähennetä luonnonkauneutta, kulttuuriarvoja tai ympäristön viihtyisyyttä (2:3 §).		
Metsälaki	Metsiä hoidetaan ja käytetään taloudellisesti, ekologisesti ja sosiaalisesti kestävällä tavalla. (1 §)		Säädökset erityiskohteiden (esim. maiseman suojelua vaativien kohteiden) hakkuu- ja hoitotoimenpiteistä (6 §, 10 §)	Sosiaalinen kestävyys tarkoittaa mm. metsien perinteisten käyttömuotojen, metsien monikäytön ja metsien kulttuuri- ja maisema-arvojen huomioon ottamista.
Maa-aineslaki	Maa-ainesten otto ympäristön kestävää kehitystä tukevalla tavalla (1 §)	Maa-aineksia ei saa ottaa niin, että siitä aiheutuu kauniin maisemakuvan turmeltumista tai luonnon merkittävien kauneusarvojen tuhoutumista (3 §).		Ottamissuunnitelmassa ja lupamääräyksissä esitetään jälkihoitotoimet ympäristön hoitamiseksi, kuten alueen siistiminen sekä puuston ja muun kasvillisuuden uusiminen, sekä mahdollinen suunnitelma myöhemmästä käytöstä (5 §, 11 §)
Eurooppalainen maisemayleissopimus	Maisemansuojelun, -hoidon ja -suunnittelun edistäminen sekä eurooppalaisen maisemayhteistyön järjestäminen.	Kukin sopimuspuoli sitoutuu sisällyttämään maisemanäkökohdat aluesuunnittelu- ja sektoripolitiikkoihinsa sekä tunnistamaan maisemansa koko alueellaan ja arvioimaan näin määritetyt maisemat ottaen huomioon asianosaisten ja väestön niille antaman erityisarvon.		Yleissopimus koskee yhtä lailla huomattavina pidettäviä maisemia kuin arkiympäristöjä ja huonolaatuisiakin maisemia.

Kuva 10: Jo pienet maisemanhoidon toimenpiteet voivat muuttaa maiseman ilmettä ratkaisevasti. Oripää, Yläne. Kuvat: TH 2000 ja 2005 (Heikkilä 2007: 66)

Lainsäädännön keinot maisemansuojeluun ja -hoitoon

Kulttuurimaiseman hoidon ja kehittämisen erityiskeinoja ovat maankäyttö- ja rakennuslain nojalla perustettavat kansalliset kaupunkipuistot ja luonnonsuojelulain nojalla perustettavat maisema-alueet. Maaseudun maisemaan voidaan vaikuttaa lisäksi maa- ja metsätalouden tuki- ja ohjaustoimilla, joiden kautta tiettyihin maisemanhoitohankkeisiin on mahdollista saada neuvontaa ja rahoitusta (kuva 10). Maatalouden tukijärjestelmiä koskevissa asetuksissa maisema-arvot ovat keskeisellä sijalla. Luonnonhaittakorvauksesta ja maatalouden ympäristötuesta annetussa valtioneuvoston asetuksessa määritellään maatalouden tukien myöntämisen ehdot. Maa- ja metsätalousministeriön asetuksilla ympäristötuen perus- ja lisätoimenpiteistä ja maatalouden erityistuista säädellään maiseman ylläpitoa ja hoitoa. Maisemanhoitotuista on säädetty myös laissa maaseudun kehittämiseen myönnettävistä tuista, asetuksessa maaseudun kehittämisestä sekä asetuksessa maaseudun hanke-toiminnan tukemisesta. Kestävän metsätalouden rahoituslain nojalla voidaan tukea ja edistää metsien kestävää käyttöä ja hoitoa sekä tukea esimerkiksi maiseman ja kulttuuriarvojen kannalta merkittäviä kunnostustöitä. Myös rakennetun kulttuuriympäristön hoitoon on olemassa rahoitustukia (HE 73/2005). Maatalouden ja metsänhoidon tukijärjestelmät on esitetty tarkemmin taulukossa liitessä B (s. 155).

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet

Valtioneuvosto hyväksyi vuonna 2000 valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (VAT), jotka perustuvat maankäyttö- ja rakennuslakiin (MRL 22 §). VAT:n tehtävänä on tukea ja edistää MRL:n tavoitteiden saavuttamista, joista keskeisimpiä ovat kestävä kehitys ja hyvä elinympäristö. Alueidenkäyttötavoitteilla on tarkoitus turvata valtakunnallisesti merkittävien asioiden huomioon ottaminen ja edistäminen alueidenkäytön suunnittelussa ja valtion viranomaisten toiminnassa. (YM 2001b: 8) Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet tarkistettiin Valtioneuvostossa marraskuussa 2008 (VNP 13.11.2008).

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet velvoittavat edistämään maisema-arvojen vaalimista, huomioimaan maisema-, kulttuuri- ja luonnonarvot maankäytön suunnittelussa ja ottamaan huomioon kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevat kansainväliset sopimukset (YM 2001b: 12-16). Yhdyskuntarakenteelle ja elinympäristön laadulle asetettuihin yleistavoitteisiin kuuluu niiden ekologisen, taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyys edistäminen (VNP 13.11.2008: 2).

Kulttuuri- ja luonnonperintöön, virkistyskäyttöön ja luonnonvaroihin kohdistuvat tavoitteet velvoittavat edistämään kansallisen kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön sekä niiden alueellisesti vaihtelevan luonteen säilymistä. Viranomaisten laatimat valtakunnalliset maisema-, kulttuuriympäristö- ja muinaisjäännösinventoinnit tulee ottaa huomioon alueidenkäytön suunnittelun lähtökohtina: esimerkiksi maakuntakaavoituksessa on osoitettava valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt ja maisemat. Inventoinneissa osoitetuilla alueilla on alueidenkäytön sovelluttava niiden historialliseen kehitykseen. Alueidenkäytöllä on tarkoitus edistää myös luonnon virkistyskäyttöä sekä luonto- ja kulttuuri-matkailua parantamalla moninaiskäytön edellytyksiä suojelutavoitteita vaarantamatta. (VNP 13.11.2008: 4-6)

Poliittiset linjaukset, ohjelmat ja kampanjat

Lainsäädännön lisäksi kulttuurimaiseman ja -ympäristön hoitoa ja suojelua edellytetään mm. Valtioneuvoston 2001 hyväksymässä rakennusperintöstrategiassa (YM 2001a) sekä maaseutupoliittisissa linjauksissa, kuten Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelmassa 2007-2013 (EU & MMM 2007). Kunnissa ja maakunnissa on viime vuosina tehty lukuisia kulttuuriympäristöselvityksiä ja -ohjelmia, joiden tarkoituksena on maiseman ja rakennetun ympäristön kulttuuriarvojen esiintuominen maankäytön suunnittelun lähtökohdaksi sekä päättäjien ja kansalaisten kulttuuriympäristötietoisuuden nostaminen. Lahdenvesi-Korhosen (2009a: 9) määritelmän mukaan kulttuuriympäristöohjelma on ympäristön tärkeimpiä ominaispiirteitä ja niiden hoitoa koskeva linjaus, joka on tehty asukkaiden, yhteisöjen, viranomaisten ja elinkeinoelämän yhteistyönä. Ohjelma kokoaa tietoa, selittää ympäristön kehitysvaiheita ja sisältää arvioinnin eri kohteista ja ympäristön laadusta. Siinä esitetään ideoita kulttuuriympäristön kohteiden hoidolle ja määritellään suunnitelma ohjelman toteuttamiseksi. Vaikka kulttuuriympäristöohjelma on poliittisesti sitomaton, se voi tarjota viranomaisille arvokasta tietoa aluesuunnittelua koskevan päätöksenteon tueksi. (Lahdenvesi-Korhonen 2009a: 9)

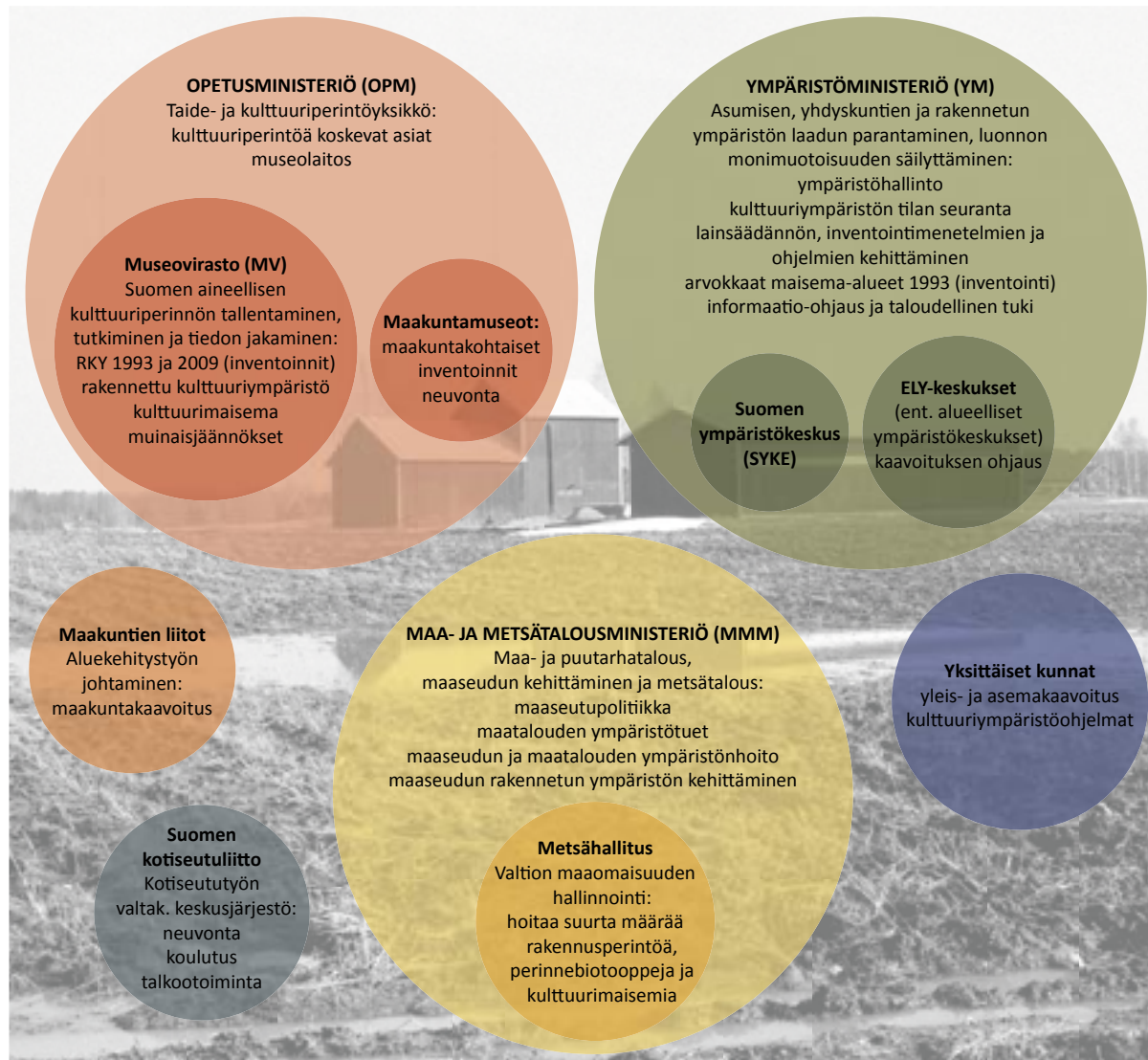
Vuonna 2010 järjestetään myös Jokaisen Oma Ympäristö (JOY) -kulttuuriympäristökampanja, jonka tavoitteena on nostaa tietoisuutta kulttuuriympäristöstä, lisätä eri toimijoiden välistä yhteistyötä sekä innostaa eri tahoja, erityisesti kansalaisjärjestöjä toimimaan kulttuuriympäristön hyväksi. JOY on aktiivisten kansalaisjärjestöjen aloitteesta syntynyt kampanja, jossa on mukana myös monia viranomaisia. Mukana olevat yhteisöt järjestävät kampanjan merkeissä omia tapahtumia, hankkeita tai koulutuksia vuoden 2010 aikana, tai tuottavat aiheeseen liittyvää aineistoa, kuten erilaisia julkaisuja. (joy2010.fi)

Maankäyttöä ja maisemanhoitoa ohjaavat tahot

Keskeinen vastuu kulttuurimaisema-asoiden edistämisessä kuuluu ympäristöministeriölle (YM), maa- ja metsätalousministeriölle (MMM) sekä opetusministeriölle (OPM), mutta myös muut ministeriöt vastaavat maiseman huomioon ottamisesta omalla hallinnon alallaan (ymparisto.fi / Maankäytön suunnittelu).

Ympäristöministeriön yhtenä tehtävänä on kulttuurimaisemaa ja rakennusperintöä koskevan lainsäädännön, inventointimenetelmien ja ohjelmien kehittäminen, kulttuuriympäristön tilan seuranta, rakennusperinnön, perinnebiotooppien ja maiseman hoidon taloudellinen tukeminen sekä informaatio-ohjaus. Ministeriön alueidenkäytön osasto ohjaa kaavoitusta, vahvistaa maakuntakaavan ja kuntien yhteisen yleiskaavan sekä hoitaa maankäyttö- ja rakennuslakiin, valtakunnallisiin alueidenkäyttötavoitteisiin sekä rakennussuojelulakiin liittyviä asioita. Asumisen ja rakentamisen osasto tukee korjausrakentamista sekä antaa rakentamista koskevia viranomaismääräyksiä (rakentamismääräyskokoelma). Alueelliset ympäristökeskukset (nyk. ELY-keskukset) edistävät maisemansuojelua ja -hoitoa ohjaamalla oman alueensa kaavoitusta ja valvomalla, että valtakunnallisesti merkittävät kohteet otetaan huomioon kuntakaavoituksessa. (ymparisto.fi / Maankäytön suunnittelu, Kulttuuriympäristön hoidon hallinto)

Opetusministeriön taide- ja kulttuuriperintöyksikkö vastaa museolaitosta ja kulttuuriperintöä koskevista asioista. Opetusministeriön alaisen Museoviraston tehtävänä on toimia kulttuuriperinnön ja -ympäristön suojelusta vastaavana asiantuntijaviranomaisena, vastata muinaisjäännösten ja -jollei asia kuulu muun viranomaisen toimialaan - kulttuuriympäristön hoidosta ja valvonnasta sekä huolehtia kulttuuriperinnön tutkimisesta ja kulttuuriperintöä koskevan tiedon tallentamisesta, säilyttämisestä ja käytettäväksi saattamisesta (Laki Museovirastosta 9 §). Suomessa toimii myös maakuntamuseoita, joiden yhtenä tehtävänä on edistää kulttuuriympäristön säilymistä, huolehtia kulttuuriperintöön liittyvän tiedon saatavuudesta ja antaa asiantuntija-apua toimialaansa liittyvissä kysymyksissä (VN:n asetus museoista 3 §).

Kuva 11: Kulttuurimaisemaan liittyviä toimijoita

Maa- ja metsätalousministeriö johtaa uusiutuvien luonnonvarojen kestävän käytön politiikkaa (MMM 2005: 8). Myös peltoekosysteemit ja maaseutumaisema kuuluvat uusiutuviin luonnonvaroihin, joiden taloudellisten, ekologisten, sosiaalisten ja kulttuuristen arvojen tulee säilyä vähentymättöminä myös tuleville sukupolville. Maa- ja metsätalousministeriö pyrkii toiminnallaan turvaamaan maaseudun elinvoimaisuutta ja huolenpitoa maaseutu ympäristöstä: se esimerkiksi ohjaa ja kehittää korjaus- ja uudisrakentamista ja vastaa maatalouden ympäristöistä. (MMM 2005) Maa- ja metsätalousministeriön alaisella Metsähallituksella on hoidossaan merkittävä määrä rakennusperintöä, perinnebiotooppeja ja kulttuurimaisemia (metsa.fi).

Maakuntien liitot johtavat maakuntien aluekehitystyötä ja laativat suunnitelmia (mm. maakuntakaava), joilla on huomattava merkitys maisemansuojelulle ja -hoidolle sekä maisemasuunnittelulle. Yksittäisillä kunnilla on tärkeä tehtävä maisema-arvojen vaalijana alueellaan kaavoituksen (yleis- ja asemakaavat) ja rakentamisen viranomaisina. (HE 73/2005, ymparisto.fi / Maankäytön suunnittelu)

Kulttuurimaiseman huomiointi maankäytön suunnittelussa

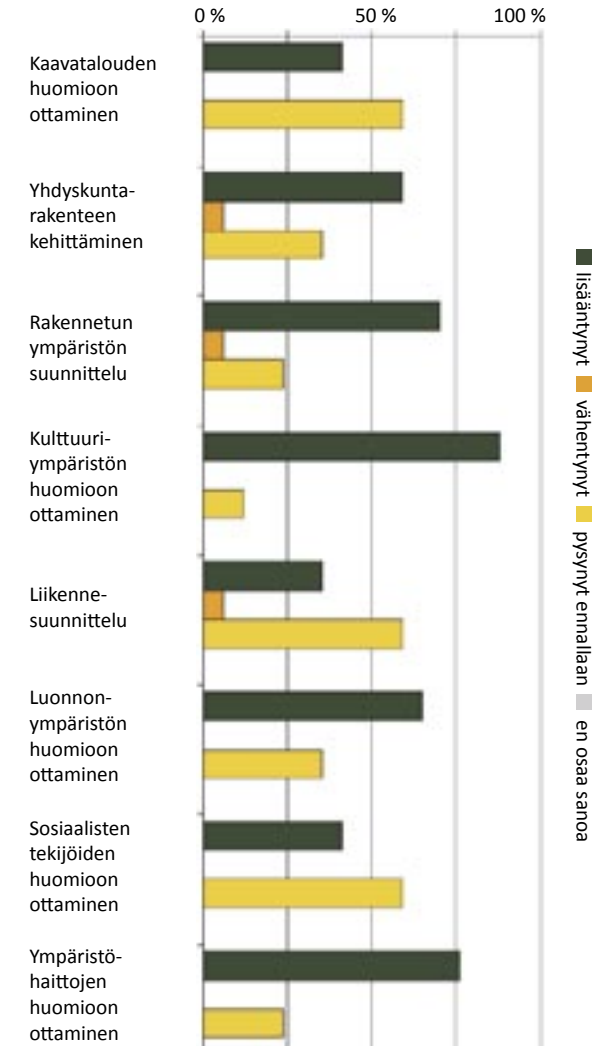
Suomen lainsäädännössä tarjotaan periaatteessa riittävät välineet kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden maisemien suojeluun ja hoitoon. Merkittävin edistysaskel kulttuurimaisemien vaalimiseksi ovat 1990-luvun alussa hyväksytyt valtakunnalliset inventoinnit, joiden kautta arvokkaat maisema-alueet ja rakennetut kulttuuriympäristöt saatiin sisällytettyä kaavoitukseen omina aluerajauksinaan. Myös maankäyttö- ja rakennuslain uudistus vuonna 2000 sekä valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ovat – ainakin teoriassa - vahvistaneet kulttuurimaiseman asemaa aluesuunnittelussa.

Ympäristöministeriö on selvittänyt maankäyttö- ja rakennuslain toimivuutta raportissa (YM 2005), joka perustuu Ympäristöministeriön oman kyselytutkimuksen lisäksi Suomen Kuntaliiton ja eräiden muiden tahojen suorittamiin selvityksiin ja kyselyihin. Raportin mukaan kulttuuriympäristön arvostus on kasvanut, ja sekä rakennettuun kulttuuriympäristöön, kulttuurimaisemaan että muinaisjäänneksiin liittyvät kysymykset ovat ainakin jonkin verran esillä kaavoitusta koskevissa selvityksissä ja vaikutusten arvioinneissa. Tutkimuksen mukaan yli 80 % maakuntakaavoittajista uskoo, että kulttuuriympäristöön liittyvät kysymykset ja painotukset ovat myös vaikuttaneet kaavojen sisältöön, kun taas ympäristökeskuksissa vain vajaa 40 % oli sitä mieltä, että kulttuuriympäristö näkyy riittäväällä tavalla

myös kaavojen sisällössä. Kuntien ja ympäristökeskusten mukaan asiantuntemuksen käyttö kunnan kaavatyössä on eri osa-alueista lisääntynyt eniten juuri kulttuuriympäristön huomioon ottamisessa (kuva 12). (YM 2005: 52-55).

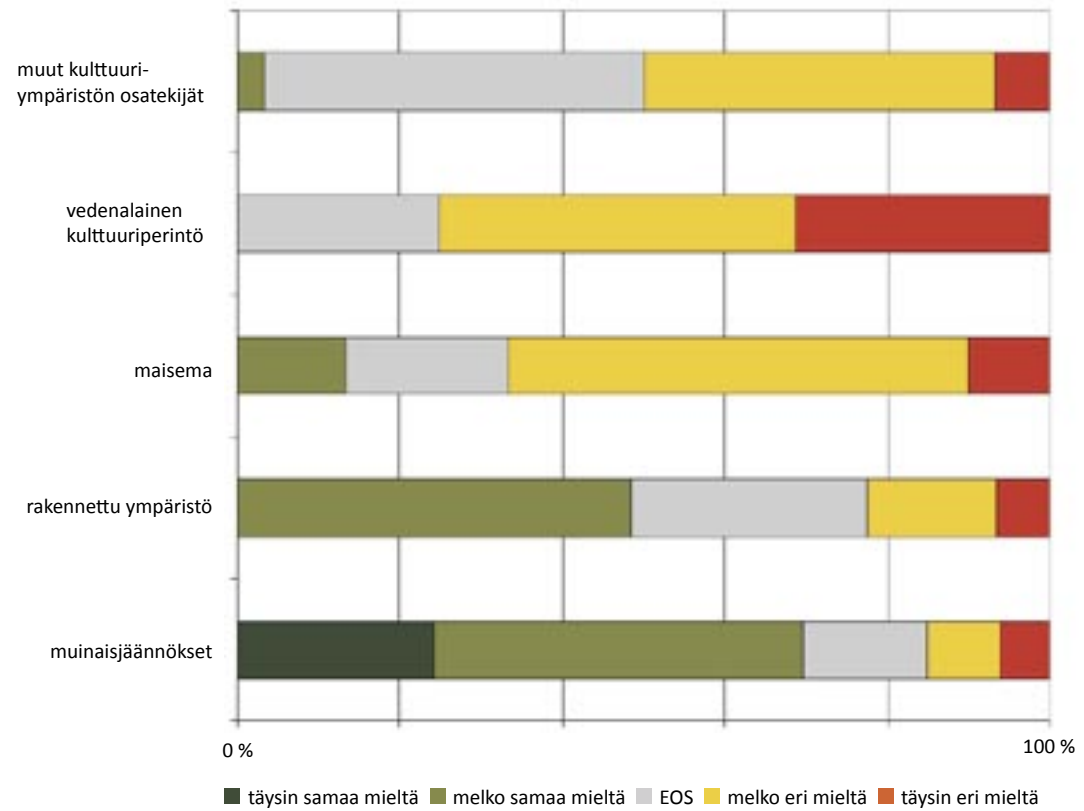
Ympäristöministeriön tutkimuksen perusteella ympäristökeskukset ja museoviranomaiset näkevät toivomisen varaa erityisesti kulttuuriympäristöä koskevien selvitysten laadussa. Kyselyyn vastanneista museoviranomaisista noin puolet arvioi selvitysten laatua kielteisesti ja runsas neljännes vastaajista oli laatuun suhteellisen tyytyväisiä (kuva 13). Ympäristökeskuksissa vain kolmannes vastaajista piti kulttuuriympäristöön liittyviä selvityksiä ja vaikutusten arviointeja tarpeeksi hyvinä suunnittelun ja päätöksenteon pohjaksi. Kuntakaavoituksessa ongelmia on aiheuttanut erityisesti selvitysten tarpeen ja laajuuden määrittely suhteessa käsiteltävinä oleviin suunnittelukysymyksiin. Lisäksi tarvittavaa ammattitaitoa selvitysten tekemiseen on kyselyn mukaan usein vaikea löytää. (YM 2005: 54)

Myös Museovirasto on tehnyt vastaavan, Museovirastolle ja maakuntamuseoille osoitetun kyselytutkimuksen (Härö & Von Martens 2005), jossa selvitettiin museokentän käsityksiä kulttuuriympäristön huomioimisesta maankäytössä. Koska kysely perustuu pienelle vastausprosentille (94:stä 36 vastannutta), voidaan tuloksia pitää vain suuntaa antavina. Museoalan kokemusten mukaan kulttuuriympäristö otetaan kaavoituksessa huomioon sitä paremmin, mitä yleispiirteisemmällä tasolla toimitaan. Kaavoituksessa ilmenee joskus kuitenkin vastuun siirtämistä kaavatasolta toiselle: esimerkiksi yleiskaavassa saatetaan todeta, että suojelu hoidetaan asemakaavassa, vaikka asemakaavoitusta ei olisi edes tiedossa. Toisaalta vaikka suojeluintressit tiedettäisiin, niitä ei välttämättä oteta huomioon. Museoviraston tulkinnan mukaan kunnallisella tasolla ei aina arvosteta eikä priorisoida kulttuuriympäristöä kaavojen taustaselvityksissä: esimerkiksi tietopohjan puutteita ja päivitystarvetta ei helposti myönnetä, vaan yritetään selvittää jo tehdyillä, usein vanhentuneilla inventoinneilla. Kulttuuriympäristöä koskevissa inventoinneissa yhtenä ongelmana on asianmukaisen ohjeistuksen ja nykyaikaisten työkalujen puuttuminen ja epäselvät sisältövaatimukset. Vastausten perusteella valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristökohteiden lähtötiedot ja aluerajaukset eivät yleispiirteisyydessään palvele maankäytön suunnittelua. Lisäksi yleisenä ongelmana museoiden mielestä on, että kulttuuriympäristöä tarkastellaan liian usein yksittäisinä ja erillisinä suojelukohteina, jolloin kulttuurimaisema ja kokonaisuudet jäävät huomiotta ja kokonaisnäkemys puutteelliseksi. (Härö & Von Martens 2005: 3-6, 12, 21)

Kuva 12: Kuntien näkemykset siitä, miten asiantuntemuksen käyttö on kehittynyt viime vuosina eri asioissa kunnan kaavatyössä (YM 2005: 36).

Selvityksissä otetaan hyvin huomioon...

Kuva 13: Museoviranomaisten vastaukset kysymykseen "Miten hyvin selvityksissä otetaan huomioon kulttuuriympäristön eri osatekijät?" (YM 2005: 53)

Kansainvälinen aluesuunnittelu- ja maisemapolitiikka

Eurooppalainen maisemayleissopimus

Eurooppalainen maisemayleissopimus (European Landscape Convention = ELC) eli maisemasopimus on ensimmäinen kansainvälinen sopimus, joka keskittyy yksinomaan maisemaan Euroopan alueella. Maisemasopimuksen tavoitteena on maisemansuojelun, -hoidon ja -suunnittelun edistäminen sekä eurooppalaisen yhteistyön järjestäminen maisemaa koskeissa asioissa. Sopimus velvoittaa viranomaisia vaalimaan maisema-arvoja, kehittämään maisemansuojeluun, -hoitoon ja -suunnitteluun tähtäävää maisemapolitiikkaa ja ohjaa kansalaisia ja muita asianosaisia ottamaan osaa maisemapolitiikan määrittelymiseen ja toteuttamiseen. (Eurooppalainen maisemayleissopimus)

Maisemasopimus käsittää luonnon-, maaseutu- ja taajama-alueet sekä taajamien reuna-alueet, ja se koskee yhtä lailla huomattavina pidettäviä maisemia kuin arkiympäristöjä ja huonolaatuksiakin maisemia (artikla 2). Artiklan 6 mukaan kukin sopimuspuoli sitoutuu

- lisäämään eri tahojen tietoisuutta maisemasta,
- edistämään maisema-asioihin liittyvää koulutusta,
- tunnistamaan maisemansa koko alueellaan, analysoimaan maisemien ominaispiirteet* ja niitä muuttavat tekijät, kiinnittämään huomiota muutoksiin sekä arvioimaan näin määritetyt maisemat ottaen huomioon asianosaisten ja väestön niille antaman erityisarvon,
- laatimaan määritetyille ja arvioiduille maisemille laatutavoitteet sekä
- maisemapolitiikan toteuttamiseksi ottamaan käyttöön keinoja, joiden tarkoituksena on maisemansuojelu, -hoito ja/tai -suunnittelu.

Sopimus velvoittaa allekirjoittaneet valtiot tekemään yhteistyötä, ja esimerkiksi määrittämis- ja arviointimenettelyjen kehittämisessä ja soveltamisessa käytetään apuna sopimuspuolten välistä kokemusten ja hyvien käytäntöjen vaihtoa (artikla 8). (Eurooppalainen maisemayleissopimus)

Maisemasopimus astui kansainvälisesti voimaan vuonna 2004. Suomi hyväksyi sopimuksen vuonna 2005, ja se astui kansallisesti voimaan vuonna 2006. Ympäristöhallinnon mukaan Suomen nykyinen lainsäädäntö, hallinnolliset ohjelmat ja käytännöt, kuten eri hankkeiden yhteydessä tehtävät maisemaselvitykset täyttävät nykyisellään maisemayleissopimuksen

** Valmisteluasiakirjojen mukaan maiseman ominaispiirteillä tarkoitetaan korkeusvaihteluita ja muita fyysisiä piirteitä, maankäyttöä, taloudellisen toiminnan ja asutuksen alueita ja niiden perinteistä sijoittumista, aitoja ja muita tyyppillisiä rakenteita sekä merkittäviä kulttuuriympäristö- ja luontoalueita. Asiantuntijatyönä määritetyt maisemat arvioidaan ottamalla huomioon paikallisten asukkaiden ja eri intressiryhmien, kuten maanomistajien, virkistyskäyttäjien, matkailijoiden ja elinkeinoelämän mielipiteet osallistuvan suunnittelun menetelmin. Arvioinnin tarkoituksena on esiintuoda maisemapiirteet, jotka ovat niin arvokkaita, että ne tulisi suojella. Lisäksi esiintuodaan maiseman piirteet, jotka tarvitsevat hoitoa sekä maiseman piirteet ja alueet, joita tulee vahvistaa. (HE 73/2005)*

velvoitteet, joten sopimuksen voimaansaattaminen ei aiheuttanut muutoksia lainsäädäntöön. Sopimuksen tavoitteiden toteuttamisessa merkittäviä ovat maankäyttö- ja rakennuslain, luonnonsuojelulain sekä maa- ja metsätalouden rahoitustukisäännösten tarjoamat keinot. Ympäristön kauneus- ja kulttuuriarvojen vaalimista koskevia säädöksiä on myös muissa laeissa. Lisäksi valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet velvoittavat edistämään maisema-arvojen vaalimista alueidenkäytön suunnittelussa ja viranomaistoiminnassa. (ymparisto.fi / Eurooppalainen maisemayleissopimus)

Vaikka maisemasopimus on kulttuurimaisemankin kannalta suuri edistysaskel, jää muutamia näkökohtia yhä epäselväksi ja tulkinnanvaraiseksi. Sopimuksessa ei esimerkiksi lainkaan määritellä, mitä maisemien tunnistus käytännössä tarkoittaa, kuinka kattava sen tulisi olla ja millä keinoin se voidaan tehdä. On kyseenalaista, täyttääkö esimerkiksi nykyinen, VAT:ssa määritelty maisema-alueinventointi (Maisemanhoito 1993) maisemien tunnistamisen kriteerit. Inventoinnin maisema-alueet käsittävät pääosin vain maaseudun arvokkaita kulttuurimaisemia, jotka on inventoitu esivalinnan perusteella. Inventointien ulkopuolelle jääneitä maisemia ei kuitenkaan ole systemaattisesti kartoitettu tai luokiteltu. Maisemasopimus myös velvoittaa laatimaan tunnistetuille ja arvioiduille maisemille laatutavoitteet, mitä ei tähän mennessä ole tarpeeksi yksityiskohtaisella tasolla tehty. Yhtenä ongelmana sopimuksen täytäntöönpanossa on, että vain harvat toimijat tuntevat sopimuksen ja sen velvoitteet. Lisäksi sopimukseen kirjattu määritys- ja arviointimenettelyihin liittyvä kokemusten ja käytäntöjen vaihto vaikuttaa puutteelliselta: tähän mennessä yhteistyötä on Suomessa tehty jonkin verran lähinnä Pohjoismaiden kesken, mutta esimerkkejä muista maista ei juuri ole tutkittu. Vaikka sopimuksessa ja sen toimeenpanossa on epäselvyyksiä, siinä muotoillaan joka tapauksessa selkeä peruste nykyistä kattavampien maisemainventointien tekemiseen ja edellytetään lisäksi maisemien arvottamista ja muutosten seurantaan sekä kehitystavoitteiden määrittelyä.

Eurooppalainen aluesuunnittelupolitiikka

Euroopan komission aluesuunnittelusta ja -kehityksestä vastaavien EU-ministerien epävirallinen neuvosto on laatinut ”Euroopan aluesuunnittelun ja aluekehityksen suunta-aviivat” (ESDP), joka hyväksyttiin Potsdamissa, Saksassa 1999. ESDP ei sido jäsenmaita, mutta se sisältää yhteisesti hyväksyttyjä aluesuunnittelun periaatteita kaikille maankäytön suunnittelusta vastaaville hallinnon tasoille. Euroopan yhteisen aluesuunnittelupolitiikan tavoitteena on mm. hidastaa ja vähentää kulttuuriperintöä uhkaavia tekijöitä ja edistää

tasapainoista ja kestävä maankäytön kehitystä EU:n alueella. Yksi kolmesta ESDP:n pääta-voitteesta on luonnonvarojen ja kulttuuriperinnön säilyttäminen ja hoitaminen. Julkaisun A-osassa pohditaan kulttuurimaisemien tilaa ja maisemanhoidon mahdollisuuksia EU:n alueella, peräänkuulutetaan yksilöidyn maisemapolitiikan laatimista Euroopan eri alueille sekä esitetään käytännön vaihtoehtoja kulttuurimaisemapolitiikan kehittämiseksi. Osassa B käsitellään alueidenkäytön suuntauksia, mahdollisuuksia ja haasteita, kuten kulttuuri-maisemiin kohdistuvia kehityspaineita. (ESDP 1999)

”Euroopan kestävä aluesuunnittelua ja aluekehitystä edistävät periaatteet” (GPSSDEC) on ESDP:n tapaan laillisesti sitomaton asiakirja, jonka on laatinut Euroopan neuvoston alue-suunnitteluministereiden konferenssi (CEMAT). Siinä muotoillaan aluekehityspolitiikkaa koskevia yleisiä periaatteita ja määritetään toimenpiteitä, joiden kautta Euroopan neuvos-ton jäsenmaat voivat saavuttaa hyväksyttävän elintason. Tarkoituksena on kestävä kehityksen edistäminen ja kehityserojen kaventaminen uusien ja vanhojen jäsenmaiden välillä. Kulttuurimaiseman hoidon ja kehityksen edistämiseksi asiakirjassa suositellaan maiseman kehittämisen ja suunnittelun integroimista aluesuunnittelupolitiikkaan ja sektoripolitiikkaan, maisemien tutkimista ja arviointia, niiden ominaispiirteiden analysointia sekä kansalaisten, yhteisöjen ja viranomaisten tietoisuuden lisäämistä. (CEMAT 2000: 1, 12-13)

UNESCO:n maailmanperintö

Mikäli kulttuurimaisemakohteella on universaalista arvoa, sitä on mahdollista ehdottaa UNESCO:n maailmanperintölistalle. Maailmanperintöluetteloa varten UNESCO on työs-tänyt kansainvälisen valintakriteeristön: listan kohteet valitaan kuuden kulttuuri- ja nel-jän luontokriteerin mukaan. Maailmanperintöluetteloon pääseminen edellyttää kulttuuri perintökohteelta, että se on inhimillisen luovuuden mestariteos tai poikkeuksellisen mer-kittävä todiste olemassa olevasta tai jo hävinneestä kulttuurista. Kohde voi olla merkittävää historiallista aikakautta edustava rakennustyyppi tai kuvastaa tietyn kulttuurin perinteistä asutusta. Se voi myös liittyä tapahtumiin, eläviin perinteisiin, aatteisiin, uskontoihin ja uskomuksiin tai taiteellisiin ja kirjallisiin teoksiin. Suomessa on tällä hetkellä seitsemän maailmanperintökohdetta: Suomenlinna (1991), Vanha Rauma (1991), Petäjäveden vanha kirkko (1994), Verlan puuhiomo ja pahvitehdas (1996), Sammallahdenmäen pronssikauti-nen röykkiöalue (1999), Struven ketju (2005) ja Merenkurkun saaristo (2006). Maailman-perintöluettelo karttuu vuosittain. (minedu.fi)

1972

Unescon yleissopimus kulttuuri- ja luonnonperinnön säilyttämisestä

1992-94

ensimmäiset kulttuuri- ympäristöohjelmat

1993

valtakunnalliset inventoinnit (YM & Museovirasto)

1994

YVA-laki

1999

ESDP

2000

MRL:n uudistaminen
valtakunnalliset alueidenkäyttö- tavoitteet

2001

rakennusperintöstrategia

2006

Eurooppalainen maisemayleis- sopimus (Suomi)

Kuva 14: Aluesuunnittelu- ja maisemapolitiikan tärkeitä virstanpylväitä.

Kulttuurimaisema saksalaisessa maankäyttöpolitiikassa

Lainsäädäntö

Saksassa maankäyttöä ja kaavoitusta ohjaa valtakunnan tasolla kaavoituslaki (Raumordnungsgesetz = ROG). ROG asettaa sisällöllisiä ja prosessuaalisia (verfahrensrechtlich) periaatteita ja määräyksiä koko liittotasavallan alueidenkäytölle. Yksittäiset osavaltiot konkretisoivat ja toimeenpanevat ROG:n vaatimukset omassa maankäyttöä koskevassa lainsäädännössään (Landesplanungsgesetze = LplG). ROG (8-9 §) velvoittaa osavaltiot laatimaan yleispiirteisiä, ylemmän kaavatason seutukaavoja (Raumordnungsplan, Regionalplan) ja edellyttää hoitamaan, suojelemaan ja kehittämään luontoa ja maisemaa kestäväällä tavalla sekä säilyttämään historialliset kulttuurimaisemat ja niitä leimaavat elementit (ROG 2(2)8 §, 2(2)13 §). Laissa säädetään myös, että maatalousmaata (flächengebundene Landwirtschaft) tulee suojella (ROG 2(2)10 §). Kunnallisesta kaavoituksesta (yleis-, rakennus- ja asemakaavoitus) säädetään rakennuslaissa (Baugesetzbuch = BauGB). (Riedel & Lange 2002)

Luonnon ja maiseman suojelua, hoitoa ja kehitystä säätelee liittotasavallan luonnonsuojelulaki (Bundesnaturschutzgesetz = BNatSchG). Sen yhtenä tavoitteena on varmistaa luonnon ja maiseman monimuotoisuuden, omaleimaisuuden, kauneuden ja virkistysarvon säilyminen (BNatSchG 1 §). Laki edellyttää lisäksi omaleimaisten historiallisten kulttuurimaisemien ja -maisemanosien säilyttämistä (BNatSchG 2(1)14 §). Pykälissä 13-16 määritetään yleisesti maisemasuunnittelun tavoitteet ja erilaisten maisemasuunnitelmien sisältö sekä veloitetaan osavaltioita säätämään maisemasuunnittelusta omassa lainsäädännössään. Luonnonsuojelulain nojalla voidaan perustaa erilaisia luonnon- ja maisemansuojelualueita myös kulttuurihistoriallisten arvojen perusteella (BNatSchG 23-30 §). Luonnonsuojelulain toimeenpanemisesta huolehtivat ensisijaisesti luonnonsuojelusta ja maisemanhoidosta vastaavat viranomaiset (BNatSchG 6 §). Valtakunnallisen lain lisäksi yksittäisillä osavaltioilla on omat luonnonsuojelulakinsa (Naturschutzgesetze der Länder). Maisema-asioita ja kulttuuriperinnön säilyttämistä käsitellään myös osavaltiokohtaisissa muistomerkkien-suojelulaeissa (Denkmalschutzgesetz). Lisäksi YVA-laki (Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung = UVPG) velvoittaa arvioimaan hankkeiden vaikutukset ympäristöön ja maisemaan samaan tapaan kuin Suomessakin.

Kansainvälisistä sopimuksista tunnutaan kulttuurimaisemien suojelun ja hoidon perustelemiseksi vedottavan ESDP:en (saks. EUREK) vahvemmin kuin Suomessa. Eurooppalaista maisemasopimusta Saksa ei ole vielä allekirjoittanut, mutta sopimus on kuitenkin kohottanut kulttuurimaiseman huomioarvoa maankäyttöpolitiikassa (Büttner 2008: 43-45).

Kaavoitus ja maisemasuunnittelu

Saksassa alueidenkäyttöä ja kaavoitusta ohjaavat valtakunnallisella tasolla muotoillut periaatteet ja tavoitteet (Bundesraumordnung). Yksittäisten osavaltioiden maankäyttöä ohjaavat seutukaavat, joiden osalta kaavoituskäytännöt ja kaavojen nimet vaihtelevat osavaltioittain. Seutukaavoja laaditaan sekä koko osavaltion alueelle (Landesplanung; Landesentwicklungsplan = LEP, Raumordnungsplan = ROP) että osavaltion osa-alueille, kuten piirikuntiin (Regionalplanung; Regionalplan, regionales Raumordnungsplan = Reg. ROP, Gebietsentwicklungsplan = GEP). Osavaltion seutukaavassa määritetään koko osavaltion alueidenkäyttöä koskevia tavoitteita ja periaatteita, ja se toimii lähtökohtana alemman tason kaavoille. Alue- ja piirikuntatason seutukaavat ovat edellistä yksityiskohtaisempia, ja niissä sovitetaan maankäytön yleispiirteiset periaatteet ja tavoitteet vastaamaan alueellisia lähtökohtia. Seutukaavat asettavat kehyksen kunnallisen tason maankäytölle, jota ohjaa rakennuskaavoitus (Bauleitplanung). Se käsittää yleiskaavan (Flächennutzungsplan = FNP) ja rakennuskaavan (Bauleitplan). Kunnan eri osiin voidaan lisäksi laatia asemakaavoja (Bebauungsplan). (Riedel & Lange 2002)

Maisemasuunnittelu vastaa kaavatasoja. Osavaltion tasolla laaditaan maisemaohjelma (Landschaftsprogramm), joka sisältää yleispiirteisiä periaatteita ja tavoitteita alueidenkäytön ekologisuuden varmistamiseksi ja luonnonvarojen kestävän käytön turvaamiseksi. Maisemaohjelmassa voidaan esittää aluevarauksia tärkeille virkitys- ja suojelualueille. Osavaltioiden osia koskeva maisemayleissuunnitelma (Landschaftsrahmenplan = LRP) sisältää konkreettisempia tavoitteita luonnonsuojeluun ja maisemanhoitoon liittyen, ja se ohjaa kunnallista maisemasuunnittelua ja kaavoitusta. Kuntatasolla laaditaan maisemasuunnitelma (Landschaftsplan), jossa esitetään konsepteja ja annetaan konkreettisia ohjeita ja toimenpiteitä ylemmillä suunnittelutasoilla muotoiltujen yleispiirteisten tavoitteiden toteuttamiseksi. (Riedel & Lange 2002)

Maisemasuunnitelmia laadittaessa tulee ottaa huomioon kaavoituksen periaatteet, tavoitteet ja muut vaatimukset, ja toisaalta kaavoituksessa tulee huomioida maisemasuunnitelmien sisältö ja suositukset. Maisemasuunnitelmat ovat yleensä sitomattomia, ja niistä tulee lainvoimaisia vasta aluekehityssuunnitelmiin ja kaavoitukseen sisällyttämisen jälkeen. Maisemasuunnitelmien integrointi kokonaisvaltaiseen maankäytön suunnitteluun vaihtelee osavaltioittain. Yleensä maisemasuunnittelu periaatteineen ja tavoitteineen sisällytetään suoraan kehitysohjelmiin ja kaavoitukseen. Vaihtoehtoisesti laaditaan erillinen, itsenäinen maisemasuunnitelma, jonka sisältöön maankäytön suunnittelussa viitataan. Eri osavaltioissa on maisemasuunnitelmille hieman erilaiset sisältövaatimukset, minkä takia esimerkiksi se, miten ja missä määrin kulttuurimaisema sisällytetään suunnitelmiin vaihtelee maan eri osissa. (Riedel & Lange 2002)

Maankäyttöä ja maisemanhoitoa ohjaavat tahot

Ylimmät kaavoitusta ohjaavat tahot ovat Saksan liittotasavallan liikenne-, rakennus- ja kaupunkikehitysministeriö (BMVBS) sekä rakennustoimi- ja kaavoitusvirasto (BBR) ja sen alainen rakennus-, kaupunki- ja aluetutkimusinstituutti (BBSR). (bbr.de / Das Bundesamt) Alempien kaavatasojen hallintorakenteessa ei ole yhtenäistä käytäntöä, sillä osavaltiot määrittävät aluesuunnittelulaeissaan (LplG) itsenäisesti kaavoituksesta vastaavat tahot (Riedel & Lange 2002).

Luonnonsuojelusta ja maisemanhoidosta vastaavat valtakunnallisella tasolla liittotasavallan ympäristöministeriö (BMU) sekä sen alainen liittotasavallan luonnonsuojeluvirasto (BfN), osavaltiotasolla luonnonsuojelu- ja maisemanhoitoministeriöt (Ministerium für Naturschutz und Landschaftspflege) ja -virastot (Landesamt für Umwelt-/Naturschutz) sekä alueellisella tasolla alue- ja piirikuntahallinnot (bfn.de / Beratung). Luonnonsuojeluviranomaisten lisäksi kulttuurimaisema-asioista ovat vastuussa kunkin osavaltion muistomerkkien hoidosta (Denkmalpflege) vastaavat viranomaiset (Burggraaff & Kleefeld 1998). Tutkitun kirjallisuuden perusteella käydään yhä keskustelua siitä, kuuluuko kulttuurimaisema luonnonsuojelun, muistomerkkien suojelun vai maisema-arkkitehtuurin piiriin.

Taulukossa 2 esitetään yleispiirteisesti maankäytön suunnittelu ja maisemasuunnittelu vastuutahoineen eri mittakaavatasoilla. Koska käytännöt vaihtelevat osavaltioiden välillä, on taulukko vain suuntaa antava tulkinta aiheesta.

Taulukko 2: Maankäytön suunnittelu ja maisemasuunnittelu Saksassa.
(bfm.de / Beratung, Planung; Riedel & Lange 2002: 143)

Suunnittelutaso		valtakunnallinen	seudullinen	seudullinen	kunnallinen
Suunnittelualue		liittotasavalta (Bund)	osavaltio (Land)	osavaltion osa, hallintopiiri, piirikunta (Region)	kunta (Gemeinde)
Mittakaava			1:500 000 - 1:200 000	1:50 000 – 1:25 000	1:10 000 – 1:5000
Maankäytön suunnittelu	Suunnitelma	koko liittotasavallan alueidenkäytön kehitystä koskevat periaatteet	seutukaava (Raumordnungsplan ROP, Landesraumordnungsplan LROP, Landesentwicklungsplan LEP)	seutukaava (Regionalplan, Regionales Raumordnungsplan Reg. ROP, Gebietsentwicklungsplan GEP)	yleiskaava (Flächennutzungsplan FNP), rakennuskaava (Bauleitplan)
	Lainsäädäntö	ROG 1 §, 18 §	ROG 8 §, osavaltioiden aluesuunnittelulait (Landesplanungsgesetz LplG)	ROG 9 §	BauGB 5 §
	Vastaava taho (alueidenkäyttö ja kaavoitus)	liikenne-, rakennus- ja kaupunki-kehitysministeriö (BMVBS), rakennustoimi- ja kaavoitusvirasto (BBR)	kaavoituksesta vastaavat alemmat tahot määritetään osavaltiokohtaisissa aluesuunnittelulaeissa (LplG)	vaihtelee osavaltioittain	vaihtelee osavaltioittain
Maisemasuunnittelu	Suunnitelma		maisemaohjelma (Landschaftsprogramm)	maisemayleissuunnitelma (Landschaftsrahmenplan LRP), maisemallinen kehityssuunnitelma (Landschaftsentwicklungskonzept LEK)	maisemasuunnitelma (Landschaftsplan)
	Lainsäädäntö		BNatSchG 5 §	BNatSchG 5 §	BNatSchG 5 §
	Vastaava taho (luonnonsuojelu ja maisemanhoito)	ympäristöministeriö (BMU), luonnonsuojeluvirasto (BfN)	osavaltion ympäristö- ja luonnonsuojeluministeriö ja -virasto	aluehallitus, osavaltion ympäristö- ja luonnonsuojeluvirasto	piirikunnanvirasto, osavaltion ympäristö- ja luonnonsuojeluvirasto

SV 2007 (MV/RHO)

Osa II: Esimerkkimenetelmät

Kulttuurimaiseman arvot ja arvottaminen

Esimerkkimenetelmät

Esimerkkimenetelmien vertailu

Kulttuurimaiseman arvot ja arvottaminen

Kulttuurimaiseman arvot

Kulttuurimaisema on monimutkainen kokonaisuus, jonka arvoja voivat olla esimerkiksi kulttuuriperintö, rakennustaide, kansanperinne, elinkeinohistoria, kasvi- ja eläinlajisto sekä erilaiset luontotyytit (Maisemanhoito 1993: 8). Pohjoismaiden ministerineuvoston (2002: 36) mukaan maiseman itsensä ohella myös sille annetut arvot ja käsitys siitä, mikä on merkittävää, muuttuvat aikojen kuluessa ja yhteiskunnan muuttuessa. Kulttuuriympäristön arvot voivat liittyä eri kategorioihin ja ominaisuuksiin. Kulttuuriympäristön ominaisuuksia ovat mm.

- jatkuvuus (esim. vanha tiestö ja asutus, joka hävinnyt tai jonka rakennukset vaihtuneet nykyaikaisiin, mutta itse rakenteet maisemassa samoilla paikoilla)
- vanhat toiminnalliset rakenteet (kertovat mm. luonnonvarojen käytöstä ja alueen asutushistoriasta)
- tietystä ajanjaksosta kertovat ympäristöt (maanjaot, rautatien rakentaminen, osuustoiminta)
- alueeseen liittyvät erityiset tapahtumat, henkilöt, uskomukset, perinteet ja symbolit (merkitys paikalliselle, alueelliselle tai valtakunnalliselle identiteetille)
- käsityöläis- tai arkkitehtuurihistorialliset perinteet (esim. rakennusperinne). (Pohjoismaiden ministerineuvosto 2002: 36-37)

Historiallisten, yhteiskunnasta ja sen kehityksestä kertovien arvojen ohella kulttuurimaisemalla on suuri merkitys myös luonnon monimuotoisuuden kannalta. Monimuotoisuus voi olla erilaisten elinympäristöjen kirjoa, eri lajien määrällistä rikkautta tai saman lajin sisäistä geneettistä vaihtelua. Viljelymaisema tarjoaa elinympäristön monille peltoympäristöstä ja perinteisistä maankäyttötavoista riippuvaisille kasvi- ja eläinlajeille. Nykyään vajaa kolmannes maamme uhanalaisista lajeista on maatalouden kulttuuriympäristöjen lajeja, joiden elinmahdollisuudet ovat heikentyneet maatalouden muutosten seurauksena. (Lahdenvesi-Korhonen 2009b: 56)

EU:n & MMM:n (2007: 29) mukaan maaseudun viljelymaisemalla on lisäksi taloudellista ja elinkeinollista arvoa maataloustuotannon mahdollistajana, mutta myös aineettomien hyötyjen kuten ulkoilu- ja virkistyspalvelujen tuottajana: maatalouspoliittisten ennusteiden mukaan maaseutumaiseman julkishyödykkeellinen arvostus lisääntyy tulevaisuudessa entisestään. Kulttuurimaisemalla on lähes poikkeuksetta myös esteettistä arvoa, mutta maiseman kauneutta on kuitenkin vaikea mitata objektiivisesti ja konkreettisesti. Kulttuurimaiseman arvoihin kuuluu myös aineeton kulttuuriperintö, kuten tavat, perinteet ja paikannimistö.

Kirjallisuudesta ja haastatteluista saadun yleiskuvan perusteella vaikuttaa siltä, että tähän mennessä sekä Suomessa että Saksassa luontoarvot on otettu suunnittelussa paremmin huomioon kuin kulttuuriarvot. Syynä saattaa olla, että luontoinventointeja on tehty kauemmin ja että luontokohteiden arvottamiseen on olemassa konkreettisia ja toimivia menetelmiä ja mittareita. Esimerkiksi uhanalaiset ja vaarantuneet eliölajit elinympäristöineen tai harvinaiset geologiset muodostumat ovat selkeitä indikaattoreita ja kriteereitä suojelun perustaksi. Kulttuurimaiseman arvoja on kuitenkin hankalampi määrittää kuin luontoarvoja, sillä usein konkreettiset, kulttuurihistorialliset rakenteet ovat hävinneet tai rappeutuneet pahoin. Jäljellä olevat arvot ovat enemmän tai vähemmän abstrakteja ja piilevät mm. maisematilan rakenteessa, vanhojen maankäyttömuotojen aikaansaamassa maisemakuvassa tai symbolisella tasolla esimerkiksi jonkin paikan kulttuurihistoriallisessa merkityksessä ja arvostuksessa. Kulttuuriympäristön pehmeiden arvojen saattaminen tasa-arvoisiksi taloudellisten, teknisten ja toiminnallisten arvojen kanssa on vaativaa. Haasteena onkin osoittaa, miksi kulttuuriympäristö on arvokas ja kuinka arvokas se on. (Pohjoismaiden ministerineuvosto 2002: 36)

Yleistä arvottamisesta

Merkittävimpien, edustavina säilyneiden kulttuurimaisema-alueiden selvittämiseksi on kulttuurimaisemaa inventoitava ja arvotettava. Näin kulttuurimaisema arvoineen on mahdollista saattaa maankäytön suunnittelun pohjatiedoksi sekä suojelu- ja hoitotoimenpiteiden piiriin ja turvata niiden kestävä kehitys ja säilyminen kaikille avoimena historiankirjana ja kansallisen identiteetin rakentajana. Suomessa kulttuurimaisemien tunnistamiseen ja vaalimiseen velvoittaa lainsäädännön ja valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden lisäksi myös Eurooppalainen maisemayleissopimus.

Sekä Suomessa että Saksassa kulttuurimaiseman suojelu juontaa juurensa muistomerkkien suojeluun ja rakennussuojeluun, joista on edetty kokonaisvaltaisten maisema-alueiden suojeluun ja hoitoon. Suomessa rakennuskulttuurin inventointeja on tehty jo 60-luvulla Museoviraston ja seutukaavaliittojen toimesta (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993: 14), mutta ensimmäinen yksinomaan kulttuurimaisemaa koskeva inventointi oli Ympäristöministeriön kartoitus valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista 1980-1990 -lukujen vaihteessa (Maisemanhoito 1993, Arvokkaat maisema-alueet 1993). Forsiuksen & Härön (2007: 56) mukaan vakiintunut käytäntö Suomessa on arvottaa rakennusperintöä ja kulttuuriympäristöjä valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti merkittäviksi: jaon taustalla ovat maankäytön suunnittelun tasot, siihen liittyvä valikoinnin tarve ja erilaiset valtakunnalliset suojeluohjelmat. Saksassa aatteelliset ja poliittiset muutokset 1970-luvun puolivälissä saivat aikaan sen, että paikallista ja seudullista kulttuuriperintöä sekä maiseman virkistyspotentiaalia alettiin arvostaa (Wiese & Zils 1987: 156-157). Kulttuurimaisemaa ja sen arvoja on löytämäni saksalaisen kirjallisuuden perusteella tutkittu jo ainakin 1980-luvulla, mahdollisesti aikaisemminkin. Schenkin (01/2010) mukaan virstanpylväänä kulttuurimaiseman arvottamisessa voidaan pitää Gunzelmannin (1987) tutkimusta, jossa inventointi ja arvottaminen ensi kertaa systematisoitiin. Myös tässä työssä esiteltyt Burggraaffin & Kleefeldin sekä Büttnerin inventointi- ja arvottamismenetelmät ovat saksalaisessa kulttuurimaisematutkimuksessa merkittäviä.

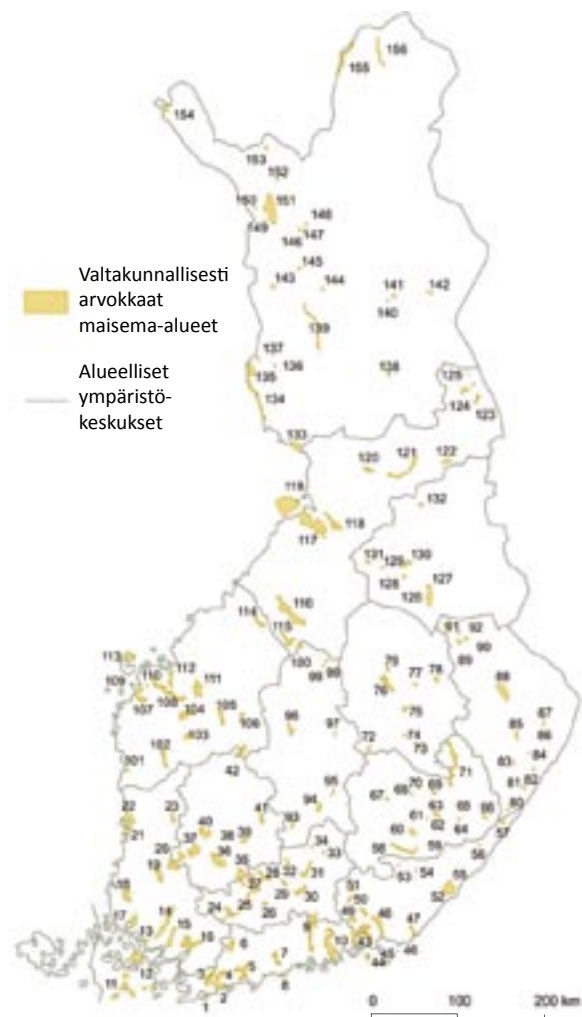
Kulttuurimaisemainventointeja on tähän mennessä tehty sekä Suomessa että Saksassa hyvin erilaisin menetelmin. Varsinkin Saksassa syynä tähän lienee osavaltioiden itsenäisyys: kullakin niistä on oma alueidenkäyttöä sekä luonnon- ja maisemansuojelua koskeva lainsäädäntönsä, joka tarkentaa ja tukee koko maan kattavia, valtakunnallisia lakeja. Siten myös maisemasuunnitelmien sisältö ja laatu sekä kulttuurimaisema-asioiden huomiointi suunnittelussa saattavat vaihdella alueellisesti hyvinkin paljon. Usein kulttuurimaiseman inventointi- ja arvottamismenetelmiä kehitetään ja sovelletaan hankekohtaisesti. Suomessa Ympäristöministeriön ja Museoviraston käytännöt ja kohdevalikoimat ovat yleensä kulttuuriympäristöinventointien lähtökohtana, mutta käytännössä maakunnissa ja kunnissa on esimerkiksi kaavoituksen yhteydessä kehitetty myös valtakunnallisista inventointi- ja arvottamismalleista poikkeavia ja niitä tarkentavia menetelmiä, kuten Turun maakuntamuseon johtamassa inventointihankeessa ”Varsinais-Suomen rakennettu kulttuuriympäristö ja maisema” (VARAKUM) (turku.fi / VARAKUM).

Esimerkkimenetelmät

Seuraavassa esitellään kaksi suomalaista ja kaksi saksalaista kulttuurimaisen inventointi- ja arvottamismallia. Jokaisen inventointi- ja arvottamismenetelmän esittelyn lopuksi olen laatinut taulukkomuodossa oman analyysini kunkin esimerkkimenetelmän vahvuuksista ja heikkouksista. Menetelmien välisen vertailun perusteella pohditaan, mitä ongelmia inventoinnissa ja arvottamisessa esiintyy.

Suomesta tarkasteluun on valittu valtakunnalliset inventoinnit, koska ne luovat perustan maakunnallisille ja paikallisille inventointi- ja arvottamishankkeille. Tarkastelussa pääpaino on Ympäristöministeriön valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnilla, jonka päivittämistä suunnitellaan parhaillaan ja joka siten tarjoaa hyvän lähtökohdan inventointi- ja arvottamismenettelyn kehittämiseen. Lisäksi luodaan katsaus Museoviraston valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen inventointiin ja sen päivitykseen. Lyhyesti käsitellään myös Ympäristöministeriön perinnemaisemainventointia ja perinnemaisemiin liittyvää tutkimusta.

Saksasta tarkasteluun on valittu Burggraaffin & Kleefeldin menetelmä ja Büttnerin menetelmä. Tärkeimpänä valintaperusteena ovat olleet selvitysten ja analyysien monipuolisuus ja havainnollisuus sekä erilaiset tavat arvojen määrittämiseen. Burggraaff & Kleefeld ovat Saksassa arvostettuja kulttuurimaisematutkijoita, ja he ovat kehittäneet inventointi- ja arvottamismenetelmänsä Nordrhein-Westfalenin osavaltion alueella jo yli kymmenen vuotta. Büttnerin menetelmä on kehitetty Baijerin osavaltiossa, jota voidaan Saksassa pitää edelläkävijänä kulttuurimaisema-asioiden suhteen. On kuitenkin hyvä tiedostaa, ettei kulttuurimaisemaa inventoida ja arvoteta kaikissa osavaltioissa yhtä järjestelmällisesti. Mittakaavallisesti saksalaiset esimerkkimenetelmät eivät vastaa suomalaisia, sillä koko Saksan kattavia valtakunnallisia inventointeja ei ole. Burggraaffin & Kleefeldin menetelmä on sovellettavissa maakunnalliselle ja paikalliselle suunnittelutasolle, ja Büttnerin menetelmä ensisijaisesti maakunnalliselle tasolle. Mittakaavaeroista huolimatta saksalaisissa esimerkeissä on menettelytapoja, joita voidaan soveltaa Suomessa valtakunnallisella tasolla.

Kuva 15: Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (ymparisto.fi / Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet valtioneuvoston periaatepäätöksessä). Pohjakartta © Maanmittauslaitos, lupa nro 51/MML/10.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

Taustaa

Ympäristöministeriö asetti valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventointia varten maisema-aluetyöryhmän, jonka kaksiosaisessa mietinnössä (Maisemanhoito 1993, Arvokkaat maisema-alueet 1993) esitellään 150 valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta. Inventointityö toteutettiin seutukaavaliitoissa (nyk. maakuntien liitot), ja sen tavoitteena oli löytää valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat, maaseudun perinteisiä maisematyyppejä luonnehtivat kulttuuri- ja luonnonmaisema-alueet, jotka ovat visuaalisesti tai muulla tavalla selkeästi hahmotettavia kokonaisuuksia. Keskeistä oli perinteisessä asussa säilyneiden, luonnotaan ja kulttuuriperinnöltään monipuolisten alueiden etsiminen: maisema-alueilla tuli olla huomattavaa merkitystä rakennuskannan ja muiden kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden, uhanalaisten ja harvinaistuvien perinnetähtäimien tai hyvin hoidetun viljelymaiseman ja kauniin maisemakuvan säilymisen kannalta. Kaupunkimaisemat ja laajat taajama-alueet on jätetty inventointien ulkopuolelle samoin kuin yksittäiset rakennuskohteet, joilla ei ole huomattavaa merkitystä ympäröivälle maisemakuvulle tai perinteisille maankäyttötavoille. (Maisemanhoito 1993) Maisema-aluetyöryhmän mietinnön pohjalta valtioneuvosto teki vuonna 1995 periaatepäätöksen valtakunnallisista maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä. Valtioneuvoston periaatepäätökseen sisältyy 156 maisema-aluetta (kuva 15). (VNPP 5.1.1995)

Maisemamaakuntajako

Inventointihankkeen aluksi maisema-aluetyöryhmä jakoi Suomen kymmeneen maisemamaakuntaan, jotka eroavat toisistaan ominaispiirteiltään. Osa maisemamaakunnista on suuren kokonsa ja sisäisten erojensa vuoksi jaettu pienempialaisiin maisemaseutuihin (kuva 16). Jako pohjautuu maisematoimikunnan mietinnössä (1980) esitettyyn maisemamaakuntajakoon. Taustatietoina toimivat myös aiemmin tehdyt luonnonpiirteisiin ja kulttuuripiirteisiin perustuvat aluejaot. (Maisemanhoito 1993: 15)

Maisemamaakuntajaon yhteydessä hahmotettiin maiseman ominaispiirteitä koko Suomen alueelta. Kukin maisemamaakunta on luonnonpiirteiltään, maankäyttötavoiltaan ja kulttuurihistorialtaan yhtenäinen ja muista maakunnista selkeästi erottuva. Jako ei kuitenkaan

ole yksiselitteinen, sillä luonnonolot ja kulttuuripiirteet ovat maassamme hyvin samankaltaisia ja hitaasti vaihtuvia. Maisemamaakuntien rajauksessa tarkasteltiin ensin maisemakuvaan vaikuttavia olennaisia luonnonpiirteitä ja toiseksi perinteisiä, erityisesti maaseutumaisemassa ilmeneviä kulttuuripiirteitä. Luonnon- ja kulttuuripiirteet tuodaan esiin jokaisesta maisemamaakunnasta ja -seudusta laaditussa kuvauksessa. Maisemassa tapahtuneiden muutosten takia perinteiset kulttuuripiirteet ovat enää vaivoin havaittavissa. Maisemamaakuntajakoa ei pidäkään tulkita maiseman nykytilan esittelyksi, vaan perinteisten ja paikallisesti ainutlaatuisten, häviämässä olevien piirteiden etsinnäksi: maisemamaakuntajako toimi eräänlaisena kriteerinä, jonka avulla inventoinnissa oli mahdollista huomioda maan eri osia parhaiten luonnehtivat luonnon- ja kulttuuripiirteet sekä arvioida yksittäisen maisema-alueen edustavuutta koko maisemamaakuntaan nähden. (Maisemanhoito 1993: 15-16)

Inventointi

Maisema-alueityöryhmä loi inventointia varten kolme luokkaa:

- arvokkaat maisemakokonaisuudet (näytteitä parhaiten säilyneistä ja tyypillisimmistä kulttuurimaisemistamme),
- arvokkaat maisemanähtävyydet (saattavat sisältää myös luonnonmaisemia ja ns. kansallismaisemia)
- perinnemaisemat (alkutuotannon tai muiden varhaisten elinkeinojen muovaamia, usein alkuperäisestä käytöstä poistuneita tai poistumassa olevia maisematyyppejä, joita uhkaa uhanalaisuus).

Arvokkaita maisemakokonaisuuksia ja -nähtävyyksiä kutsutaan yhteisellä nimellä arvokkaiksi maisema-alueiksi. (Maisemanhoito 1993: 47)

Maisema-alueiden inventointiin laadittiin ohjeistus ja inventointilomakemalli. Inventoinnin lähtökohdaksi on selvitetty perustiedot maakunnan kulttuurihistoriasta (asutus- ja elinkeinohistoria), esihistoriasta ja maankäytöstä sekä luonnonoloista, kasvillisuudesta ja eläimistöstä. Kaikki alueet inventoitiin maastossa uuden tiedon keräämiseksi ja vanhan tarkistamiseksi. Inventoitavalla alueella kiinnitettiin huomiota kolmeen asiakokonaisuuteen: luonnonpiirteisiin, kulttuuripiirteisiin ja maisemakuvaan. Inventoijan tuli kuvailun lisäksi esittää näistä oma arvionsa. Keskeisessä asemassa inventoinnissa olivat maaseudun

Kuva 16: Ympäristöministeriön inventoinnin lähtökohdaksi laadittu maisemamaakunta- ja maisemaseutujako (ymparisto.fi / Maisemamaakunnat). Pohjakartta © Maanmittauslaitos, lupa nro 51/MML/10.

tuotantomaisemat, muut kulttuurimaisematyypit ovat jääneet vähemmälle huomiolle. (Maisemanhoito 1993: 59, 189)

Luonnonpiirteiden tarkastelussa kiinnitettiin huomiota

- topografiaan
- kallioperään, geologisiin ja geomorfologisiin muodostumiin ja vesistöihin (mikäli näillä maisemakuvallista merkitystä)
- kasvillisuustyyppeihin ja lajistoon (luonnonpiirteisiin liittyvien arvojen indikaattoreina) sekä
- perinnebiotooppien esiintymiseen (vrt. alueen kulttuurimaiseman perinteisyys ja säilyneisyys).

Kulttuuripiirteiden kuvailussa tarkasteltiin

- asutusta, rakennuskantaa ja yksittäisiä rakennuksia
- tiestöä ja muita liikenteen rakenteita
- eri elinkeinoja ja niihin liittyvää maankäyttöä (erityisesti alkutuotanto) sekä tietoja pihoista, puutarhoista, puistoista, puukujista sekä muista maisemakuvaa rikastuttavista elementeistä
- muinaisjäännöksiä ja erilaisia tekomuotoja (esim. padot, pengerrykset, voimalinjat)
- miten ihminen on toiminnallaan muuttanut maisemaa?
- mitä eri aikakausista ja toiminnoista on nykyään nähtävissä?

Maisemakuvaa tarkasteltaessa kiinnitettiin huomiota

- kokonaisvaikutelmaan (maisemaelementtien sopusointuisuus, maisemaan sopivat/sopimattomat rakenteet ja maankäyttömuodot, maiseman alueelliset erityispiirteet)
- tärkeimpiin fyysisiin ja visuaalisiin elementteihin, jotka vaikuttavat maisemakuvaan
- maiseman vaikuttavuuteen ja maisemasta saatavaan mielikuvaan (ennakkokäsitysten yhdistyminen maisemasta paikan päällä saatuu vaikutelmaan; inventoijan saama subjektiivinen vaikutelma)

Aluekuvaukset ja -rajaukset

Maastoinventoinnin jälkeen laadittiin lopulliset aluekuvaukset ja -rajaukset sekä alueiden arviointi ja arvoluokitus, jotka tulostettiin inventointilomakkeille ja liitekartakkeille. Aluekuvauksiin sisältyy tieto kohteiden sijainnista ja pinta-alasta, lyhyt luonnehdinta alueiden edustavuudesta sekä tiedot maisemakuvasta sekä luonnon- ja kulttuuripiirteistä. Lisäksi alueet esitetään mustavalkoisella peruskartalla katkoviivalla rajattuina (kuvat 17 ja 18). Alueiden rajaukset on tehty karttapohjille mittakaavassa 1:20 000 tai 1:50 000. Arvokkaiden maisemakokonaisuuksien runkona olivat avoimet viljelyalueet ja viljelymaisemaan tukeutuva asutus. Rajauksissa huomioitiin näkymäalueet, näkyvän maiseman tilat, metsänrajat, reunavyöhykkeet ja maisemahäiriöt kuten voimalinjat. Rajauksissa kiinnitettiin lisäksi huomiota toiminnallisiin kokonaisuuksiin (esim. kylä venevalkamiseen ja laidunalueineen). Tavoitteena oli rajata yhtenäisiä kokonaisuuksia siten, että alueet edustaisivat mahdollisimman hyvin maisematyypinsä tärkeimpiä piirteitä. Hyvin laajojen kokonaisuuksien (esim. jokilaaksot) kohdalla on rajaukseen pyritty sisällyttämään kaikkein arvokkaimmat ja edustavimmat maisemanosat. (Maisemanhoito 1993: 57-58)

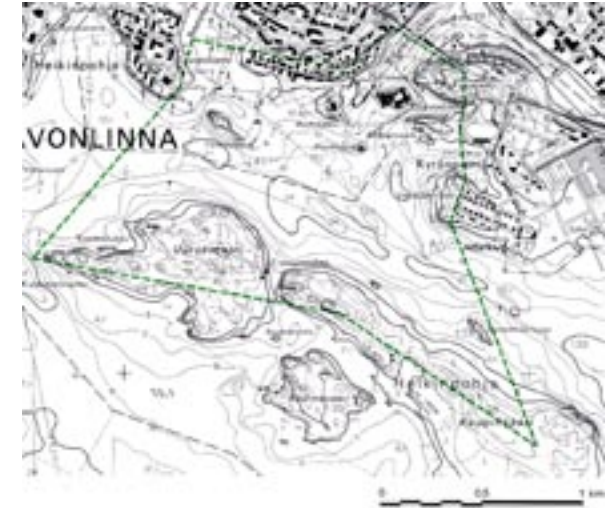
Aluekuvaukset karttoineen esitellään Ympäristöministeriön mietinnön II osassa (Arvokkaat maisema-alueet 1993). Tekstimuotoiset kuvaukset ovat luettavissa myös internetissä (ymparisto.fi / Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet valtioneuvoston periaatepäätöksessä).

Arvottaminen

Maisema-aluetyöryhmä on määrittänyt maisema-alueiden arvon sanallisesti. Arvottamisessa on käytetty seuraavia kriteereitä:

Luonnonpiirteet:

- edustavuus,
- harvinaisuus,
- monipuolisuus,
- alkuperäisyys sekä
- maisemavauriot.

Kuva 17: Olavinlinnan arvokkaan maisema-alueen rajaus. (Arvokkaat maisema-alueet 1993: 95)

Kuva 18: Saarijärven reitin kulttuurimaisemat. Arvokkaan maisema-alueen rajaus. (Arvokkaat maisema-alueet 1993: 109)

Kulttuuripiirteet:

- edustavuus (alueen nykytilaa ja kulttuurihistoriaa vertailemalla)
- harvinaisuus (esim. rakennukset ja vanhat maankäyttötavat)
- monipuolisuus (historiallinen kerrostuneisuus ja vanhaan rakennuskantaan sopiva uudisrakentaminen)
- säilyneisyys eli alkuperäisyys (mitä alkuperäisempi, sitä arvokkaampi)
- maisemahäiriöt (esim. perinteiseen rakennuskantaan sopimattomat rakennukset, rappeutuneet rakennukset, huonosti sijoitetut tiet ja voimalinjat).

Kulttuuripiirteiden arvon määrittelyssä saatettiin myös käyttää lisäkritereitä

- itseisarvo: huomattavat (rakennus)taiteelliset arvot
- symboliarvo: huomattavat tapahtumat ja historialliset henkilöt (merkkihenkilöiden kotiseudut, taistelupaikat jne.)
- identiteetti-arvo: alueen väestölle tärkeät sosiaaliset, historialliset ja kansantieteelliset piirteet, jotka voivat ilmetä kulttuuriperinteessä tai luonnonpiirteissä
- nykyinen toimivuus: uusien ja vanhojen, maankäyttöön tai muuhun toimintaan liittyvien menetelmien joustava niveltyminen sekä elinvoimaisella alueella käytössä olevat perinteiset menetelmät korostavat elinkeinohistoriallista ja kansantieteellistä arvoa
- tieteellinen/pedagoginen arvo: alueella tutkimus- ja/tai opetuskäyttöä.

Maisemakuva:

- eheys ja yhtenäisyys (vrt. kokonaisvaikutelma; yhtenäisyys lähellä edustavuuden ja tyypillisyyden arvokriteereitä)
- vaihtelevuus eli monipuolisuus (luonnon- ja kulttuuripiirteiden monimuotoisuus, esteettinen monimuotoisuus; maiseman visuaalinen jäsentyneisyys, kuten toistuvuus, vastakohtaisuus, vyöhykkeisyys)
- intensiteetti eli vaikuttavuus (dramaattiset, elämykselliset ja mieleenpainuvat piirteet, esim. kontrastivaikutus (pystysuorat ja vaakasuorat muodot) tai kahden samanmuotoisen elementin toisiaan vahvistava vaikutus (tasanko ja meri))
- huomattavat, yksittäiset maisemaelementit ja maisemaa jäsentävät osatekijät (esim. viivamaiset linjat ja rajamuodostumat, maamerkit)
- maisemavauriot (heikentävät maisemakuvan visuaalisia ominaisuuksia).

Kunkin alueen arvoa ja edustavuutta luonnehditaan sekä inventointilomakkeilla että mietinnön (Arvokkaat maisema-alueet 1993) aluekuvausten yhteydessä. Inventointilomakkeilla maisema-alueen luonnon- ja kulttuuripiirteet sekä maisemakuva on kukin pisteytetty asteikolla 0-5, mihin perustuen alueelle on laskettu kokonaisarvo 0-15 pistettä (YM: Maisema-alueiden inventointilomake). Tarkasta arvottamismallista tai pisteytysperusteista ei kuitenkaan ole tietoa.

Maisema-alueen edustavuutta on arvioitu vertaamalla, kuinka hyvin alue kuvastaa maisemamaakunnalleen tyypillisiä ominaispiirteitä. Alueiden valtakunnallista tai maakunnallista edustavuutta arvioitaessa vertailtiin keskenään kunkin maisemamaakunnan ja -seudun alue-ehdotuksia ja tarkastelun perusteella tehtiin ehdotus alueiden arvoluokitukseksi. Valtakunnallisesti arvokkaalta maisemakokonaisuudelta edellytettiin, että sillä on korkeita luonnon-, kulttuuri- ja maisema-arvoja. Joissain tapauksissa hyväksyminen tapahtui kahden tai yhdenkin kriteerin perusteella, jolloin kyse oli tietyn asiakokonaisuuden kohdalla ainutkertaisen arvokkaasta alueesta. Maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet eivät ole esim. maisemahäiriöiden takia yhtä edustavia tai monipuolisia kuin valtakunnallisesti arvokkaat. Maakunnallisesti arvokkaat alueet on esitetty luettelomuodossa ilman karttoja ja kuvauksia. (Maisemanhoito 1993: 54-60)

Toimenpidesuositukset

Inventoinnin yhteydessä selvitettiin, mikä on maisema-alueen hoidon tarve ja millaisia hoitotapoja luonteenomaisten piirteiden säilyttäminen vaatii, sekä tehtiin ehdotuksia alueiden käyttösuosituksiksi. Lisäksi pohdittiin maisema-alueen säilymisedellytyksiä ja uhkatekijöitä sekä virkistyskäyttöä, harrastustoimintaa ja niiden järjestämisen mahdollisuuksia. (Maisemanhoito 1993: 193) Tiedot on kirjattu inventointilomakkeille (YM: Maisema-alueiden inventointilomake), mutta mietinnössä niitä ei kuitenkaan tuoda esiin.

Kuva 19: Maisemahäiriöt, kuten voimalinjat, saattavat heikentää maisema-alueiden arvoa. Jämsä, Alhojärvi. Kuva: TH 1999 (Heikkilä 2001: 45)

Vahvuudet ja heikkoudet

+	Maisemamaakuntajako on inventoinnin ja arvottamisen lähtökohtana perusteltu. Maisema-alueen edustavuuden vertaaminen maisemamaakunnalle tyypillisiin piirteisiin on tarkoituksenmukainen.
	Jokainen kolmesta asiakokonaisuudesta (luonnon- ja kulttuuripiirteet sekä maisemakuva) on kuvattu arvoineen aluekohtaisesti.
	Käytetyt arvokriteerit ja niiden sisältö on tuotu esiin.
	Maisema-alueiden edustavuus ja keskinäinen arvojärjestys on määritetty vertailemalla samantyyppisiä ja saman maisemamaakunnan alueita.
	Maisemavalikoiman kattavuus: jokaiselta maisemaseudulta on pyritty löytämään vähintään yksi valtakunnallisesti arvokas maisema-alue.
	Mietinnössä on esitetty yleisiä suosituksia maisemanhoidon kehittämiseksi.
	Mietinnössä arvioidaan hankkeen kattavuutta, onnistuneisuutta ja puutteita.
-	Puutteellisten resurssien ja lähtöaineiston epätasaisuuden takia inventointityön taso vaihtelee alueellisesti. Mietinnössä ei esitetä arviota inventointien yhteismitallisuudesta.
	Ennalta valittujen ja rajattujen maisema-alueiden inventoinnissa käsitys kokonaismaisemasta ja maisema-alueen yhteyksistä ympäristöön voi jäädä puutteelliseksi.
	Inventoinnissa ei tuoda esiin, mikä ammattitasta inventoinnin suorittaneilla henkilöillä on.
	Arvoluokituksen (valtakunnallinen / maakunnallinen) perusteita ja kriteereitä ei riittävässä määrin selitetä, joten arvio kohteen merkittävydestä jää subjektiiviseksi.
	Kriteerien yhteisvaikutus alueen kokonaisarvoon jää epäselväksi (esim. ovatko kaikki kriteerit samanarvoisia). Inventointilomakkeelle kirjattujen pistearvojen perustelut eivät käy mistään ilmi.
	Arvokriteereitä ei ole aluekuvauksissa eritelty, vaan alueen arvo kuvataan yleispiirteisesti juoksevassa tekstissä. Esimerkiksi taulukko olisi selkeyttänyt eri arvojen hahmottamista.
	Maisemamaakunnittainen kiintiö on saattanut vääristää valikoimaa: arvokkaita maisemia on esim. edustavien kohteiden runsauden takia saattanut jäädä valikoiman ulkopuolelle.
	Aluekuvaukset ovat laadultaan epätasaisia ja arvojen tarkemman sijaintitiedon puuttuessa käyttöarvoltaan vähäisiä. Alueen sisäinen hierarkia (ts. missä arvokkaimmat maisemanosat) ei hahmotu.
	Aluekohtaisia toimenpidesuosituksia on kirjattu inventointilomakkeille, mutta niitä ei esitetä mietinnössä. Käytännössä jää epäselväksi, kuinka kutakin maisema-aluetta voidaan vaalia maankäytön suunnittelussa.

Maisema-alueiden inventoinnin päivittäminen

Maankäyttöpolitiikka ja maiseman muutokset ovat herättäneet keskustelua arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnin ajantasaisuudesta. Ympäristöministeriö suunnittelee parhaillaan koko maan kattavan päivitysinventointihankkeen aloittamista. Hankkeen tavoitteena on tarkistaa vuoden 1993 maisema-aluevalikoima, arvoluokitus ja rajaukset vastaamaan uudistuneita maisemanhoidon toteuttamis- ja ohjausjärjestelmiä*. Päivitysinventointi koskee sekä valtakunnallisesti että maakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita. (Muhonen 2009: 6) Muhosen (2009: 12, 22) mukaan päivitysinventoinnin toteuttavat maakuntien liitot tai alueelliset ympäristökeskukset (nyk. ELY-keskukset) kukin omalta alueeltaan. Inventointihanke jakautuu neljään vaiheeseen:

- Valmisteluvaihe: laaditaan maakunnallinen maisemaselvitys ja valitaan inventoitavat kohteet
- Inventointi: kerätään tiedot inventoitavista kohteista
- Maastokäynti: täydennetään inventointitietoja visuaalisten havaintojen pohjalta
- Loppuarviointi: arvioidaan alue perustuen edellisiin vaiheisiin, ehdotetaan ja perustellaan arvoluokka, laaditaan aluekuvaukset ja -rajaukset

Lähtökohtana päivitystyölle ovat YM:n aiempi maisema-alueinventointi, VN:n periaatepäättös 1995, ne RKY 1993 –kohteet, jotka eivät kuulu RKY 2009 –päivitysinventointiin, sekä maakuntien omat inventoinnit. Päivitysinventointityön pohjaksi maisemamaakuntajakoa on suunniteltu tarkennettavan maakunnallisten maisemaselvitysten avulla, joita muutamissa maakunnissa on jo tehty. Maisemaselvitys on pääasiassa paikkatietoanalyysi, missä useita luonnon- ja kulttuuritekijöiden teemoja yhdistelemällä hahmotetaan maakunnan maisemarakenne sekä alueelliset kulttuuriympäristövyöhykkeet ja maaseutuelinkeinojen alueet. (Muhonen 2009: 7-9, 23)

Maisema-alueiden raja- ja arvottamisperusteet ovat pääpiirteissään samat kuin vuoden 1993 inventoinnissa. Tavoitteena on edelleen maisemamaakuntajakoon perustuva edustavuus. Alueet luokitellaan joko valtakunnallisesti tai maakunnallisesti merkittäviksi. Maisema-alueen arvoa voivat nostaa muut valtakunnalliset inventoinnit, kuten perinne- maisemat ja muinaisjäänne-alueet, arvokkaat luontotekijät tai luontoarvoiltaan arvokkaat maatalousalueet*. Kohteen arvoa voivat laskea esimerkiksi maisemavauriot, perinteisten elinkeinojen hylkääminen, maankäytön muutokset ja maisemakuvaan sopimaton rakentaminen. (Muhonen 2009: 7, 10-12)

* maankäyttö- ja rakennuslaki, valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, Eurooppalainen maisemayleissopimus ja maatalouden ympäristötuki

* ns. HNV-alueet = High Nature Value farmland

Jokaisesta kohteesta on tarkoitus laatia inventointilomake, jossa kuvaillaan alueen erityispiirteitä, maisemakuvaa ja arvoja. Tiedot tallennetaan lisäksi paikkatietokantaan. Inventointiin on tarkoitus liittää paikkatiedoista koottuja karttoja, joilla esitetään

- kulttuuri- ja luonnonarvot (sis. valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden rajaukset, RKY-rajaukset, muinaisjäännökset, maakunnallisesti arvokkaat rakennukset ja kohteet, perinnemaisemakohteet, NATURA-alueet ja muut luonnonsuojelualueet)
- rakennusten valmistumisvuosi (RHR-tietokanta) sekä
- maankäyttö, avoimuus ja peitteisyys (SLICES-tietokanta).

Näiden ohella voidaan laatia muitakin teemakarttoja, mikäli ne tuovat alueen merkittäviä arvotekijöitä esille. Lisäksi kohteet valokuvataan. (Muhonen 2009: 26-29)

Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt

RKY 1993 -inventointi

Samanaikaisesti maisema-alueinventoinnin kanssa toteutettiin inventointi valtakunnallisesti arvokkaista kulttuurihistoriallisista ympäristöistä (RKY 1993). Museoviraston ja Ympäristöministeriön laatimaan inventointiin kuuluu vajaat 1 800 kohdetta. RKY 1993 päivitti aiemman, 1979 valmistuneen RKY-inventoinnin. RKY 1993 perustuu tähän aiempaan inventointiin ja seutukaavaliittojen tekemien inventointien tietoihin. Näkemyksiä on saatu lisäksi lääninhallituksilta, maakuntamuseoilta ja valtionhallinnon eri viranomaisilta. Inventointitietojen ja viranomaislähteiden perusteella on valikoitu kohteet siten, että eri maakunnille tyypilliset kulttuuripiirteet tulevat mahdollisimman hyvin edustetuiksi. (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993: 6, 12, 17) Inventointiraportissa ei kuitenkaan tuoda esiin, mitä eri maakunnille ominaiset kulttuuripiirteet ovat.

Selvitystyössä käytetyt arvottamisperusteet ja -kriteerit pohjautuvat ”kansainvälisen käytännön mukaisiin vakiintuneisiin valintatapoihin”. Arvot jakautuvat historiallisiin, arkkitehtonisiin ja maisemallisiin, ja valintakriteereinä ovat kohteen

- edustavuus
- tyypillisuus
- harvinaisuus
- alkuperäisyys
- yhtenäisyys
- kerroksisuus
- vaikutus ympäristöön
- liittyminen ympäristöön
- historiallinen merkitys
- sopusointuisuus
- vaihtelevuus
- monipuolisuus
- intensiteetti
- symbolimerkitys. (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993: 17-19)

Tarkempia arvottamisperusteita tai kriteerien sisältöä ei tuoda esiin. Inventoinnista laaditussa julkaisussa (Rakennettu kulttuuriympäristö 1993) esitetään suppeat kohdekuvaukset, joissa ei aina kuitenkaan kerrota, mitä arvoja kohde edustaa. Kohteet on jaoteltu maakunnittain, ja niiden sijainti esitetään yleispiirteisesti koko maakunnan kattavilla indeksikartoilla.

RKY 2009 -päivitysinventointi

RKY 1993 -inventoinnin tarkastaminen tuli ajankohtaiseksi 1990-luvun lopussa, jolloin Museovirasto ryhtyi päivittämään kohdevalikoimaa. Syitä inventoinnin tarkistamiseen olivat

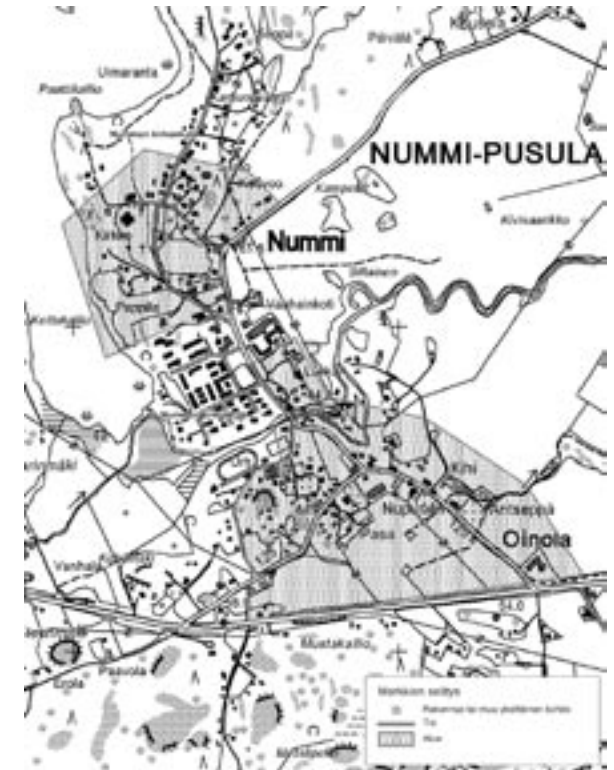
- inventointitiedon vanhentuminen ja epätasaisuus maan eri osien ja rakennetun ympäristön eri tyyppien kesken
- kohteissa tapahtuneista muutoksista johtunut kulttuurihistoriallisen arvon laskeminen
- kohdekuvausten suppeus ja luettelomaisuus sekä viittelliset rajaukset
- kohteiden päällekkäisyys valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden kanssa.

Inventointia päivitettiin myös, jotta se vastaisi paremmin uutta maankäyttö- ja rakennuslakia, valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita sekä kaavojen sisältö- ja selvitysvaatimuksia. Tarkistustyön tavoitteena on ollut uusimpiin selvityksiin ja tutkimuksiin perustuva, ajantasaisempi ja tarkemmin kohdentuva inventointi, jossa kohteiden kulttuurihistoriallinen arviointi on tehty valtakunnallisesta näkökulmasta. Tarkistus perustuu Museoviraston laajaan kenttätööhön ja asiantuntemukseen sekä vuorovaikutukseen viraston ulkopuolisten asiantuntijatahojen, kuten maakuntamuseoiden kanssa. (MV 2009)

RKY 2009 -inventoinnissa huomioidaan maan rakennusperinnön monimuotoisuus ja Suomen historian olennaiset teemat sekä alueellisesti että ajallisesti. Kohteet ovat yksittäisten rakennusten sijaan yleensä laajempia alueita, ja niiden valtakunnallisen merkityksen arvioinnissa on käytetty avuksi erilaisia kriteereitä. Joissakin kohteissa yksi kriteeri on ollut riittävä valikoimaan sisällyttämiseksi, joissakin kohde täyttää usean kriteerin vaatimukset. Arvon määrittelyssä käytetyt kriteerit ovat:

- Kohde ilmentää esimerkillisellä, korkeatasoisella tavalla Suomen historian ja rakentamisen eri osa-alueita ja ilmiöitä, jotka ovat muovanneet maan fyysistä ympäristöä ja visuaalista hahmoa.
- Kohde on säilynyt asussa, joka hyvin vastaa kohteen rakentamisaikaista ympäristöä, sommitelmaa, ulkoasua ja sisätiloja.
- Kohde on säilynyt yhtenäisenä rakennuskannaltaan tai on toteutettu yhtenäisen asemakaavan tai arkkitehtuurisuunnitelman pohjalta.
- Aluetta muovaavat historialliset elementit kuten tiestö, peltöjen sijainti, rakentamisen suhde maisemaan ja rakennusten perinteinen sijoitus pihapiirissä ovat säilyneet tai selkeästi havaittavissa.
- Kohde edustaa harvinaista ilmiötä taikka ilmiötä, josta on tullut harvinainen, uhanalainen tai poistuva.
- Kohde liittyy historialliseen henkilöön, tapahtumaan, prosessiin tai historialliseen elinkeinomuotoon.
- Kohde välittää poikkeuksellisella tavalla historiallista taustaansa tai alueen rakennetta tai rakennuksen luoma tunnelma todistaa vahvasti historiastaan.
- Kohde sisältää ominaisuuksia, jotka erinomaisesti kuvastavat rakentamisaikaa, kylärakennetta, elinkeinomuotoa tms.
- Kohteella on vakiintunut sija Suomen rakentamisen historiassa tai oman erityis-sektorinsa sisällä
- Kohde on rakennustaiteen historian avainteos, jolla on poikkeuksellisen tärkeä sija Suomen arkkitehtuurihistoriassa.
- Kohde on kokonaisuus, joka muodostuu useista erilaisista keskenään tasavertaisista tai poikkeavista tekijöistä taikka ajallisesti monikerroksisista vaiheista tai jos kohde kuvastaa esimerkiksi useampaa elinkeinosektoria tai sosiaalishistoriallista ympäristöä.
- Kohde on historiallisen ajan kiinteä muinaisjäänös, jolla on huomattavaa ympäristöllistä vaikutusta ja rakennushistoriallista merkitystä. (MV 2009)

Päivitetyt RKY 2009 -kohteet on kirjattu paikkatietokantamuotoiseen rekisteriin (MV 2009). Lisäksi ne esitellään internet-sivustolla rky.fi, jossa jokaisesta kohteesta on saatavilla yleiskuvaus, kohteen historia, kohteeseen liittyvä kirjallisuusluettelo ja aluerajauksen sisältävä mustavalkoinen karttalehti useimmiten mittakaavassa 1:20 000 tai 1:10 000 (kuva 20).

Kuva 20: RKY 2009 -kohteet esitetään mustavalkoisella peruskarttapohjalla. Kuvassa Nummen kirkonkylä Nummi-Pusulassa. Alkuperäinen mittakaava 1:10 000. Kartta: T:mi Hilla Tarjanne 2005 (MV/RHO). (rky.fi) Pohjakartta © MML, lupa nro 51/MML/10.

YM et al. (2009: 2-3) huomauttavat, että RKY-aluerajaukset on maakuntakaavoituksessa tarkoituksenmukaista osoittaa sellaisenaan ja että rajauksia on usein tarpeen täsmentää yleis- ja asemakaavoituksessa suunnittelutarkkuuden kasvaessa. Yksityiskohtaisemmat kehittämis- ja suojelutavoitteet on osoitettu määritettäväksi yleis- ja asemakaavoituksessa (YM et al. 2009: 4).

RKY 2009 on valtioneuvoston päätöksellä 22.12.2009 otettu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi rakennetun kulttuuriympäristön osalta 1.1.2010 alkaen. Päätös ei kuitenkaan vielä (11.3.2010) ole lainvoimainen siihen liittyvän valituksen vuoksi. (rky.fi)

Vahvuudet ja heikkoudet

+	Inventoinnin lähtökohtana alueelle ominaiset kulttuuripiirteet (RKY 1993, RKY 2009).
	Temaattisten kokonaisuuksien esiintuominen (RKY 2009).
	Kohteiden valintakriteerit tuodaan esiin (RKY 2009). Kohdekuvaukset ovat kattavampia kuin RKY 1993 -inventoinnissa.
	Tietojen tallentaminen paikkatietomuotoiseen rekisteriin (RKY 2009).
	Inventoinnin internet-tietokanta on kaikkien käytettävissä aluekuvauksineen, karttoineen ja valokuvineen (RKY 2009).
-	Tarkat inventointiperiaatteet eivät käy ilmi (RKY 1993, RKY 2009).
	Alueelle ominaisia kulttuuripiirteitä ja niiden sijaintia kohteen maisemassa ei ole kuvailtu (RKY 1993, RKY 2009).
	Arvokriteerit on esitetty luettelona, mutta niiden sisältöä ei ole tarkemmin määritelty. Kriteerien yhteisvaikutusta ei ole selvitetty. (RKY 1993)
	Ei kohdekohtaisia karttoja; kohteet esitetty suuntaa antavasti koko seutukaava-alueen kattavalla indeksikartalla (RKY 1993). Kohdekohtaisilla kartoilla (RKY 2009) on esitetty vain aluerajaukset ilman tarkempaa arvojen sijaintitietoa.
	Vain muutamista kohteista on havainnollistavia valokuvia (RKY 1993).
	Kohteille ei ole laadittu kehitysehdotuksia tai toimenpidesuosituksia arvojen vaalimiseksi (RKY 1993, RKY 2009).
	RKY 2009 -inventoinnissa päällekkäisyyttä maisema-alueiden kanssa on vähennetty. Useampi päällekkäinen arvo-/suojelustatus samassa kohteessa saattaisi korostaa alueiden tärkeyttä ja varmistaa niiden paremman huomioon otamisen maankäytön suunnittelussa.

Perinnemaisemien inventointi ja tutkimus

Perinnemaisemainventointi

Vanhojen maankäyttötapojen synnyttämät perinnemaisemat ovat tärkeä osa kulttuurimaisemaa. Ne ovat Suomen monimuotoisimpia ja samalla uhanalaisimpia luontotyyppejä, joiden lajirunsaus on perua ihmistyöstä ja karjanlaidunnuksesta. Koska perinnemaisemien inventointi valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnin yhteydessä jäi suuressa osassa maata puutteelliseksi, toteutti Ympäristöministeriö perinnemaisemaprojektin vuosina 1992-1998. Perinnemaisemat jaettiin kahteen pääryhmään: perinnebiotooppeihin ja rakennettuihin perinnemaisemiin, joista projektin inventoinneissa keskittyttiin perinnebiotooppeihin eli niitto- ja laiduntalouden muovaamiin luontotyyppeihin. (Vainio et al. 2001: 5)

Perinnemaisemaprojektin tavoitteena oli selvittää perinnebiotooppien esiintyminen sekä niiden hoitotarve ja hoidon tavoitteet Suomessa. Perinnemaisemakokonaisuuksien maisemallisia, rakennushistoriallisia tai muita arvoja ei kartoitettu ja kirjattu yhtä järjestelmällisesti kuin kasvillisuutta ja kasvistoa. Sen sijaan maankäyttöön, laidun- ja niittotapaan sekä niiden jatkuvuuteen ja muutoksiin kiinnitettiin inventoinneissa erityistä huomiota. Perinnebiotooppien arvoon vaikuttivat mm. perinteisten maankäyttötapojen jatkuvuus,

Kuva 21: Perinnemaisemat ovat syntyneet laidunnuksen ja ihmistyön vuorovaikutuksen tuloksena. Värmlanti, Ruotsi. Kuva: SV 2006

kasvillisuuden ja kasvilajiston edustavuus ja monipuolisuus, alueen laajuus sekä maisemalliset ja kulttuurihistorialliset arvot (Vainio et al. 2001: 11, 13). Projektin tuloksena löydettiin noin 3 700 lajistollisesti arvokasta perinnebiotooppia, kuten niittyjä, hakamaita ja metsälaitumia. Arvokkaista perinnebiotoopeista noin 15 % sijaitsee valtakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla. 156 valtakunnallisesti arvokkaasta maisema-alueesta 98:lla on arvokkaita perinnebiotooppeja. Arvokkaista perinnebiotoopeista hieman yli puolet on nykyisin hoito- toimenpiteiden kohteina (Vainio et al. 2001: 99, 102).

Perinnemaisemat ja maisemahistoria

Perinnemaisemia on tutkittu mm. Ympäristöministeriön ja Museoviraston ”Ihminen ja perinnemaisema” (IPE) –projektissa 2003-2005. Sen tavoitteena oli kehittää kartta- ja maastotyöskentelyyn perustuva historiallinen maisema-analyysimenetelmä, jonka avulla voidaan tarkastella perinnemaisemien yhteyttä varhaisimpaan asutus- ja maankäyttöhistoriaan. Projektissa kehitetty menetelmä perustuu arkeologiseen inventointiin ja paikkatietopohjaiseen karttatyöskentelyyn, ja sitä on testattu Uudenmaan alueelta valituissa kohteissa. (Seppälä 2006: 7-8) Projektin tuloksena havaittiin, että esihistorialliset asuinpaikat ja muinaisjäännökset sekä perinnemaisemat ovat usein yhteydessä toisiinsa. Nykyään jäljellä olevat perinnemaisemat saattavatkin olla merkittäviä varhaisen agraarimaiseman ja kyläasutuksen indikaattoreita, sillä IPE-tutkimuksen mukaan perinnemaisemia on säilynyt parhaiten alueilla, joilla maataloutta on harjoitettu jo esihistoriallisista ajoista lähtien. Perinnemaisemien voidaan siten katsoa edustavan maamme vanhinta maataloushistoriaa. (Seppälä 2006: 93-94) Näin ollen on selvää, että perinnemaisemat voivat nostaa myös laajemman maisemakokonaisuuden kulttuurihistoriallista arvoa.

Kuva 22: Vanhan, jo hävinneen asutuksen jäljet ovat maisemassa joskus yhä havaittavissa. Kuvassa Siuntion Gammelbyn keskiaikainen, sittemmin autioitunut kylätontti, joka sijaitsee peltojen ympäröimällä kumpareella, suuren selänteiden reunavyöhykkeessä. Kuva: SLS (Seppälä 2006: 49)

Burggraaffin & Kleefeldin inventointi- ja arvottamismenetelmä

Taustaa

Peter Burggraaff ja Klaus-Dieter Kleefeld ovat tutkineet ja kehittäneet kulttuurimaiseman inventointi- ja arvottamismenetelmänsä historiallisen maantieteen näkökulmasta. Saksan liittotasavallan luonnonsuojeluviraston (BfN) tutkimus- ja kehityshankkeessa ”Historische Kulturlandschaft und Kulturlandschaftselemente” (Burggraaff & Kleefeld 1998) he ovat selvittäneet, kuinka Saksan luonnonsuojelulaissa edellytetty omaleimaisten, historiallisten kulttuurimaisemien ja -maisemanosien säilyttäminen voitaisiin käytännössä toteuttaa. Tutkimuksessa muotoillaan suosituksia kulttuurimaiseman inventointiin ja arvottamiseen eri suunnittelutasoilla. Burggraaff & Kleefeld (1998) kuitenkin painottavat, että tarkentava jatkotutkimus aiheesta on välttämätön. Burggraaff on sittemmin, vuonna 2005 laatinut Koblenz-Landaun yliopistolle opetusmonisteen, joka käsittelee kulttuurimaiseman tutkimusta ja hoitoa. Siinä kulttuurimaiseman inventointi- ja arvottamisrunko on säilynyt pääpiirteissään samana kuin vuoden 1998 julkaisussa, mutta esimerkiksi arvottamiskriteerit ovat tarkentuneet huomattavasti (Burggraaff 2005).

Burggraaff & Kleefeld ovat soveltaneet inventointi- ja arvottamismenetelmää käytännössä mm. Nordrhein-Westfalenin osavaltion kulttuurimaisemaselvityksessä (LVR & LWL 2007), joka on laadittu osavaltion seutukaavan taustaselvitykseksi. Tutkimushankkeessa ”Kulturlandschaftsanalyse Altes Land” (Burggraaff et al. 2007), on puolestaan tarkasteltu Hampurin lähellä sijaitsevaa, hollantilaisten uudisasukkaiden muokkaamaa Altes Landin hedelmänviljelyaluetta. Vaikka Altes Land -projektin kohteena on yksittäinen maisema-alue, on hankkeessa silti hyviä, esiintuomisen arvoisia analyysimenetelmiä ja esitystapoja.

Kattavan ja ajantasaisen kuvan saamiseksi on Burggraaffin & Kleefeldin inventointi- ja arvottamismenetelmän esittelyssä tarkasteltu kaikkia edellämainittuja julkaisuja. Menetelmää voidaan soveltaa sekä seudullisessa että paikallisessa mittakaavaassa. Arvottamismenetely (Burggraaffin & Kleefeld 1998) jakautuu neljään osaan: lähtötietojen keräykseen, inventointiin, arvottamiseen sekä kehitystavoitteiden ja toimenpidesuosittelujen muotoiluun (taulukko 3).

Taulukko 3: Burggraaffin & Kleefeldin inventointi- ja arvottamismenetelmä jakautuu neljään osaan:

I Lähtötiedot
kulttuurimaisemajäsennys luonnonolojen kuvailu kulttuurimaiseman kehityshistoria kartat kulttuurimaiseman muutoksista
II Inventointi
kulttuurimaiseman elementit ja rakenteet maiseman toiminnallinen jäsenys
III Arvottaminen
historiallisten elementtien ja rakenteiden vertaus kulttuurimaiseman nykytilaan maisemanosien luokittelu kolmeen arvokategoriaan
IV Kehitystavoitteet ja toimenpiteet
kehitystavoitteiden ja -konseptien muotoilu kulttuurimaiseman keskeisten arvojen pohjalta

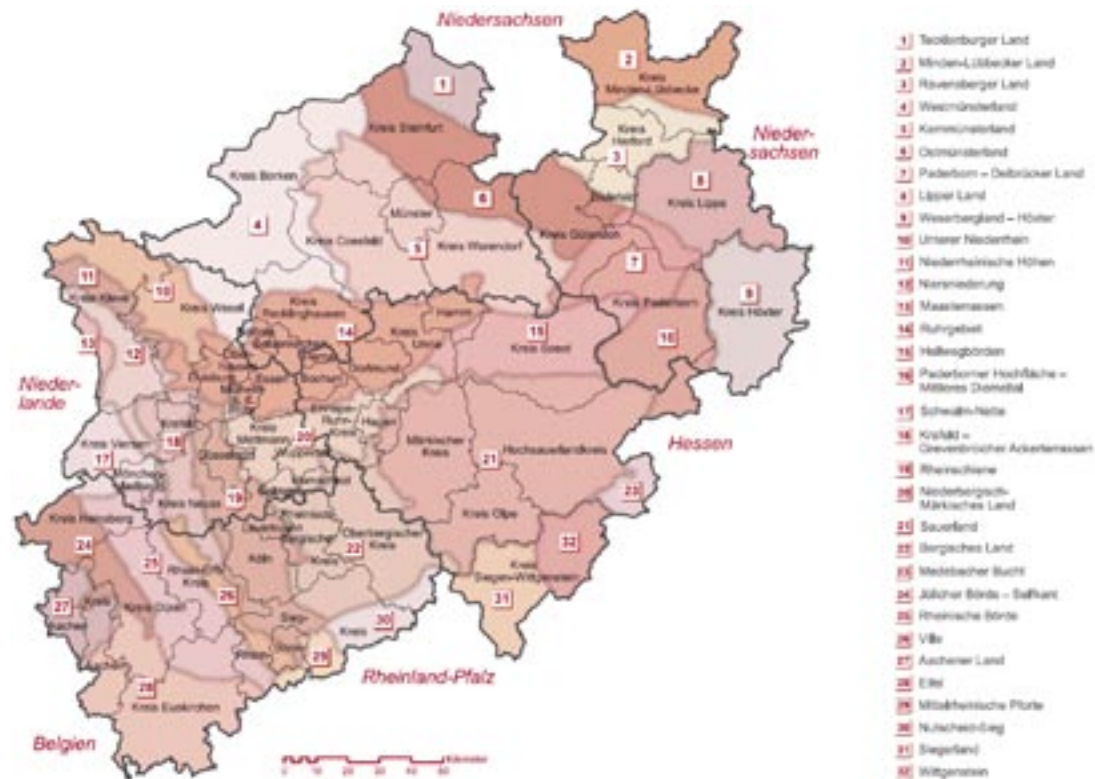
Kulttuurimaisemajäsennys

Burggraaff (2005: 2-3) on laatinut kulttuurimaiseman koostumusta kuvaavan yleisjäsen-nyksen, jossa kulttuurimaisema jaotellaan eri tasoihin laajoista kulttuurimaisemaseuduista aina yksittäisiin kulttuurimaisemaelementteihin (kuva 24). Kulttuurimaisemaseutujen voi- daan katsoa vastaavan Suomen maisemamaakuntia. Jakoa kulttuurimaisemaseutuihin on sovellettu Nordrhein-Westfalenin osavaltion alueella (kuva 23), mutta koko Saksan katta- vaa kulttuurimaisemajäsennystä ei Burggraaffin (12/2009) tietojen mukaan ole olemassa.

Kuva 23: Nordrhein-Westfalenin osavaltio on jaettu 32 kulttuurimaisemaseutuun. Kuntarajat on esitetty ohuella mustalla viivalla ja kulttuurimaisemaseutujen rajapinnat paksummalla, harmaalla viivalla. Rajat maisemaseutujen välillä ovat pikemmin joustavia merkkauksia kuin täsmällisiä rajalinjoja (Burggraaff & Kleefeld 1998: 117, LVR & LWL 2007: 131-132).

Kulttuurimaisemaseutuja määritettäessä on tarkasteltu

- luonnonmaantieteellisiä oloja,
 - maisemakuvaa,
 - asutustyyppejä ja alueelle ominaisia rakennustapoja,
 - nykyisiä maankäyttömuotoja sekä
 - hallinnollisia ja uskonnollisia rajoja eri aikakausina.
- (LVR & LWL 2007: 131-132, 476).

Kulttuurimaisemaelementit (Kulturlandschaftselemente) voivat olla pistemäisiä, viivamaisia tai aluemaisia. Ne erotetaan kahteen luokkaan: yhä käytössä oleviin elementteihin (persistente Elemente) ja jäänteisiin (Relikte), jotka ovat osittain tai kokonaan menettäneet alkuperäisen käyttötarkoituksensa.

mittakaava:	- 1:10.000
suunnittelutaso:	maisemasuunnitelma, yleis- ja asemakaava
arvotus:	pistemäiset, viivamaiset ja aluemaiset elementit
toimenpiteet:	konkreettiset kehitys-, hoito- ja käyttötavoitteet
suojelukeino:	rakennus- ja luonnonmuistomerkkien suojelu, suojellut maisemanosat

Kulttuurimaisemanosat (Kulturlandschaftsbestandteile) koostuvat maankäyttönsä ja toimintojensa perusteella yhteenkuuluvista kulttuurimaisemaelementeistä ja muodostavat sellaisenaan kulttuurimaisemarakenteita.

mittakaava:	1:10.000 - 1:25.000
suunnittelutaso:	maisemasuunnitelma, yleis- ja asemakaava
arvotus:	elementtien muodostamat kokonaisuudet, rakenteet
toimenpiteet:	konkreettiset kehitystavoitteet
suojelukeino:	luonnonsuojelualueet ja suuremmat muistomerkkiensuojelualueet

Kulttuurimaisema-alueet (Kulturlandschaftsbereiche) muodostuvat yhteenkuuluvista kulttuurimaisemanosista ja kulttuurimaisemaelementeistä.

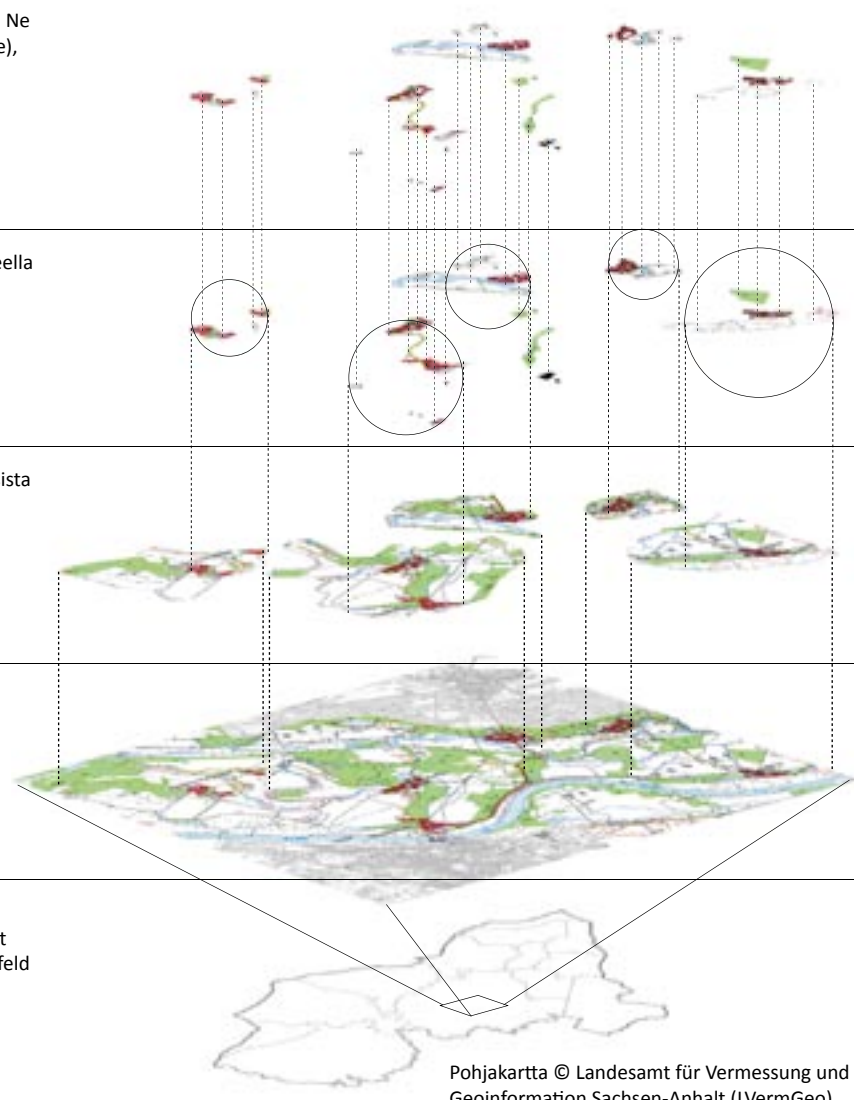
mittakaava:	1:25.000
suunnittelutaso:	maisemasuunnitelma
arvotus:	alueet, rakenteet
toimenpiteet:	aluekohtaiset kehitystavoitteet
suojelukeino:	maisemansuojelualueet ja suuremmat luonnonsuojelualueet

Kulttuurimaisemakokonaisuudet (Kulturlandschaftseinheiten) ovat kunta- ja piirikuntarajat ylittäviä, luonnonpiirteiltään, toiminnoiltaan ja maankäyttömuodoiltaan yhtenäisiä aluekokonaisuuksia.

mittakaava:	1:50.000 - 1:100.000
suunnittelutaso:	seutukaava (GEP) ja maisemayleissuunnitelma (LRP)
arvotus:	yleiset, yksittäisiä aluekokonaisuuksia koskevat lausunnot
toimenpiteet:	suunnittelutasolle sopivat kehitystavoitteet
suojelukeino:	maisemansuojelualueet (Naturpark)

Kulttuurimaisemaseudut (Großräumige Kulturlandschaften / Kulturlandschaftsräume) ovat laajoja alueita, jotka voivat ulottua osavaltioiden rajojen yli. Periaatteeltaan ne vastaavat Suomen maisemamaakuntia. Rajat maisemaseutujen välillä ovat pikemmin joustavia merkkauksia kuin täsmällisiä rajalinjoja (Burggraaff & Kleefeld 1998: 117).

mittakaava:	1:500.000 -
suunnittelutaso:	osavaltion seutukaava (LEP) ja maisemaohjelma
arvotus:	yleiset, koko alueen arvoa koskevat lausunnot
toimenpiteet:	suunnittelutasolle sopivat kehitystavoitteet

Pohjakartta © Landesamt für Vermessung und Geoinformation Sachsen-Anhalt (LVermGeo)

Kuva 24: Kulttuurimaiseman koostumus Burggraaffin (2005: 2-3) mukaan.

Luonnonolojen kuvailu

Maiseman nykytilaa kuvataan luonnonoloja ja ihmisen vaikutusta tarkastelemalla. Maisematyyppi ja luonnonolojen vaikutus maiseman omaleimaisuuteen eli alueelliset ominaispiirteet selvitetään vertaamalla kunkin luonnontekijän merkitystä asutuksen, maankäytön ja elinkeinojen kehitykseen ja sijoittumiseen. Samalla määritetään myös ihmisen aikaansaamat muutokset ja muutosten voimakkuus maisemassa. Kuvaukseen sisällytetään

- maaston korkokuva ja morfologia: erityisesti rakentamisen vyöhykkeet sekä asutuksen, teiden ja muiden rakenteiden sijoittuminen maisemakuvassa
- hydrologia: merkitys kulttuurimaisemassa (kastelu, erilaiset rakenteet kuten vesimyllyt, kaivot, padot), luonnolliset ja ihmisen aikaansaamat muutokset vesistöissä
- ilmasto: Ilmastolla on kulttuurimaisemalle seudullisella tasolla lähinnä epäsuoraa vaikutusta. Pienilmastolla on voinut olla vaikutusta esim. piharakennusten ja tuulelta suojaavien aitojen sijoittamiseen. Ilmastoon liittyvillä perinteillä, kokemusarvoilla ja kansantiedolla on kuitenkin kulttuurihistoriallista arvoa.
- maaperä: merkitys maaseudun viljelyalueille (myös ihmisen muokkaamat ja lisäämät maakerrokset). (Burggraaff & Kleefeld 1998: 209-212)

Kulttuurimaiseman muutokset

Maiseman omaleimaisuus määrittyy paitsi luonnonolojen myös maiseman syntyyn ja kehitykseen vaikuttaneiden tekijöiden ja prosessien kautta. Kulttuurimaiseman historiallisen kehityksen tarkasteleminen perustuu maiseman nykytilaan: tarkoituksena on selvittää, millä ajanjaksolla nykyisen maiseman eri osat ovat syntyneet. Burggraaff & Kleefeld tarkastelevat maisemassa tapahtuneita muutoksia viimeisen 150 vuoden ajalta, eli noin vuodesta 1850 nykypäivään. Tarkastelun perusteella laaditaan kartta kulttuurimaiseman muutoksista (Kulturlandschaftswandelkarte). (Burggraaff & Kleefeld 1998: 212-220)

Karttapohjana selvityksessä käytetään ajantasaista topografista karttaa 1:25 000, johon merkitään eri aikoina syntyneet nykyisen kulttuurimaiseman osat. Pohjakartassa yhä jäljellä olevat historialliset maisemarakenteet ja -elementit otetaan esiin syntyäikakautensa mukaan eri värein (kuva 25). Työskentely etenee kronologisesti vanhimmista maisemakerroksista uusimpiin. Ensin otetaan esiin historialliset kylä- ja kaupunkikeskukset sekä metsäalueet, niinkuin ne on vanhimmissa kartoissa esitetty. Kulttuurimaisemaelementit

Aikakausi

n. 1837/1845

1842/1845 - 1892/1896

1892/1896 - 1950/1955

1950/1955 - 1991/1995

Vesistöt,

1937/1845 jälkeen muuttumattomat

1937/1845 jälkeen muuttuneet

Pisteet, viivat ja alueet

Kuva 25: Kartta kulttuurimaiseman muutoksista voidaan tehdä sekä seudullisessa että paikallisessa mittakaavassa. Tässä kartta Rheinen kaupungin kulttuurimaisemasta. Alkuperäinen mittakaava 1:100 000. (Burggraaff & Kleefeld 1998: 214)

Substanssi: Kulttuurimaiseman antropogeenisten elementtien rakennusmateriaali tai koostumus (Konsistenz). Substanssiin kuuluvat esimerkiksi alkuperäiset rakennukset ja rakenteet sekä maanpäällinen ja -alainen kulttuuriperintö. Rakenteen ohella kriteeri alueellisten ominaispiirteiden (regionaler Eigenarten) tunnistamisessa. (Burggraaff & Kleefeld 1998, Burggraaff 2005: 24)

Antropogeeninen: ihmisten aiheuttama (Kielitoimiston sanakirja).

eri aikakausilta täydennetään karttaan pisteinä, viivoina tai alueina. Karttamateriaalista riippuen voidaan lisäksi eritellä metsä- ja viljelyalueiden sisäiset muutokset (esim. havu-/lehtimetsä tai pelto/niitty). Valmiista kartasta voidaan nähdä, mitkä alueet ovat voimakkaimmin muuttuneet ja kuinka paljon vanhaa maisemaa on säilynyt. (Burggraaff & Kleefeld 1998: 212-220)

Maiseman muutosta kuvaavan kartan perusteella laaditaan kirjallinen selostus maiseman kehityksestä. Usein on lisäksi tarpeen laatia karttoja maiseman tilasta eri ajanhetkinä, joista käyvät ilmi hävinneet kulttuurimaisemaelementit sekä senhetkiset maankäyttömuodot, kuten niityt ja pellot, havu- ja lehtimetsät, tieverkosto sekä asutusalueet. Kartat on hyödyllistä laatia samoilta ajanjaksoilta kuin kartta maiseman muutoksista. Karttoja voidaan hyödyntää mm. luonnon- ja maisemansuojelun toimenpiteistä päätettäessä, esimerkiksi jonkin maisemanosan ennallistamisessa. (Burggraaff & Kleefeld 1998: 212-220)

Inventointi

Inventointi (Inventarisierung, Erfassung) jakautuu kahteen osaan: kulttuurimaiseman historiallisten elementtien ja rakenteiden selvittämiseen, eli ns. ”substanssianalyysiin” ja ”rakennanalyysiin”. Inventointimenetelmä soveltuu tarkkuutensa vuoksi ensisijaisesti paikallistasolle tai yksittäisten maisema-alueiden inventointiin, mutta sopii yksinkertaistettuna myös seudulliselle tasolle. Ennen inventoinnin aloittamista perehdytään olemassa oleviin luonto-, muinaismuisto- ja rakennusinventointeihin mikäli niitä on tehty. Kulttuurimaisemainventoinnin yhteydessä huomioidaan erityisesti rakennusmuistomerkit, sillä usein esimerkiksi linnojen ja kartanoiden ympäristössä on puutarhoja, puukujanteita ja vanhoja teitä, jotka muodostavat laajemman kulttuurimaisema-alueen. Historiallisten elementtien ja rakenteiden sijainti maisemassa esitetään kartoilla, ja lisäksi laaditaan tietolomake, jossa kuvaillaan lyhyesti alueen ominaispiirteitä ja kulttuurimaisemaelementtejä. (Burggraaff & Kleefeld 1998: 227)

Kulttuurimaiseman antropogeeniset elementit selvitetään ns. substanssianalyysin avulla, ja kirjataan ne karttaan pisteinä, viivoina tai alueina. Burggraaff & Kleefeld (1998) käsittävät historiallisina sellaiset elementit, joita ei nykyään enää toteutettaisi samalla tavalla kuin elementtien syntyä aikana. Inventointi tehdään mittakaavassa 1:10 000 - 1:5 000. Aiemmin tehdyn kulttuurimaiseman muutostietokartan avulla voidaan tarkastaa vanhimpien maiseman-

osien tila ja säilyneisyys maastossa. Jos esimerkiksi vuoden 1850 karttaan merkatulla pihalla on yhä vanhoja rakennuksia, voi pihaa rakennuksineen pitää historiallisena kulttuurimaisemaelementtinä. Jos taas pihan rakennukset ovat selvästi uudempia, se on historiallinen rakenne-elementti. Tärkeää on huomioida myös, ovatko vanhat elementit yhä käytössä vai menettäneet alkuperäisen merkityksensä. Elementeistä ja niiden sijainnista laaditaan kartta ja lyhyet kuvaukset. (Burggraaff & Kleefeld 1998: 227-228) Burggraaff & Kleefeld (1998: 267-278) ovat laatineet suuntaa antavan luettelon kulttuurimaiseman elementeistä toimintojensa mukaan luokiteltuina. Tulkinta jaottelusta esimerkkeineen on esitetty taulukossa 4.

Koska kartat kulttuurimaiseman elementeistä ovat usein tiedontäyteisiä, tehdään laajempien kokonaisuuksien käsittämiseksi yhteenvetona kulttuurimaiseman rakennekartta. Se helpottaa mm. suojelunarvoisten kulttuurimaisema-alueiden rajaamista. Kartta tehdään samassa mittakaavassa kuin kartta kulttuurimaiseman elementeistä, ja siinä voidaan esittää mm.

- kylät ja asutuskeskukset sekä tiestö
- pellot ja niityt
- erilaiset metsät/metsiköt (havu-, lehti- ja sekametsät; pelloksi raivatut metsät)
- puurivit, -kujanteet ja pensasaidat
- vesistöt
- maalaismaiset kulttuurimaiseman osat
- vahvasti muuttuneet kulttuurimaiseman osat. (Burggraaff & Kleefeld 1998: 232)

Arvottaminen

Burggraaff & Kleefeld (1998) pitävät sanallista arvottamista parempana kuin pistetaulukoihin tai arvoluokkiin perustuvaa arvottamismenetelmää. He vertaavat historiallisia kulttuurimaisemaelementtejä ja kulttuurimaiseman rakennetta maiseman nykytilaan ja selvittävät siten, mikä on elementtien ja rakenteen kulttuurihistoriallinen arvo, ja kuinka hyvin ne ovat nykymaisemassa koettavissa. Koettavuudella ei tarkoiteta vain visuaalista havaittavuutta, vaan myös tietoa historiallisista tapahtumista, kulttipaikoista sekä paikkaan tai maankäyttöön liittyvistä tavoista ja perinteistä. Tärkeää on myös kulttuurimaisemalle tyypillisten ominaispiirteiden merkityksen pohdinta. Kulttuurimaiseman rakennetta tarkastellaan

Rakenne: Jonkin kokonaisuuden jäsenitys (Aufbau) ja sisäinen järjestys (Gefüge). Eri ilmiöiden muodostamat 'kuviot' (Muster) maanpinnalla ja muodot (Formen), jotka toisiinsa liittyen muodostavat rakenteita substanssista riippumatta. Rakenne käsittää maisemallisen asetelman riippumatta alkuperäisistä elementeistä (esim. asutustyyppi, elementtien sijaintipaikat, palstajako). Rakenne on kulttuurimaiseman hoidossa ratkaiseva termi, sillä sen avulla voi analysoida ja edelleenkehittää maiseman dynamiikkaa ja siten säilyttää menneisyydessä syntyneet historialliset rakenteet maiseman omaleimaisuuden ilmentäjänä. (Burggraaff 2005: 24)

Taulukko 4: Kulttuurimaiseman elementit

	ELEMENTIT			MAISEMANOSAT
	pistemäinen	viivamainen	alueellinen	
uskonto kultti	kirkot ja luostarit hautapaikat ja -kivet, kulttipaikat yksittäispuut, joilla usk. merkitystä	kirkkotiet pyhiinvaellustiet hiippakuntien rajat	hautausmaat	luostarialueet hautausmaat
sotilaalliset kohteet puolustus	linnoitukset portit kasarmit, bunkkerit, sotavankileirit	muurit panssariesteet, sotatiet juoksuhaudat, puolustuslinjat	linnoituskaupungit taistelupaikat, harjoituskentät sotalentokentät, joukkohaudat	linnoitus- ja puolustuslaitetekonaisuudet
valta hallinto oikeus	linnat ja temppelit, virka-asunnot hallintorakennukset, muistomerkit vankilat ja vankileirit, teloituspaiikat rajanylitys- ja tullipaikat	aluerajat, rajamuurit ja -esteet puolustusvarustukset (muurit, vallihaudat) puistotiet	hallintokeskukset kaupungit (hist. oikeuslaitoksina) maisemapuistot, eläintarhat yhteiskäyttöalueet	linnat ja virka-asunnot ympäristöineen tilat ja maa-alueet suurtilat
maa- ja metsätalous puutarhanhoito metsästys ja kalastus	maaseutuhuvilat kartanot rakennuksineen kellarit ja ladot metsästysmajat, kalalammet ja -padot vihannes-, hedelmä- ja taimitarhat	pelto- ja metsätiet palstajako (ojat, pensasaidat, muurit) viljelysten rajat aitaukset, kivimuurit palokatkot	pellot palstajakokoinen, raivatut pellot laitumet, niityt ja suot, kesannot suurviljelmät, plantaasit käyttö- ja talousmetsät, yhteismetsät maalaiskylät	suurmaatilat maanviljelyn leimaamat kulttuurimaisemat
teollisuus elinkeinot	tuuli- ja vesimyllyt, meijerit, padot takomot ja kaivokset, raudansulattamot maa-ainesten ottopaikat tehtaat, sahat, tukinuittopaikat	teollisuus- ja kaivosradat köysiradat teollisuustiet ja -kanavat johdot ja putket (sähkö, vesi, kaasut)	teollisuusalueet kaivosalueet kuivatetut suot kaivos- ja teollisuusasutus	teollisuus- ja kaivosalueet kaivoskokonaisuudet teollisuuden leimaamat kulttuurimaisemat
sosiaalisektori tieteet palvelut	koulut, yliopistot, laboratoriot kirjastot ja arkistot sairaalat, vanhustentalot ja kylpylät		kylpylät puistoinen koalat	parantola-alueet kylpylät puistoinen yliopistokampukset, tutkimuskeskukset
asuminen	omakoti- ja kerrostalot huvilat ja kesäasunnot kylänpaikat	rivasutus rivikylät	historialliset kyläkeskukset, kartanotilat asuinalueet, puutarhakaupungit lähiöt, työläiskorttelit	
infrastruktuuri liikenne ja kuljetus kaupankäynti	rautatie- ja lentoasemat, voimalaitokset postiasemat, puhelinkeskukset levähdyspaikat, virstanpylväät televisio- ja radiomastot, majakat	tiet, kadut ja polut, puukujanteet rauta- ja raitiotiet, postiväylät sillat ja tunnelit sähkölinjat, puhelinjohdot	järjestelyratapihat tavara-asemat lastauspaikat	
vesirakennus vesiteknikka	kastelujärjestelmät, lähteet ja kaivot sulut, satamat, laiturit ja telakat	padot ja tulvavallit kanavat, vesijohdot	marskimaat, tulva-alueet kastelu- ja ojitusalueet, satama-alueet	
kulttuuri virkistys ja matkailu liikunta	hotellit ja majatalot, kesäasunnot puistikot, kasvitieteelliset puutarhat kylpylät, museot, eläintarhat stadionit, urheilukentät, uimapaikat näköalatornit, huvimajat ja paviljongit	vaellusreitit ja pyörätiet juoksu- ja kilparadat rannat näköalaksi	puistot ja puutarhat, siirtolapuutarhat ulkoilmamuseot, kylpylät puistoinen viheralueet, virkistysmetsät huvipuistot, urheilupuistot näköalaksi	
kaavoitus ja suunnittelu luonnon- ja muisto- merkkien suojelu	muistomerkit, suojellut rakennukset kaivaukset ja löytöpaikat luonnonsuojelukohteet, biotoopit	luontopolut kulttuurihistorialliset reitit ja väylät vaellus- ja pyörätiet	muistomerkialueet luonnon- ja maisemansuojelalueet kansallispuistot, luonnonsuojelukohteet	

kokonaisuutena, jolloin on kiinnitettävä huomiota mm. historiallisten maisemanosien ja elementtien välisiin toiminnallisiin yhteyksiin. Arvotettaessa kulttuurimaisemia on aina huomioitava, tapahtuuko vertailu ja arvottaminen paikallisella, seudullisella, valtakunnallisella vai kansainvälisellä tarkastelutasolla. (Burggraaff & Kleefeld 1998: 179-181)

Arvottamisessa Burggraaff (2005: 13-15) ehdottaa käytettäväksi kymmentä kriteeriä, joiden yhteistarkastelun pohjalta määritetään kulttuurimaisema-alueen tai kulttuurimaiseman osan kokonaisarvo, ns. historiallis-maantieteellinen arvo:

Historiallinen arvo / todistusarvo:

Historiallisen arvon perustana on elementin ikä, todistusvoimaisuus syntyäikakaudellaan sekä tiedot elementin käyttäjistä ja alkuperäisestä käyttötarkoituksesta. Samalla elementillä voi olla eri arvo riippuen alueesta ja kulttuurimaisemakokonaisuudesta. Tärkeää on huomioida myös muutokset, jotka ovat osa elementin kehitysprosessia. Ikään perustuvan arvottamisen kanssa tulee olla varovainen, sillä elementti ei välttämättä ole sitä arvokkaampi, mitä vanhempi se on. Korkea todistusarvo voi olla esimerkiksi alueelta löydettyillä kiinteillä ja irtaimilla muinaisjäänöksillä, mikäli perimätietoa alueesta ei ole saatavilla. (Burggraaff & Kleefeld 1998: 235, Burggraaff 2005: 13)

Taiteellinen arvo:

Taiteellisella arvolla viitataan taidehistorialliseen (arkkitehtoniseen) ja/tai taidekäsitteiden laatuun jonkin kohteen tai tehtävän (esim. rakennus tai puisto) toteuttamisessa. (Burggraaff 2005: 13)

Harvinaisuus:

Harvinaisuuden määrittämisessä huomioidaan elementtien tai rakenteiden määrä ja laadullinen merkitys. Elementin tai rakenteen levinneisyys (paikallinen, seudullinen, valtakunnallinen ja mahdollisesti eurooppalainen tai maailmanlaajuinen mittakaava) ja esiintyminen (keskitetysti/yksittäin) tulee huomioida, samoin kuin se, esiintyykö elementistä tai rakenteesta erilaisia muotoja ja variaatioita vaiko vain yhtä tyyppiä, ja onko kyseessä yksittäinen lähdetodiste (Quellenzeugnis). (Burggraaff 2005: 13)

Alueellinen tyypillisuus (identiteetti-arvo):

Tutkitaan, onko elementti tai rakenne tietyllä alueella tyypillinen ja onko sillä identiteettiä luova vaikutus. Mitä yleisempi kulttuurimaisemaelementti tai -rakenne on, sitä vahvemmin se määrittää alueen olemassaoloa. Alueelle tyypillisiä piirteitä voivat olla esimerkiksi tietyt rakennustavat ja -materiaalit tai maanomistuksen synnyttämät rakenteet, kuten puurivistöt ja aidat. Toisaalta jokin elementti tai rakenne voi olla vähälukuisenakin alueella tyypillinen, jos se luonnonmaantieteellisistä, kulttuurisista tai historiallisista syistä esiintyy vain tietyllä alueella. (Burggraaff & Kleefeld 1998: 236, Burggraaff 2005: 14)

Säilyneisyys:

Säilyneisyyttä arvioitaessa erotetaan ulkoinen ja toiminnallinen säilyneisyys. Elementin tai rakenteen ulkoinen säilyneisyys luokitellaan joko alkuperäiseksi, muuttuneeksi, uudistetuksi, laajennetuksi, vieraantuneeksi (verfremdet) tai vääristyneeksi (verfälscht). Toiminnallinen säilyneisyys määritellään tutkimalla, onko alkuperäinen käyttötarkoitus säilynyt, muuttunut vai hävinnyt. Muutoksilla voi kuitenkin olla historiallista todistusarvoa. Toisaalta vanhoilla elementeillä ja rakenteilla on usein tärkeä merkitys maisemakuvassa ja paikallisen identiteetin rakentajina, vaikka ne olisivatkin menettäneet alkuperäisen käyttötarkoituksensa. Säilyneisyyden arvottamisessa on hyvä käsitellä aineelliset maismaelementit ja kulttuurimaiseman rakenne omina kokonaisuuksinaan, sillä vaikka yksittäiset elementit ovat hävinneet, on kulttuurimaiseman historiallinen rakenne silti usein havaittavissa (esim. kylätyyppi, palstajako, tieverkosto, metsänraja). (Burggraaff & Kleefeld 1998: 236, Burggraaff 2005: 13)

Tilalliset yhteydet (maisemalliset ja kaupunkirakenteelliset liittymät):

Tutkitaan, onko elementti itsenäinen vai osa jotakin kokonaisuutta. Maiseman voimakkaan muutoksen takia elementit ovat usein menettäneet yhteytensä toisiin elementteihin, jolloin niitä tulee tarkastella kokonaisuuksien jäänäinä. (Burggraaff 2005: 14)

Elämysarvo (Wert der sensorischen Dimensionen):

Viittaa visuaalisesti ja muiden aistien kautta havaittavaan luonnon ja maiseman omaleimaisuuteen, monimuotoisuuteen ja kauneuteen (vrt. BNatSchG), joille leimaa antavat monilla alueilla nimenomaan historialliset kulttuurimaismaelementit ja -rakenteet. Tärkeitä ovat sellaiset elementit ja rakenteet, jotka ovat visuaalisesti tai toiminnallisesti yhteydessä keskenään. Myös niiden maisemaa jäsentävä vaikutus, mittakaava ja liittyminen maisemakokonaisuuteen tulee huomioida. (Burggraaff 2005: 14)

Vaikuttavuusarvo (Ausstrahlungswert):

Kulttuurimaismaelementeillä on avoimessa, puoliavoimessa ja suljetussa tilassa erilainen vaikutus. Esimerkiksi yksittäinen puu tulee voimakkaammin esiin avoimella tasangolla kuin jäsenneytyssä, puistomaisessa maisemassa, jonka rakenne leimaa maisemaa yksittäisiä elementtejä vahvemmin. (Burggraaff 2005: 14)

Käyttöarvo:

Käyttöarvon kohdalla tarkastellaan toisaalta historiallisten elementtien ja rakenteiden merkitystä ekologian, talouden, matkailun ja virkistykseen sekä toisaalta uusien käyttötapojen ja toimintojen kannalta. Arvolla on vaikutusta myös kasvatusta- ja sivistysmielessä. (Burggraaff 2005: 14)

Suojelustatus:

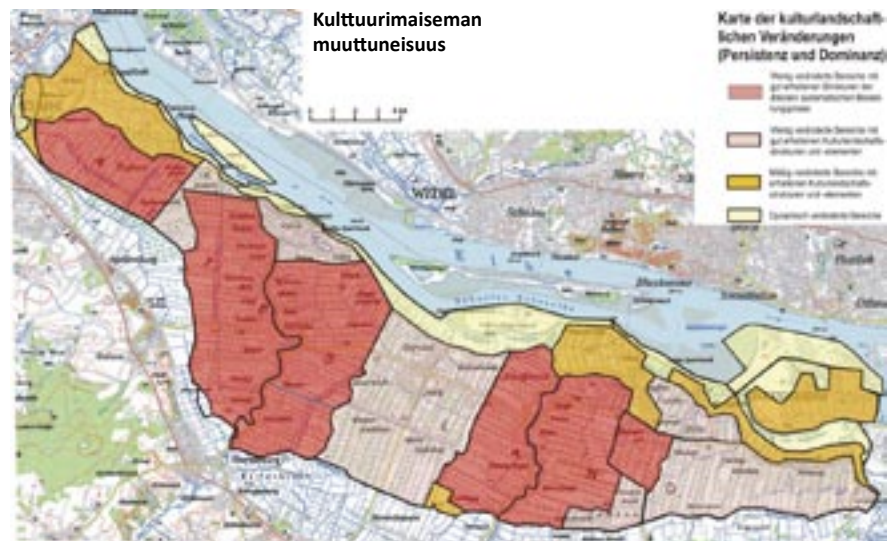
Suojellut rakennus- ja luonnonmuistomerkit, muinaismuistot ja maisemanosat sekä suojelualueet. (Burggraaff 2005: 14)

Historiallis-maantieteellinen arvo (kokonaisarvo):

Historiallis-maantieteellinen arvo koostuu edellämainituista arvoista ja kohdistuu erityisesti kulttuurimaisema-alueisiin ja kulttuurimaiseman osiin. Arvottamisessa on vertailtu kulttuurimaiseman muutoskarttaa, biotooppikartoitusta, muita kulttuurihistoriallisia inventointeja sekä maastokäyntien havaintoja. Tarkastelualue on jaettu pienempiin alueisiin ja osiin (mm. perinteinen maalaismainen ja uudempi viljelymaisema, metsitetyt alueet, voimakkaasti muuttuneet alueet). Lisäksi tärkeitä ovat asutuksen rakenne, tieverkosto, elinkeinot, maankäyttö, maisemakuva (kulttuurimaiseman jäsentyminen ja tilallinen luonne) sekä historiallinen syvyys. (Burggraaff 2005: 15)

Altes Landin esimerkissä kulttuurimaisemaa arvotettaessa on aluksi kuvailtu lyhyesti alueen historiallista kehitystä, maisemakokonaisuuden olemaisuutta sekä alueelle tyypillisiä ominaispiirteitä ja kulttuurimaiseman arvoja. Jokaisen arvokriteerin kohdalla on kuvattu, mitkä alueen ominaisuudet ilmentävät kyseistä arvoa. Kulttuurimaiseman historia, jäsentyminen ja arvokkaat elementit on esitetty monipuolisilla teemakartoilla (kuva 26). Seudullista arvoa määritettäessä on kiinnitetty lisäksi huomiota alueen virkistysarvoon. Altes Landin valtakunnallinen arvo on määritelty vertaamalla sitä Saksan muihin vastaavantyyppisiin kulttuurimaisemiin. Vertailussa on tarkasteltu mm. alueen keskeisiä kulttuurihistoriallisia arvoja, maisemaa kokonaisuutena ja maisemalle tyypillisiä piirteitä. UNESCO:n maailmanperintökriteerien avulla on lisäksi selvitetty, onko Altes Landin kulttuurimaisemalla eurooppalaista tai globaalia arvoa. (Burggraaff et al. 2007: 75-91, 102-106)

Nordrhein-Westfalenin osavaltion kulttuurimaisemaselvityksessä (LVR & LWL 2007) Burggraaffin & Kleefeldin inventointi- ja arvottamismenetelmää on sovellettu maakunnallisella tasolla jonkin verran yleistäen ja yksinkertaistaen. Yksittäisiä kulttuurihistoriallisia elementtejä ei ole erikseen inventoitu, mutta jo tehtyjä inventointeja on hyödynnetty aluerajauksissa. Kulttuurimaisema-alueiden arvon määrittämisessä on käytetty kriteereitä historiallinen arvo, taiteellinen arvo, säilyneisyys, harvinaisuus, alueellinen tyypillisuus, tilalliset yhteydet ja elämysarvo. Alueet on luokiteltu osavaltiollisesti merkittäviksi ja merkittäviksi. Osavaltiollisesti merkittävien alueiden valinnassa on kiinnitetty huomiota alueen erityisen korkeaan kulttuurihistorialliseen merkitykseen, edustavuuteen ja alueen oleellisuuden osavaltion mittakaavassa. (LVR & LWL 2007: 339-340, 458) Kulttuurimaisema-alueet on kuvattu sanallisesti, minkä lisäksi jokaisen alueen arvoa määrittävät ominaisuudet on esitetty taulukkomuodossa. Sekä maisemaseudut että kulttuurimaisema-alueet esitetään kartalla mittakaavassa 1:200 000 (kuva 27).

Kuva 26: Esimerkkejä Altes Landin kulttuurimaisema-alueelta laadituista analyysi- ja arvokartoista. (Burggraaff et al. 2007)

Kehitystavoitteiden ja toimenpiteiden määrittäminen

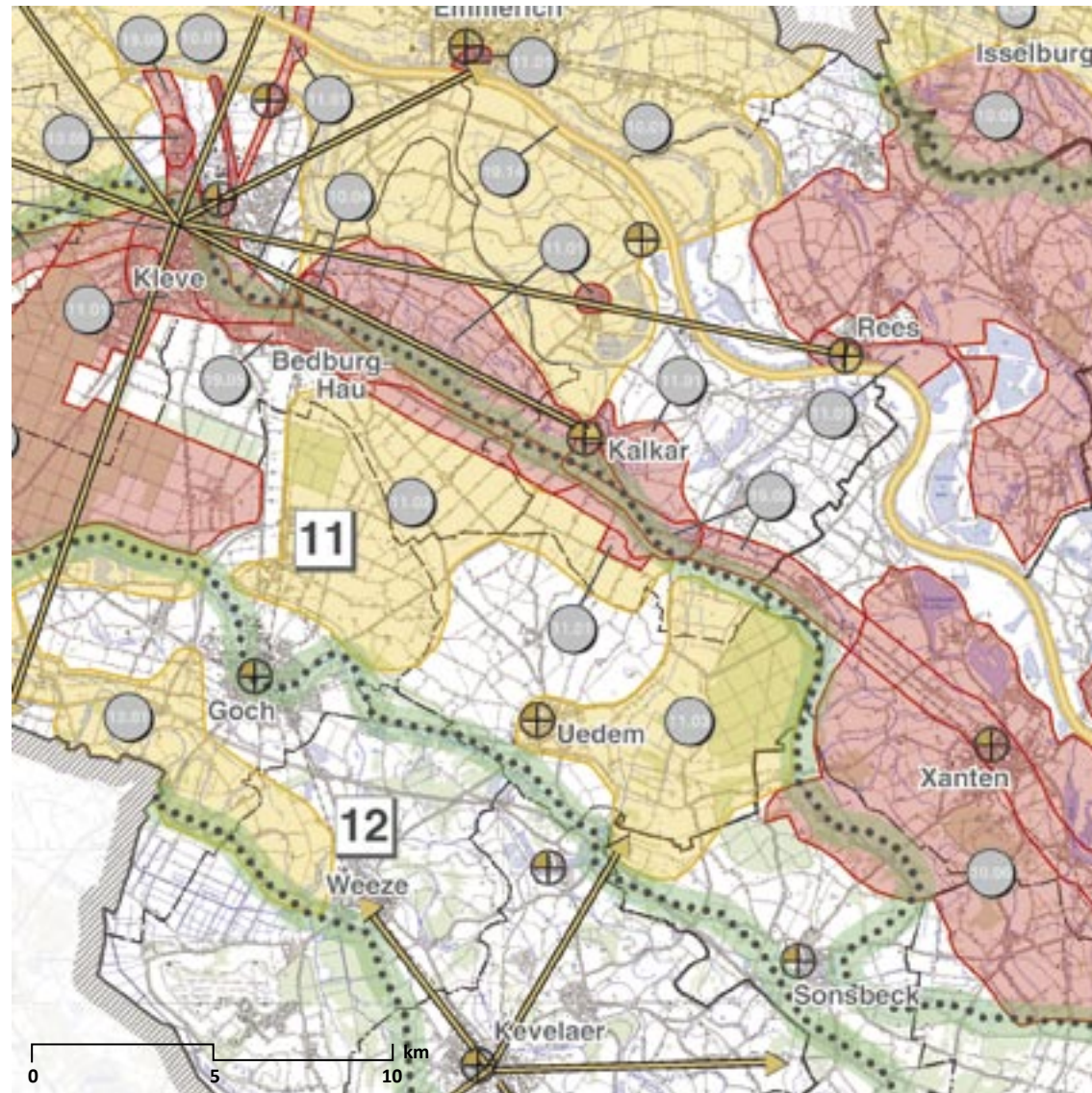
Jotta kulttuurimaiseman vaaliminen ja kestävä kehitys olisi mahdollista, on Burggraaffin & Kleefeldin (1998) mukaan tärkeää muotoilla kehitystavoitteita ja -periaatteita (Leitbilder, Leitlinien) sekä määritellä toimenpiteitä tavoitteiden saavuttamiseksi. Huomioon otetaan mm. perinteisten maankäyttömuotojen jatkuvuus, ekologiset arvot, maiseman virkistys-arvo ja kohteen mahdollinen sivistyksellinen arvo. Tavoitteiden ja toimenpiteiden muotoilussa on tärkeää ymmärtää kulttuurimaisema dynaamisena kokonaisuutena. Historiallisen kulttuurimaiseman arvoa määrittävät ennemmin maiseman sijainnin ja rakenteen muodostama kokonaisuus ja kulttuurihistoriallisten prosessien luettavuus nykyisessä maisemakuvassa kuin yksittäisten elementtien arvo tai paljous. Siitä johtuen tärkein tavoite kulttuurimaiseman suojelussa ja sen omaleimaisuuden säilyttämisessä on Burggraaffin & Kleefeldin (1998: 179-181) mielestä historiallisen maisemarakenteen säilyttäminen.

Nordrhein-Westfalenin kulttuurimaisemaselvityksessä kehitystavoitteita on muotoiltu sekä yleisellä tasolla että yksittäisille maisemaseuduille. Tämän lisäksi on määritetty ne periaatteet ja kehitystavoitteet, joiden vähintään tulisi sisältyä osavaltion seutukaavaan (LEP). Tarkemmat tavoitteet suositellaan määritettäväksi alemman tason seutukaavoituksessa (Regionalplanung). (LVR & LWL 2007) Yksittäisen maisemaseudun keskeisten arvojen ja kehitystavoitteiden pohjalta voidaan tarkemmilla suunnittelutasoilla määritellä toimenpidesuosituksia maiseman potentiaalin, alueelle tyypillisen maisemakuvan ja kulttuurihistoriallisen kehityksen vaalimiseksi. (Burggraaff & Kleefeld 1998: 179-181) Toimenpidevaihtoehtoja kehitystavoitteiden saavuttamiseen ovat mm.

- maiseman säilyttäminen suojelun keinoin (luonnon- ja maisemansuojelualueet)
- ennallistaminen maisemanhoidon avulla
- kulttuurimaisemaan sopivien käytötapojen määrittely (esim. maa- ja metsätalousmuodot, matkailu)
- harkittu kehitys ja täydennys maisemakuvaan sopivilla, uusilla elementeillä (kulttuurihistoriallisten arvojen yhdistäminen nykyisiin maankäyttövaatimuksiin). (Burggraaff 2005: 18)

Kuva 27: Osavaltioillisesti merkittävät ja merkittävät kulttuurimaisema-alueet Niederrheinin seudulla. Mittakaava 1:200 000. (LVR & LWL 2007) Pohjakartta © Landesvermessungsamt Nordrhein-Westfalen.

- Osavaltioillisesti merkittävä kulttuurimaisema-alue
- Merkittävä kulttuurimaisema-alue
- Merkittävä, pienialainen kulttuurimaisema-alue
- Kulttuurimaisemallisesti merkittävä kaupunkikeskusta
- Merkittävä, viivamainen kulttuurimaisemakohde
- Merkittävä näkymäyhteys

Vahvuudet ja heikkoudet

+	Menetelmää voi soveltaa eri mittakaavatasoilla.
	Monipuoliset ja havainnolliset analyysit.
	Kulttuurimaiseman muutoskartta on hyödyllinen ja havainnollinen, tosin sen väritys voisi olla väriskaalan osalta loogisempi.
	Piste-viiva-alue -jaon avulla on mahdollista jäsentää maiseman osatekijöitä rakenteellisesti ja toiminnallisesti. Se tukee myös tiedon viemistä paikkatietorekisteriin, jossa kohteet ovat luonteeltaan pistemäisiä, viivamaisia ja aluemaisia.
	Arvokriteerien sisältö on selitetty.
	Selkeät kartat, erityisesti teemakartat, tuovat erilaiset kokonaisuudet ja arvot sijaintitietoi- neen selkeästi esiin.
	Tutkimuksessa (Burggraaff & Kleefeld 1998) on yleisellä tasolla laadittu ehdotuksia, kuinka kulttuurimaisema voitaisiin paremmin ottaa huomioon maankäytön suunnittelussa.
	Tavoitteiden ja toimenpiteiden määrittelemine on kiinteä osa inventointia ja arvottamista.
	Raportissa (Burggraaff et al. 2007, LVR & LWL 2007) arvioidaan hankkeen kattavuutta ja sovellettavuutta muuhun suunnitteluun.
-	Osavaltion tason inventointiperiaatteita ei ole kuvattu riittävän selkeästi, ts. ei tuoda riittävän selkeästi esiin, mihin tietolähteisiin hanke perustuu. (LVR & LWL 2007)
	Maisemahistoriallisten analyysikarttojen väriskaala on värien järjestyksen osalta harhaan- johtava (kuva 25, s. 75).
	Kulttuurimaiseman elementtien ja rakenteiden piste-viiva-alue -jako on valtakunnallisessa ja maakunnallisessa mittakaavassa todennäköisesti liian tarkka. Elementtien toiminnallinen luokittelu ei aina ole yksioikoista, sillä yksi elementti voi kuulua useampaan eri kategoriaan.
	Arvojen yhteisvaikutus ja kokonaisarvion määräytyminen jäävät epäselviksi (esim. kuinka monen kriteerin tulee täyttyä, jotta alue on arvokas; mahdolliset pää- ja sivukriteerit).
	Yksittäisille kulttuurimaisema-alueille ei muotoilla kehitystavoitteita tai toimenpide- suosituksia (LVR & LWL 2007).

Taulukko 5: Büttnerin inventointi- ja arvottamismenetelmä jakautuu neljään osaan:

I Lähtötiedot (Rahmenebene)
lähtötietojen (luonnon- ja kulttuuripiirteet) selvittäminen ja kuvailu
II Kulttuurimaiseman elementit (Objektebene)
kulttuurimaiseman elementtien inventointi ja arvottaminen, karttojen laatiminen tallennus paikkatietokantaan
III Kulttuurimaisema-alueet (Raumbene)
kokonaistarkastelu kulttuurimaisema-alueiden rajaaminen, kuvailu ja arvottaminen, karttojen laatiminen aluekohtaiset tietolomakkeet
IV Suunnittelutaso (Planungsebene)
yleisten ja aluekohtaisten periaatteiden ja kehitystavoitteiden määrittely

Büttnerin inventointi- ja arvottamismenetelmä

Taustaa

Maisema-arkkitehti Thomas Büttner on 2002-2003 toteuttanut pilottiprojektin „Die historische Kulturlandschaft in der Region Oberfranken-West“ (LfU & BLfD 2004), jossa on kartoitettu ja arvotettu historialliset kulttuurimaisema-alueet Baijerissa sijaitsevan Oberfrankenin piirikunnan länsiosassa (LfU & BLfD 2004). Hanke on Baijerin ympäristönsuojeluviraston (LfU) ja muistomerkkiensuojeluviraston (BLfD) yhteinen. Büttner on käsitellyt kulttuurimaiseman inventointia ja arvottamista myös väitöskirjassaan ”Kulturlandschaft als planerisches Konzept” (Büttner 2008), lähtökohtana Oberfrankenista saadut tulokset. Pilottiprojektissa Büttner on käynyt laajasti läpi tarkastelualueen kulttuurihistorian sekä kehittänyt menetelmän kulttuurimaiseman inventointiin ja arvottamiseen alueellisella tasolla. Väitöskirjassaan hän analysoi projektin tuloksia tarkemmin ja pohtii lisäksi, miten historiallinen kulttuurimaisema voidaan integroida maankäytön suunnitteluun nykyistä paremmin. Inventoinnin ja arvottamisen tavoitteena on Büttnerin (2008: 76) mukaan nostaa esiin arvokkaat kulttuurimaisemakokonaisuudet ja muita merkittävämmät kulttuurimaiseman osatekijät, mikä palvelee kestävä suunnittelun tarpeita. Büttner korostaa, että kulttuurimaiseman dynaamisen luonteen ymmärtäen päämääränä ei ole maiseman museointi vaan harkittu kehitys. Inventointi- ja arvottamismenetelmä koostuu neljästä vaiheesta (taulukko 5).

Lähtötiedot

Ensimmäisessä vaiheessa kuvaillaan luonnonoloja ja maiseman kulttuurista kehitystä (Kulturleistung). Perustiedot selvitetään niistä luonnon- ja kulttuuritekijöistä, joiden vaikutus voidaan havaita maisemassa:

- tiivis yhteenveto tarkastelualueen geologiasta, ilmastosta, maaperästä ja vesiolloista sekä morfologiasta ja topografiasta
- katsaus asutushistorian vaiheisiin, viljelyhistoriaan, talous- ja sosiaalishistoriaan sekä poliittiseen, alueelliseen ja kirkolliseen historiaan suhteessa niiden kulttuurimaisemallisiin vaikutuksiin ja kulttuurimaiseman kehitysprosesseihin

Tietoja hyödynnetään sekä yksittäisten kulttuurimaisema-alueiden esittelyissä että kuvailtaessa kulttuurimaiseman historiaa yleisesti. (LfU & BLfD 2004: 30)

Kulttuurimaiseman elementtien inventointi

Toisessa vaiheessa kartoitetaan seudullisesti merkittävät historialliset kulttuurimaisema-elementit, joista muodostetaan luettelomuotoinen tietokanta ja paikkatietokanta. Historiallisiksi käsitetään ne kulttuurimaiseman elementit, joita ei taloudellisista, sosiaalisista, poliittisista tai esteettisistä syistä nykyään enää toteuteta ja käytetä entisaikaisessa muodossaan. Inventoinnissa huomioidaan vain ne historialliset elementit, jotka voidaan järkevästi esittää kartalla valitussa mittakaavassa. Poikkeuksen muodostavat sellaiset pienet, pistemäiset elementit, joilla on suuri maisematilallinen merkitys esimerkiksi näkymälinjojen kautta tai joiden kulttuurihistoriallinen merkitys on tarkastelualueelle kiistämätön. Huomiota kiinnitetään erityisesti niihin elementteihin ja kohteisiin, jotka jäävät luonto- ja muistomerkki-inventoinneissa vähälle huomiolle (esim. maatalouteen, liikenteeseen ja elinkeinoihin liittyvät elementit). (Büttner 2008: 73)

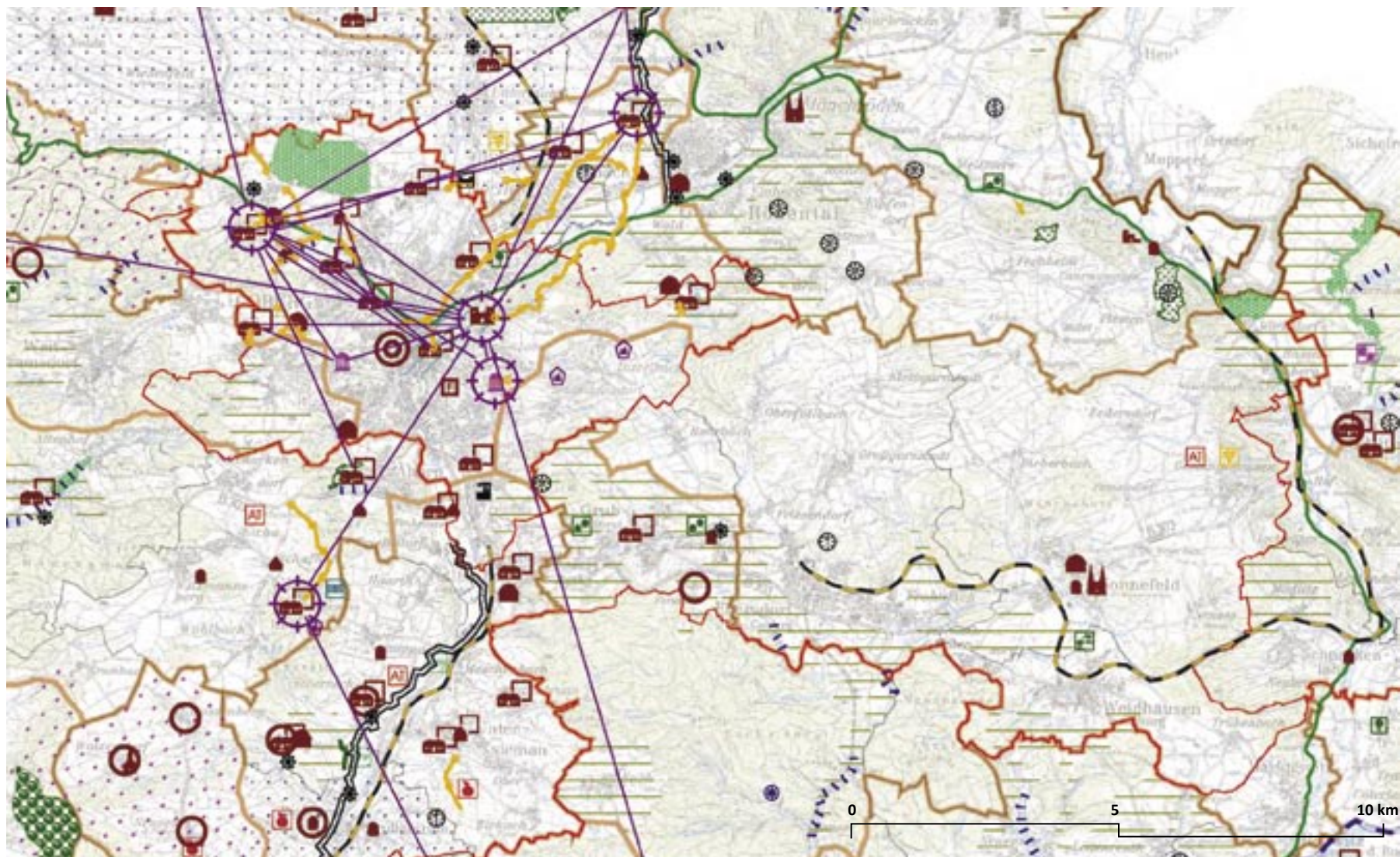
Yksittäiset kulttuurimaisemaelementit jaetaan pistemäisiin, viivamaisiin ja aluemaisiin elementteihin, jotka jäsennetään toiminnallisiin kategorioihin

- asutus ja yhteiskunta
- maa-, metsä- ja kalatalous
- liikenne
- käsityö, elinkeinot, kaivostoiminta ja teollisuus
- virkistys ja assosiativiset näkökulmat.

Inventoidut elementit esitetään kartalla mittakaavassa 1:100 000 / 1:110 000 toimintojensa mukaan jäsennettynä (kuva 28). Mittakaavan vuoksi karttaa on paikoin jouduttu yksinkertaistamaan: esimerkiksi inventoiduista elementeistä esitetään kartalla vain olennaisimmat. (Büttner 2008: 75-76)

Kulttuurimaiseman elementtien arvottaminen

Kulttuurimaiseman elementtien arvottamiseen Büttner (2008: 76) on valinnut menetelmän, joka painottaa yksittäisten elementtien arvoa ja jossa maiseman kokonaiskuva muodostuu yksittäisten elementtien kautta. Maiseman kokonaisrakenteen huomioimiseksi maiseman tilallinen rakenne (ts. kulttuurimaisema-alueet) arvotetaan omana kokonaisuutenaan. Kulttuurimaiseman elementtien arvottamisessa kriteereinä (Merkmal) ovat

Kuva 28: Ote “Kulttuurimaiseman elementit” -kartasta. Mittakaava 1:110 000. (LfU & BLfD 2004: Anhang)

historiallinen todistusarvo (historischer Zeugniswert):

Arvioidaan elementin arvo jonkin aikakauden dokumenttina (historiallinen, kansantieteellinen, kaupunkirakenteellinen ja taiteellinen merkitys). Elementit kertovat entisajan elämäntyylistä ja elinkeinoista, jotka syntyivät arjen käytännössä ja sidoksissa tiettyihin tekniikoihin ja tuotantomenetelmiin (elementin merkitys syntyäkseen). Lisäksi arvioidaan kulttuurihistoriallisesti tärkeät näkymät ja elementtien muodostamat kokonaisuudet. Elementteihin voidaan liittää myös assosiaatioita uskonnollisiin, kulttuurisiin ja taiteellisiin ilmiöihin. (Büttner 2008: 78, LfU & BLfD 2004 Anhang: 1)

säilyneisyys (Erhaltungszustand):

Erotettavissa muodollinen (formal) ja toiminnallinen säilyneisyys. Muodollisella säilyneisyydellä tarkoitetaan elementin historiallisen ulkomuodon (Substanz) säilyneisyyttä ja kuntoa. Toiminnallinen säilyneisyys ilmentää, onko elementin alkuperäinen käyttötarkoitus säilynyt ja onko sillä yhteyksiä muihin historiallisiin elementteihin. (Büttner 2008: 78, LfU & BLfD 2004 Anhang: 1)

harvinaisuus (Seltenheit):

Elementin yleisyys nykyään verrattuna alkuperäiseen levinneisyyteen. On tärkeää tiedostaa tarkastelumittakaava (paikallinen, seudullinen, valtakunnallinen). (Büttner 2008: 79, LfU & BLfD 2004 Anhang: 1)

luonteenomaiset erityispiirteet (charakteristische Eigenart):

Arvioidaan elementin tyypillisuus ja merkitys tarkastelualueelle. Tarkastellaan maisemaa visuaalisesti leimaavia tunnuspiirteitä kvantitatiivisesti, eli missä määrin yksittäinen elementti tai elementtiryhmä vaikuttaa kokonaisuuden omaleimaisuuteen. Kvalitatiivinen arviointi perustuu elementtien ominaisuuksiin (Gestalt- und Ausstattungseigenschaften der Elemente): huomiota kiinnitetään maiseman historiasta kertoviin ja identiteettiä vahvistaviin piirteisiin eli siihen, missä määrin elementit kuvastavat alueen luonnonoloja tai historiallis-sosiaalisia erityispiirteitä. (Büttner 2008: 79, LfU & BLfD 2004 Anhang: 1)

Kunkin kriteerin arvo luokitellaan vähäiseksi/keskisuureksi, korkeaksi tai erittäin korkeaksi (taulukko 6). Yksittäiset arvot yhteenlaskemalla saadaan määritettyä elementin kulttuurihistoriallinen merkitys, joka niinkään voi olla vähäinen/keskisuuri, korkea tai erittäin korkea. Kriteereistä historiallinen todistusarvo painotetaan kaksinkertaisena. Lisäksi perustellaan sanallisesti, millä perusteella jokin elementti kuuluu tiettyyn arvoluokkaan. (Büttner 2008: 76-82) Arvioinnin avuksi on luotu sanallinen arvottamiskehys, jossa tuodaan esiin arvon määräytymisen perusteet, eli mitä ominaisuuksia elementillä täytyy olla kuuluakseen tiettyyn arvoluokkaan (LfU & BLfD 2004 Anhang).

Taulukko 6: Kulttuurimaiseman elementtien arvottamiskaavio (Büttner 2008: 77)

Historiallisten kulttuuri- maisemaelementtien arvot	Arvokriteerin täyttyneisyysaste (vrt. arvottamiskehys)	Painotus
historiallinen todistusarvo	vähäinen / keskisuuri = 1 korkea = 2 erittäin korkea = 3	2 x
säilyneisyys		1 x
harvinaisuus		1 x
luonteenomaiset erityispiirteet		1 x

Menettely	Kokonais- pistemäärä	Kokonaisarvo (kulttuuri- historiallinen merkitys)
Yksittäisten arvokriteerien yhteenlasku	< 8	vähäinen / keskisuuri
	8-12	korkea
	13-15	erittäin korkea

Kulttuurimaisema-alueiden määrittely

Maiseman kokonaisrakenteen ja kulttuurimaisema-alueiden tarkastelu perustuu kokonaistarkastelun (Gesamtschau) periaatteeseen. Kulttuurimaisema-alueita rajattaessa ja arvotettaessa voidaan edetä kahdella tavalla: top-down tai bottom-up -periaatteen mukaan. Top-down -menetelmässä rajataan ensin maisema-alueet aluetieteelliseen (landeskundlich) tyypittelyyn perustuen ja suoritetaan tarkempi inventointi sen jälkeen. Bottom-up -menetelmässä inventoidaan ensin yksittäiset rakenteet ja elementit, jonka jälkeen kulttuurimaisema-alueet rajataan elementtien ja rakenteiden ryhmittymisen ja toiminnallisuuden sekä maiseman kokonaistarkastelun kautta. Büttner käyttää arvottamisessa bottom-up -menettelytapaa. (Büttner 2008: 84)

Kun inventointi ja arvottaminen pohjautuu yksittäisten tekijöiden inventointiin, jää kokonaisuuden huomiointi helposti puutteelliseksi. Kokonaistarkastelu on siten erityisen tärkeä, sillä sen kautta hahmottuvat maiseman kokonaisluonne, tunnistettavuus ja seudullinen identiteetti eli kotiseututunne. Kokonaistarkastelussa kulttuurimaisema-alueet rajataan, kuvaillaan ja arvotetaan tarkastelemalla luonnonoloja, maankäyttöhistoriaa sekä kulttuurimaisemaelementtien ryhmittymistä ja niiden välisiä yhteyksiä. Rajattu maisema-alue on historiallisten, maisemassa säilyneiden kulttuurimaisemaelementtien ja -rakenteiden tihentymä, jossa yksi tai useampi tunnuspiirre ilmentää maankäyttöhistoriaa ja määrittää maisemakuvaa. Rajatut kulttuurimaisema-alueet sisältävät usein myös moderneja osatekijöitä, jotka ovat kulttuurihistorialliselta arvoltaan vähäpätöisiä. Voimakkaasti muuttuneillakin historiallisilla kulttuurimaisemaelementeillä ja -alueilla voi olla arvoa, mikäli ne muodostavat muiden historiallisten elementtien kanssa tärkeän kokonaisuuden. Maisema-alueiden tarkka rajaaminen sinänsä ei ole tärkein tavoite, vaan se on lähinnä apuväline maisemanhoidon ja kulttuurimaiseman kehityksen hallinnassa. Ensi sijalla ei ole myöskään maiseman tyypittely vaan sen identiteetin korostaminen, joka on muotoutunut ihmisen toiminnan ja maankäytön kehityksen myötä. (Büttner 2008: 84-88)

Kulttuurimaisema-alueiden arvottaminen

Kulttuurimaisema-alueiden arvo määritetään samalla menetelmällä kuin kulttuurimaisemaelementtien arvo (Büttner 2008: 89-91, LfU & BLfD 2004 Anhang: 5). Kriteereinä ovat kulttuurimaisema-alueen

historiallinen todistusarvo:

Maisemassa havaittavat jäljet asutushistoriasta ja ihmisen taloudelliseen käyttöön ottamasta maisemasta, ts. jäljet luonnon- ja kulttuuritekijöiden vuorovaikutuksesta. Arvo on sitä korkeampi, mitä selvemmin maisemassa voidaan havaita alkuperäiset olosuhteet, elementtien ja rakenteiden syntymäyhteys (Entstehungskontext), maiseman kehitys sekä ajallisten, toiminnallisten, taloudellisten ja kulttuuristen prosessien kerroksellisuus.

säilyneisyys:

Kvalitatiivinen arvio maisema-alueiden elementtien, rakenteiden ja maankäyttötapojen fyysisestä (formal) ja toiminnallisesta säilyneisyydestä.

luonteenomaiset erityispiirteet:

Kvantitatiivinen, yleispiirteinen arvio inventoitujen kulttuurimaisemaelementtien tiheydestä ja alueellisesta tyypillisyydestä, eli mitkä elementit leimaavat maisemaa vahvimmin. Lisäksi arvioidaan kvalitatiivisesti, esiintyykö tarkastelualueella rakenteita ja elementtejä, jotka vaikuttavat erityisesti maiseman identiteettiin. Luonteenomaisten erityispiirteiden arvioimiseen liittyy myös maiseman immateriaalinen taso, eli mahdollisuus muistoihin, samaistumiseen ja assosiaatioihin. Lisäksi arvioidaan, edustaako maisema historiallisia, uskonnollisia, taiteellisia tai kulttuurisia ilmiöitä.

Arvottamisessa painotetaan kaksinkertaisesti kriteerit historiallinen todistusarvo ja luonteenomaiset erityispiirteet. Arvoluokituksessa käytetään apuna samanlaista arvottamiskehystä kuin kulttuurimaiseman elementtien arvottamisessa. Yksittäiset arvot yhdistämällä saadaan kokonaisarvo kulttuurihistorialliselle merkitykselle, joka voi olla vähäinen/keskisuuri, korkea tai erittäin korkea. Huomiota kiinnitetään kulttuurimaisemaelementtien yhteisvaikutukseen, maiseman toiminnallisuuteen eli maankäyttöön sekä historialliseen ilmaisuvoimaan ja omaleimaisuuteen. (Büttner 2008: 90, LfU & BLfD 2004 Anhang: 5)

Rajatut kulttuurimaisema-alueet arvoluokituksineen esitetään kartalla mittakaavassa 1:110 000 (kuva 29). Jokaisesta kulttuurimaisema-alueesta laaditaan tietolomake, jossa kuvaillaan alueen kulttuurihistoriallisia oloja, kulttuurimaiseman kehitystä sekä alueen arvoja tekstein, kuvin ja kartoin. Tärkeät kulttuurimaisemaelementit on esitetty luettelomuodossa toiminnallisuutensa mukaan jaoteltuna. Lisäksi tietolomakkeella esitetään lähdeluettelo. (Büttner 2008: 95-96)

Suunnittelutaso

Viimeisessä vaiheessa Büttner pohtii, miten historiallisen kulttuurimaiseman arvot voidaan tulevaisuudessa turvata. Oleellista on liittää historiallinen kulttuurimaisema yhtenä osa-alueena (Schutzgut) Länsi-Oberfrankenin maisemalliseen kehityssuunnitelmaan (Landschaftsentwicklungskonzept = LEK), joka toimii seutukaavoituksen taustaselvityksenä. LEK on seudullinen luonnonsuojelu- ja maisemanhoitosuunnitelma, jossa on esitetty ja arvioitu luonnonsuojelun ja maisemanhoidon kannalta merkittävät kokonaisuudet ja muotoiltu kehitystavoitteita ja toimenpiteitä luonto- ja maisema-arvojen vaalimiseksi (kuva 30). Länsi-Oberfrankenin LEK:ssa kulttuurimaisema käsiteltiin ensimmäistä kertaa omana kokonaisuutenaan bioottisten*, abioottisten* ja esteettisten suojelutavoitteiden ohella. Aiemmin kulttuurimaisema on usein käsitelty maisemakuvallisten ja virkistyskellisten (ts. esteettisten) suojelutavoitteiden yhteydessä. (Büttner 2008: 97-98)

Büttnerin kulttuurimaisemaselvitys aluekuvauksineen ja arvoluokituksineen on sisällytetty LEK:in sellaisenaan. LEK:ssa eritellään lisäksi historiallista kulttuurimaisemaa uhkaavia tekijöitä ja muotoillaan kulttuurimaisema-alueille eri tasoisia kehitystavoitteita. Tavoitteet jaetaan

- koko Länsi-Oberfrankenin piirikuntaa koskeviin yleisiin tavoitteisiin ja ohjeisiin
- tietynarvoisia (ylimmän ja keskimmäisen tason) alueita koskeviin tavoitteisiin
- yksittäisiä kulttuurimaisema-alueita koskeviin tavoitteisiin.

Tavoitteiden ohella esitetään kymmenen konkreettista toimenpidettä, joilla historiallisen kulttuurimaiseman vaaliminen voidaan toteuttaa. Kullekin kulttuurimaisema-alueelle soveltuvat toimenpiteet on osoitettu taulukkomuodossa. Lisäksi esitetään ehdotuksia maisemallisiksi ”etuoikeus- ja varausalueiksi” (Vorrang- und Vorbehaltsgebiete), joita käytetään merkintöinä kaavoituksessa. Alueesta riippuen ensisijaisena suojelutavoitteena voi olla ”historiallinen kulttuurimaisema”, ”maisemakuva ja maiseman kokemuksellisuus” tai ”luontoon liittyvä virkistys”. Sekä LEK:n teksti- että karttaosio ovat saatavissa internetissä. (LEK 2005)

* bioottinen = elollinen

* abioottinen = eloton, joka ei liity eliöihin
(Kielitoimiston sanakirja)

LEK ei ole sitova asiakirja, mutta siinä muotoillut tavoitteet ja toimenpidesuosituksukset voidaan hyväksyä osaksi seutukaavaa (Regionalplan) ja muuta maankäytön suunnittelua, jolloin tavoitteista ja suosituksista tulee viranomaisia sitovia. Esimerkiksi Baijerissa LEK on siten muotoiltu, että sen integroiminen seutukaavoitukseen olisi mahdollisimman yksinkertaista. Viime kädessä jää kuitenkin kaavoitusviranomaisten päätettäväksi, miten ja missä määrin LEK:ssa esitetyt ehdotukset sisällytetään kaavoitukseen. (Büttner 2008: 97-102)

Kuva 30: Ote LEK:n teemakartasta, jossa on esitetty kulttuurimaiseman arvokkaita piirteitä. LEK:n luvuissa 6-7 on osoitettu kullekin maisema-alueelle numerokoodin erilaisia tavoitteita (H xx.x) ja toimenpidesuosituksia (HK x). Esimerkkejä yksittäisille kulttuurimaisema-alueille laadituista tavoitteista ja toimenpidesuosituksista:

Alueiden [...] kehityksessä tulee huomioida erityisesti sydänkeskiaikaisen, raivatun peltomaiseman luonne ja vaalia tukinuitto- ja metsätalouden sekä myllyjen maisemalle antamaa leimaa. (H 03.1)

Alueiden [...] kehityksessä tulee vaalia erityisesti maisemassa havaittavia historiallisia metsänkäyttötapoja (Waldnutzungsformen). (H 42.1)

Alueiden [...] kehityksessä tulee vaalia erityisesti luostarien leimaamaa kulttuurimaisemaa. Lisäksi tulee turvata historiallisen kylärakenteen ja tieverkoston sekä lukuisten historiallisten kulttuurimaisemaelementtien säilyminen. (H 89.1)

Historialliset kulttuurimaisema-alueet, joilla erittäin korkea merkitys historiallisen kulttuurimaiseman turvaamisen kannalta: Kulttuurimaisemainventointien laatiminen paikallisella tasolla. (HK 2)

Alueet, joilla hyvin säilynyt historiallinen tieverkosto tai merkittäviä vanhoja teitä: historiallisten tielinjausten säilyttäminen, tiepinnoitteiden säilyttäminen ja mahdollisesti hoito (parantaminen), mahdollisten teitä reunustavien puukujanteiden hoito ja täydennys. (HK 5)

Vahvuudet ja heikkoudet

+	Kokonaisvaltainen lähestymistapa kattaa maaseudun kulttuurimaiseman, rakennetun kulttuuriympäristön ja muinaisjäännökset.
	Inventointi- ja arvottamisprosessi tietoinen ja tuloksineen on esitetty informatiivisesti.
	Elementtien ja rakenteiden toiminnallinen luokittelu auttaa hahmottamaan erilaisia kokonaisuuksia.
	Arvottamisperusteet on kuvattu perusteellisesti liitetaulukkoissa (= arvottamiskehys).
	Inventoinnin ja arvottamisen jälkeen muotoillaan LEK:ssa kehitystavoitteita ja toimenpidesuosituksia eri suunnittelutasoille. Inventointi- ja arvottamishanke muodostaa LEK:n kanssa kokonaisvaltaisen, kaavoitukseen helposti sisällytettävän kulttuurimaisemaselvityksen.
	LEK:n saavutettavuus (verkkojulkaisu) ja monipuoliset, interaktiiviset kartat.
	Väitöskirjassa (Büttner 2008) arvioidaan inventointi- ja arvottamishankkeen (LfU & BLfD 2004) kattavuutta ja sovellettavuutta muuhun suunnitteluun.
-	Karttojen tiedontäyteisyys vähentää niiden havainnollisuutta. Tiedon jakaminen useampaan teemakarttaan olisi saattanut olla toimivampi ratkaisu.
	Arvokriteerit koostuvat osakriteereistä, joiden vaikutus ja suhde toisiinsa jää epäselväksi (esim. luonteenomaiset erityispiirteet: täytyykö elementin olla sekä alueelle tyypillinen että assosiatiivisesti merkittävä saadakseen korkeimman arvon).
	Pistearvoihin perustuva arvottamismenetelmä voi olla joustamaton, mikäli esim. jollain maisema-alueella on yhden kriteerin osalta kiistaton ja suuri arvo, mutta muut kriteerit eivät täyty. Büttner ei tuo esiin mahdollisuuksia poikkeusten tekemiseen.
	Kehitystavoitteet eivät käy inventointi- ja arvottamisraporttiin liittyvistä aluekohtaisista lomakkeista ilmi, mutta ne esitetään LEK:ssa.

Esimerkkimenetelmien vertailu

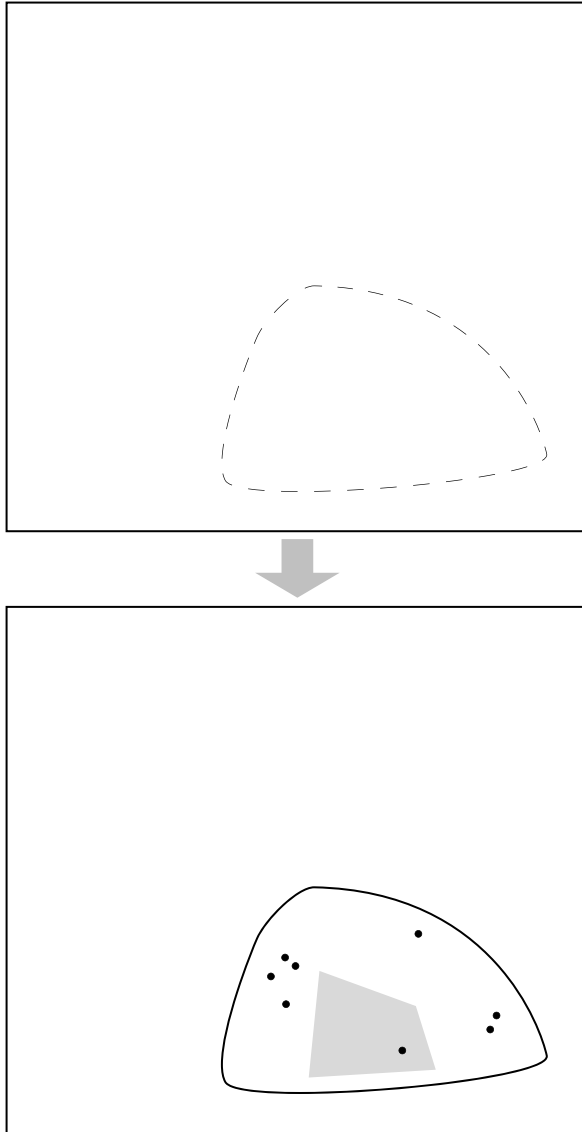
Yleistä

Kaikki tutkitut inventointi- ja arvottamismenetelmät pyrkivät löytämään keinoja lainsäädännön edellyttämään maiseman kulttuuriarvojen ja historiallisen kulttuurimaiseman vaalimiseen. Kulttuurimaisema käsitetään esimerkkimenetelmissä samalla tavoin: se on ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen kautta pitkän ajan kuluessa syntynyt dynaaminen kokonaisuus, jossa on havaittavissa ihmisen ja yhteiskunnan eri aikakausina maisemaan jättämiä jälkiä.

Tutkittujen inventointi- ja arvottamismenetelmien painopisteenä on maaseudun kulttuurimaisema lukuunottamatta Museoviraston RKY-inventointia, johon sisältyy myös kaupunkiympäristössä sijaitsevia kohteita. Saksalaisissa esimerkeissä inventointi ja arvottaminen kohdistuu historialliseen kulttuurimaisemaan, minkä avulla muodostetaan ero nykyaikaiseen tuotantomaisemaan. Ympäristöministeriön ja Museoviraston inventoinnit edustavat valtakunnallista mittakaavatasoa, Büttnerin menetelmä sijoittuu seudulliselle tasolle ja Burggraaffin & Kleefeldin menetelmää voi soveltaa useilla mittakaavatasoilla paikallisesta osavaltiolliseen.

Ympäristöministeriön mietinnössä (Maisemanhoito 1993, Arvokkaat maisema-alueet 1993) ei tuoda esiin, minkä alan henkilöitä inventoinnissa on ollut mukana. Burggraaff & Kleefeld toimivat soveltavan historiallisen maantieteen alalla, Büttner on maisema-arkkitehti. Saksassa kulttuurimaiseman suojelu näyttää kuuluvan vahvemmin historiallisen maantieteen kuin maisema-arkkitehtuurin piiriin. Kuitenkin sekä Burggraaff & Kleefeld että Büttner ovat hankkeissaan käyttäneet hyödyksi eri alojen asiantuntijoiden tietoja ja osaamista.

Vertailu esimerkkimenetelmien tärkeimmistä piirteistä ja rakenteesta esitetään taulukoissa 7 ja 8 (s. 102-105) ja kuvassa 33 (s. 107).

Kuva 31: Periaatekaavio esivalintaan perustuvasta inventoinnista.

Lähtökohdat

Perustan inventoinnille ja arvottamiselle muodostavat kaikissa esimerkeissä tarkastelualueen luonnonolot, kulttuurihistoria sekä kulttuurimaiseman kehitys, jotka on kuvattu sanallisesti. Burggraaff & Kleefeld käyttävät hyväkseen myös maisemahistoriallisia kartta-analyyssejä. Ympäristöministeriö tarkastelee lisäksi maisemakuvaa omana kokonaisuutenaan. Lähdemateriaalina käytetty aineisto on kaikissa menetelmissä pääpiirteissään sama.

Ympäristöministeriön inventoinnin lähtökohdaksi on laadittu maisemamaakuntajako. Maisema-alueen kulttuurihistoriallinen arvo määräytyy pitkälti sen mukaan, kuinka hyvin se edustaa maisemamaakunnalleen tyypillistä kulttuurimaisemaa. Museoviraston inventoinnissa arvokkaiden kohteiden valinta on perustunut alueellisiin erityispiirteisiin, mutta näitä ei tuoda inventointiperiaatteiden kuvailussa tarkemmin esiin. Myös Burggraaff & Kleefeld ovat tehneet esityksen maisemamaakuntajakoa muistuttavasta kulttuurimaisemaseutuajasta, joka tosin kattaa vain yhden osavaltion alueen. Tätä maisemaseutuajakoa ei kuitenkaan ole käytetty arvottamisen perusteena yhtä selvästi kuin Ympäristöministeriön inventoinnissa. Büttnerin menetelmässä inventoinnin ja arvottamisen lähtökohdaksi ei ole tehty erillistä maisemamaakuntajakoa, mutta inventoinnin perusteella rajattuja kulttuurimaisema-alueita voidaan kuitenkin pitää eräänlaisina kulttuurimaisemaseutuina, joille kaikille on määritetty tietty arvo.

Inventointi

Kulttuurimaisema-alueiden inventointia on lähestytty kahdella eri tavalla: suomalaisissa esimerkeissä ja Burggraaffin & Kleefeldin menetelmässä arvokkaat alueet on inventoitu ja rajattu jonkinlaiseen esivalintaan perustuen (vrt. kuva 31), kun taas Büttner on inventoinut ja arvioinut tarkastelualueen kattavasti koko pinta-alaltaan ja vasta sen jälkeen rajannut arvokkaat maisema-alueet (vrt. kuva 32). Tästä syystä Büttnerin kulttuurimaisema-alueet sisältävät myös nykyisen arvokäsityksen mukaan kulttuurihistoriallisesti vähempiarvoisia kohteita, kuten moderneja teollisuusalueita ja liikenneympäristöjä.

Ympäristöministeriön inventoinnissa on tarkasteltu luonnonpiirteitä, kulttuuripiirteitä ja maisemakuvaa kutakin omana kokonaisuutenaan ja laadittu niistä yleispiirteiset kuvaukset. Valtakunnallisesti arvokkaiden alueiden rajaukset esitetään kartoilla mutta maakunnallisesti arvokkaat alueet vain luettelomuodossa ilman aluekuvauksia tai -rajauksia. Maisema-alueella sijaitsevien arvojen tarkempia sijainti- ja ominaisuustietoja ei maisema-aluejoryhmän mietinnössä (Maisemanhoito 1993, Arvokkaat maisema-alueet 1993) tuoda

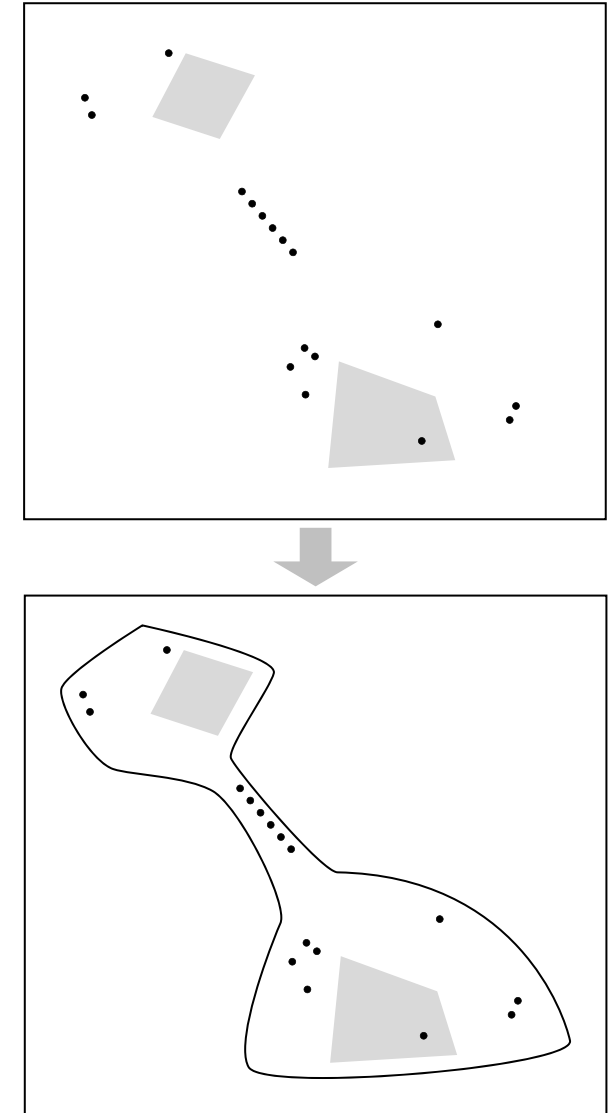
esiin. Mietinnön julkaisemisen jälkeen inventointeja on seutukaavaliitoissa (nyk. maakuntien liitoissa) kuitenkin päivitetty, minkä takia tietojen ja karttojen täsmällisyys lienee ainakin joissain maakunnissa parantunut.

Saksalaisissa menetelmissä inventointi on jaettu kulttuurimaiseman elementtien ja rakenteiden inventointiin. Elementit ja rakenteet luokitellaan toimintojensa mukaan pistemäisiksi, viivamäisiksi ja aluemäisiksi. Aluerajaukset sekä arvokkaat elementit ja rakenteet tuodaan selkeästi esiin teemakarttoja käyttäen. Etenkin Büttnerin menetelmässä aluerajauksen taustalla on perusteellinen, koko tarkastelualueen kattava inventointityö. Saksalaisissa esimerkeissä kartat ovat havainnollisia ja graafisesti hyvin jäsenneltyjä, vaikkakin Büttnerin kohdalla tiedontäyteisten karttojen sisällön olisi voinut jakaa useampaan teemakarttaan.

Saksalaisissa esimerkeissä ote inventointiin on kokonaisvaltainen, ja niissä käsitellään maaseudun kulttuurimaiseman ohella myös pienempialaiset miljööt, kuten vanhat teollisuusympäristöt, sekä tietyssä määrin myös muinaisjäännökset ja rakennusmuistomerkit. Suomessa kulttuurimaiseman inventointi on jaettu kolmeen vastuualueeseen: Ympäristöministeriön inventointi painottuu laaja-alaisiin maisemakokonaisuuksiin ja Museoviraston RKY -inventointi pienempialaisiin rakennettuihin ympäristöihin, kuten kartano- ja teollisuuskohteisiin. Muinaisjäännökset käsitellään näiden inventointien ulkopuolella omana kokonaisuutenaan, ja niiden inventoinnista vastaa Museovirasto.

Arvottaminen

Kulttuurimaiseman arvottamisessa käytetään tarkastelluissa esimerkeissä kahta erilaista tapaa: sanallista sekä pisteisiin ja arvoluokkiin perustuvaa menetelmää. Arvottamisen apuna käytetään erilaisia kriteereitä. Suomalaisissa menetelmissä kriteerien sisältöä ei kuvata yhtä perusteellisesti kuin saksalaisissa menetelmissä. Ympäristöministeriön mallissa luonnonpiirteet, kulttuuripiirteet ja maisemakuva arvotetaan omina kokonaisuuksinaan. Lisäksi on huomioitu maisemavaurioiden ja -häiriöiden vaikutus alueen kokonaisarvoon. Maisemavauriolle ei kuitenkaan ole määritelty kriteereitä. Aluekuvausten yhteydessä esitetään lyhyt sanallinen arvio alueen merkittävydestä ja edustavuudesta. Museoviraston inventoinnissa on julkaistu luettelo erilaisista kriteereistä, joita voidaan käyttää alueiden ja kohteiden arvoa määritettäessä, mutta tarkkaa arvottamismenetelmää ei kuitenkaan tuoda esiin. Suomalaisissa menetelmissä kohteet on luokiteltu valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkaiksi. Luokitusperusteet jäävät kuitenkin epäselviksi: YM:n mietinnössä (Maisemanhoito 1993: 54) todetaan, että maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet eivät ole

Kuva 32: Periaatekaavio koko tarkastelualueen kattavasta inventoinnista.

yhtä edustavia tai monipuolisia kuin valtakunnallisesti arvokkaat, mutta käytännössä arvio valtakunnallisesta tai maakunnallisesta merkittävytydestä jää arvioijan subjektiiviseksi tulokinnaksi.

Saksalaisissa menetelmissä kulttuurimaiseman elementit ja rakenne arvotetaan omina kokonaisuuksinaan. Maisemakuvaan tai maisemahäiriöihin ei ole kiinnitetty yhtä selkeästi huomiota kuin Ympäristöministeriön inventoinnissa, vaikka tärkeät näkymät ja maisemakuvallisesti merkittävät elementit on otettu esiin molemmissa saksalaisissa esimerkeissä. Burggraaff & Kleefeld kuvaavat alueen arvoja sanallisesti: kunkin kriteerin osalta kerrotaan, mitkä alueen ominaisuuksista ilmentävät kyseistä kriteeriä. Büttner käyttää arvon määrittämiseen matemaattista pisteytystä. Sen perustana käytetään ns. arvottamiskehystä eli taulukoita, joissa kuvaillaan tarkkaan, mitä ominaisuuksia elementillä tai rakenteella tulee kunkin kriteerin kohdalla olla saadakseen tietyn pistemäärän. Kokonaisarvo määräytyy yksittäisten kriteerien pisteet yhteenlaskemalla. Saksassa yhdenmukaisia käytäntöjä arvo-
luokituksiin liittyen ei ole: valtakunnallisella tasolla vertailua ja arvottamista hankaloittaa erityisesti se, ettei jokaisesta osavaltioista ole saatavilla tasalaatuisia kulttuurimaisema-
tietoja. Burggraaff & Kleefeld ovat määritelleet Nordrhein-Westfalenin kulttuurimaisemaseudut osavaltiollisesti merkittäviksi ja merkittäviksi. Büttner jakaa kulttuurimaisema-alueet kulttuurihistorialliselta arvoltaan vähäisiin/keskisuuriin, korkeisiin ja erittäin korkeisiin.

Raportointi

Ympäristöministeriön ja Museoviraston inventoinneista on laadittu julkaisut, joissa kerrotaan inventointi- ja arvottamishankkeen tavoitteet, käyttötarkoitus ja periaatteet pääpiirteissään. Lisäksi esitellään valtakunnallisesti arvokkaat alueet ja kohteet yleispiirteisine kuvauksineen. Molemmissa julkaisuissa selostetaan käytetty inventointi- ja arvottamismenetelmä ja arvokriteerit. Arvojen yhteisvaikutus ja alueen kokonaisarvon määrittäminen eivät kuitenkaan tule kummassakaan kovin selkeästi esiin. Ympäristöministeriön mietintö on kaksiosainen: ensimmäisessä osassa (Maisemanhoito 1993) esitellään maisemamaakuntajako, kerrotaan inventoinnin kulusta ja periaatteista sekä esitetään yleisiä ehdotuksia maisemanhoidon edistämiseksi. Lisäksi pohditaan inventoinnin ja arvottamisen kattavuutta, onnistuneisuutta ja puutteita. Toinen osa (Arvokkaat maisema-alueet 1993) koostuu läänittäin jäsenneytyistä aluekuvauksista, joissa luonnehditaan kohteiden arvoa, maisemakuva, luonnonpiirteitä ja kulttuuripiirteitä. Museoviraston Rakennettu kulttuuriympäristö (1993) -julkaisu on luettelomaisempi ja aluekuvaukset suppeampia kuin YM:n mietinnössä.

Aluekuvauksia tukevia karttoja ja valokuvia on vähän tai ei lainkaan. Museoviraston päivitysinventoinnin (RKY 2009) kohteet ovat selattavissa internetissä. RKY 2009 –inventoinnin tiedot on lisäksi tallennettu paikkatietorekisteriin. Ympäristöministeriön inventointi on kokonaisuudessaan saatavilla vain painetussa muodossa. Aluekuvaukset ovat luettavissa myös internetissä.

Saksalaisissa esimerkeissä inventointi- ja arvottamisraporteista käyvät ilmi hankkeen tavoitteet ja käyttötarkoitus sekä inventoinnin ja arvottamisen kulku ja periaatteet. Kuten suomalaisissakin esimerkeissä, arvokriteerien yhteisvaikutus jää sekä Burggraaffin & Kleefeldin että Büttnerin hankkeissa kuitenkin hieman epäselväksi. Raporteissa esitellään kattavasti koko tarkastelualueen kulttuurihistoria ja erityispiirteet. Yksittäisten kulttuurimaisema-alueiden historiallinen kehitys, tyypilliset piirteet ja kulttuurihistoriallinen arvo kuvataan raporteissa selkeästi. Monipuolinen ja havainnollinen kuva- ja karttamateriaali tukee aluekuvauksia. Lisäksi raporteissa arvioidaan hankkeen kattavuutta ja sovellettavuutta muuhun suunnitteluun.

Kulttuurimaiseman arvojen sisällyttäminen maankäytön suunnitteluun

Ympäristöministeriön ja Museoviraston inventoinnit palvelevat maankäytön suunnittelua, mutta eivät suoraan velvoita inventointiin sisällytettyjen alueiden suojeluun. Inventointien painoarvo maankäytön suunnittelussa kasvoi selvästi valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden (2000) myötä. Ympäristöministeriön mietinnössä esitetään ehdotuksia ja keinoja maisemanhoidon kehittämiseksi yleisellä tasolla, mutta aluekohtaiset, konkreettiset kehitystavoitteet ja toimenpidesuositukset puuttuvat. Käyttö- ja hoitosuosituksia ei esitetä myöskään Museoviraston inventoinnissa (RKY 1993, RKY 2009).

Saksalaisissa menetelmissä kulttuurimaiseman arvojen säilyttämiseen tähtäävät suositukset kuuluvat olennaisena osana arviointiin. Sekä Burggraaff & Kleefeld että Büttner ovat muotoilleet kulttuurimaisemaseuduille ja/tai -alueille kehitystavoitteita ja toimenpidesuosituksia, jotka vaihtelevat yleispiirteisistä periaatelinjauksista konkreettisiin, aluekohtaisiin tavoitteisiin ja suosituksiin. Büttnerin hankkeessa on erityisen vahva suunnittelullinen näkökulma: se on jäsennetty niin, että inventointi ja arvottaminen tuloksineen voidaan integroida suoraan tarkastelualueen (Oberfranken-West) maisemalliseen kehityssuunnitelmaan (LEK) ja sitä kautta seutukaavoitukseen. Myös Burggraaffin & Kleefeldin työstämä Nordrhein-Westfalenin kulttuurimaisemaselvitys on laadittu osavaltion seutukaavoituksen jäsennystä vastaten.

Taulukko 7: Inventointi- ja arvottamismenetelmät Suomessa, osa 1.

	YM: valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet 1993 / (Muhonen 2009)	Museovirasto: RKY 1993 / (RKY 2009)
Mittakaava	1:20 000 / 1:50 000	1:10 000 - 1:30 000 (RKY 2009)
Kattavuus	tarkastelualueelta (koko Suomi paitsi Ahvenanmaa) rajataan arvokkaat alueet	tarkastelualueelta (koko Suomi paitsi Ahvenanmaa) rajataan arvokkaat alueet
Lähdemateriaali	- erilaiset kartat ja ilmakuvat - alan kirjallisuus - seutukaavaliittojen ja muiden tahojen tiedot - maastotyö - yliopistot, virastot, museot - maatalouspiirit, yhdistykset, asiantuntijat	- seutukaavaliittojen (nyk. maakuntien liitot) laatimat inventoinnit - mahdolliset kuntakohtaiset ja sektori-inventoinnit - Museoviraston kenttättyö (RKY 2009) - vuorovaikutus muiden asiantuntijaviranomaisten, kuten maakuntamuseoiden kanssa (RKY 2009)
Lähtökohdat, analyysit	- maisemamaakuntajako (alueelliset ominaispiirteet) - maakunnallinen maisemaselvitys (Muhonen 2009) - kulttuurihistoria (asutus- ja elinkeinohistoria) ja esihistoria, maankäytön kehitys ja nykytila - luonnonolot, kasvillisuus, kasvisto ja eläimistö	alueelliset ominaispiirteet (ei selvitetä julkaisussa tarkemmin)
Inventointi	luonnonpiirteet: - topografia, geologia, hydrologia - kasvillisuustyypit ja lajisto, perinnebiotoopit kulttuuripiirteet: - asutus, rakennuskanta, yksittäisiä rakennukset - tiestö ja liikenteen luomat rakennelmat - eri elinkeinot ja niihin liittyvä maankäyttö - muinaisjäännökset - ihmisen aikaansaamat muutokset, tekemuodot - piirteiden havaittavuus maisemassa maisemakuva: - kokonaisvaikutelma - maisemakuvaan vaikuttavat tärkeimmät fyysiset ja visuaaliset elementit - maiseman vaikuttavuus ja maisemasta saatava mielikuva	- kohteet, jotka antavat alueellisesti, ajallisesti ja kohdetyypeittäin monipuolisen kokonaiskuvan maamme rakennetun ympäristön historiasta ja kehityksestä (RKY 2009) (rky.fi) - tarkkoja inventointiperiaatteita ei tuoda esiin
luokittelu	inventoitujen alueiden luokittelu: - maisemakokonaisuus - maisemanähtävyys - perinnemaisema	- ei varsinaista luokittelua - kohteet, jotka edustavat samaa ilmiötä, on yhdistetty teemoiksi (esim. Savon järvimä- miruukit, Suuri Rantatie, Oulujoen ja Sotkamon reitin voimalaitokset, Lapin uitto- ja savottatukikohdat, Salpalinja) (RKY 2009)

Taulukko 8: Inventointi- ja arvottamismenetelmät Saksassa, osa 1.

	Burggraaff & Kleefeld	Büttner
Mittakaava	1:25 000 / 1:10 000; sovellettavissa myös seudulliseen mittakaavaan	1:100 000 / 1:110 000
Kattavuus	tarkastelualueelta rajataan arvokkaat historialliset maisemanosat	koko tarkastelualue, myös vähempiarvoiset alueet (= flächendeckend)
Lähdemateriaali	– erilainen ja eri ikäinen karttamateriaali – paikallishistorialliset ja tieteelliset julkaisut – epäviralliset lähteet (lausunnot, opinnäytetyöt) – arkistot (mikäli resursseja) – kotiseutu- ja historyyhdistykset – yliopistot, virastot, museot, tilastokeskukset – maastotyö	– kirjallisuus – kartat ja ilmakuvat – olemassa olevat inventoinnit – yksittäisten asiantuntijoiden tiedot – maastotyö
Lähtökohdat, analyysit	– luonnonmaantieteelliset olot (korkokuva, hydrologia, ilmasto, maaperä) – kulttuurimaiseman kehitys ja muutokset: kirjallinen kuvaus ja kartta	– luonnonolot: korkokuva, geologia, maaperä, ilmasto, hydrologia – kulttuurihistoria: asutushistoria, viljelyhistoria, talous- ja sosiaalihistoria, poliittinen, hallinnollinen ja uskonnollinen historia
Inventointi	kulttuurimaiseman elementit ja rakenteet inventoidaan pisteinä, viivoina tai alueina yhteenvedona laaditaan kulttuurimaiseman rakennekartta, jossa esitetään – kylät ja asutuskeskukset – pellot ja niityt – erilaiset metsät/metsiköt, puurivit, -kujanteet ja pensasaidat – vesistöt – tiestö – maalaismaisemat kulttuurimaiseman osat – vahvasti muuttuneet kulttuurimaiseman osat	– pistemäiset, viivamaiset ja aluemaiset elementit ja rakenteet – elementit, jotka voidaan järkevästi esittää kartalla valitussa mittakaavassa, joilla on suuri maisematilallinen merkitys tai joiden kulttuurihistoriallinen merkitys on tarkastelualueelle kiistämätön
luokittelu	kulttuurimaiseman elementtien ja rakenteiden toiminnallinen jäsenitys: – uskonto, kultti – sotilaalliset kohteet, puolustus – valta, hallinto, oikeus – maa- ja metsätalous, puutarhanhoito, kalastus ja metsästy – elinkeinot, teollisuus – sosiaalisen sektorin, tieteet, palvelut – asuminen – infrastruktuuri, liikenne, kuljetus, kaupankäynti – vesirakennus, kulttuuri, virkistys, matkailu, liikunta – kaavoitus, suunnittelu, luonnon- ja muistomerkkien suojelu	kulttuurimaiseman elementtien ja rakenteiden toiminnallinen jäsenitys: – asutus ja yhteiskunta – maa-, metsä- ja kalatalous – liikenne – käsityö, elinkeinot, kaivostoiminta, teollisuus – virkistys ja assosiativiset näkökulmat

Taulukko 7: Inventointi- ja arvottamismenetelmät Suomessa, osa 2.

	YM: valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet 1993 / (Muhonen 2009)	Museovirasto: RKY1993 / (RKY2009)
Mitä arvotetaan?	maaseudun perinteisiä maisematyyppejä luonnehtivat kulttuurimaisema-alueet	kulttuurihistorialliset ympäristöt (rakennusperinne ja rakennetut ympäristöt)
arvot / kriteerit	luonnonpiirteet: – edustavuus (vrt. alueen ominaispiirteet), harvinaisuus, monipuolisuus, alkuperäisyys kulttuuripiirteet: – edustavuus, harvinaisuus, monipuolisuus, säilyneisyys eli alkuperäisyys – historiallinen jatkuvuus (Muhonen 2009) – lisäksi: itseisarvo, symboliarvo, identiteetti-arvo, nykyinen toimivuus, tieteellinen tai pedagoginen käyttö maisemakuva: – eheys ja yhtenäisyys, vaihtelevuus/monipuolisuus, intensiteetti/vaikuttavuus – huomattavat yksittäiset maisemaelementit ja maisemaa jäsentävät osatekijät lisäksi kaikissa: maisemavauriot/-häiriöt	historialliset, arkkitehtoniset, ympäristölliset arvot – edustavuus (vrt. alueen ominaispiirteet) – tyypillisuus – harvinaisuus – alkuperäisyys – yhtenäisyys – kerroksisuus – vaikutus ympäristöön – liittyminen ympäristöön – historiallinen merkitys – sopusointuisuus – vaihtelevuus ja monipuolisuus – intensiteetti – symbolimerkitys
alueiden rajaus	maisema-alue visuaalisesti tai muulla tavalla selkeästi hahmotettava kokonaisuus: – runkona avoin viljelymaisema ja asutus – näkymäalueet – toiminnalliset kokonaisuudet	– alueiden rajausperusteita ei tuoda esiin
arvottamis- menetelmä	– sanallinen ja matemaattinen – pisteytys: luonnonpiirteet, kulttuuripiirteet ja maisemakuva kukin 0-5p. (yhteensä max. 15p.), mutta tarkempaa tietoa arvoperusteista ei saatavilla	– sanallinen
arvoluokitus	– valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokas	– valtakunnallisesti, seudullisesti, paikallisesti arvokas (vain valtakunnallisesti arvokkaat kohteet on nostettu selvityksessä esiin)
Maiseman kehityksen ohjaus	– yleiset ehdotukset maisemanhoidon kehittämiseksi	– valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä koskevat yksityiskoh- taisemmat kehittämis- ja suojelutavoitteet osoitetaan määriteltäviksi yleis- ja asema- kaavoituksessa (YM et al. 2009: 4)
Integrointi suunnitteluun	– valtioneuvoston periaatepäätös valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista 1995 – valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ja MRL edellyttävät maisema-alueiden huo- mioimista maankäytön suunnittelussa	– valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ja MRL edellyttävät kohteiden huomioimista maankäytön suunnittelussa
Raportointi	– inventointilomakkeet ja liitekartakkeet (1:50 000), valokuvat, kirjallisuusluettelo – indeksikartat 1:500 000 (seutukaava-alueittain) – 2-osainen julkaisu: 1. osassa yleisiä maisemanhoito-ohjeita ja kehitystavoitteita; 2. osassa maisema-alueiden arvon ja edustavuuden lyhyt luonnehdinta, aluekuvaukset (maisemakuva, luonnon- ja kulttuuripiirteet) ja aluerajaukset kartalla – kartat (kulttuuri- ja luonnonarvot; rakennusten valmistumisvuosi; maankäyttö, avoi- muus, peitteisyys) (Muhonen 2009)	– julkaisu sisältää indeksikartat (seutukaava-alueittain) ja kohdeluettelon lyhyine kuvauksineen – paikkatietokanta Museovirastossa (RKY 2009) – internet-sivusto rky.fi, jossa kohdekuvaukset ja -kartat (RKY 2009)

Taulukko 8: Inventointi- ja arvottamismenetelmät Saksassa, osa 2.

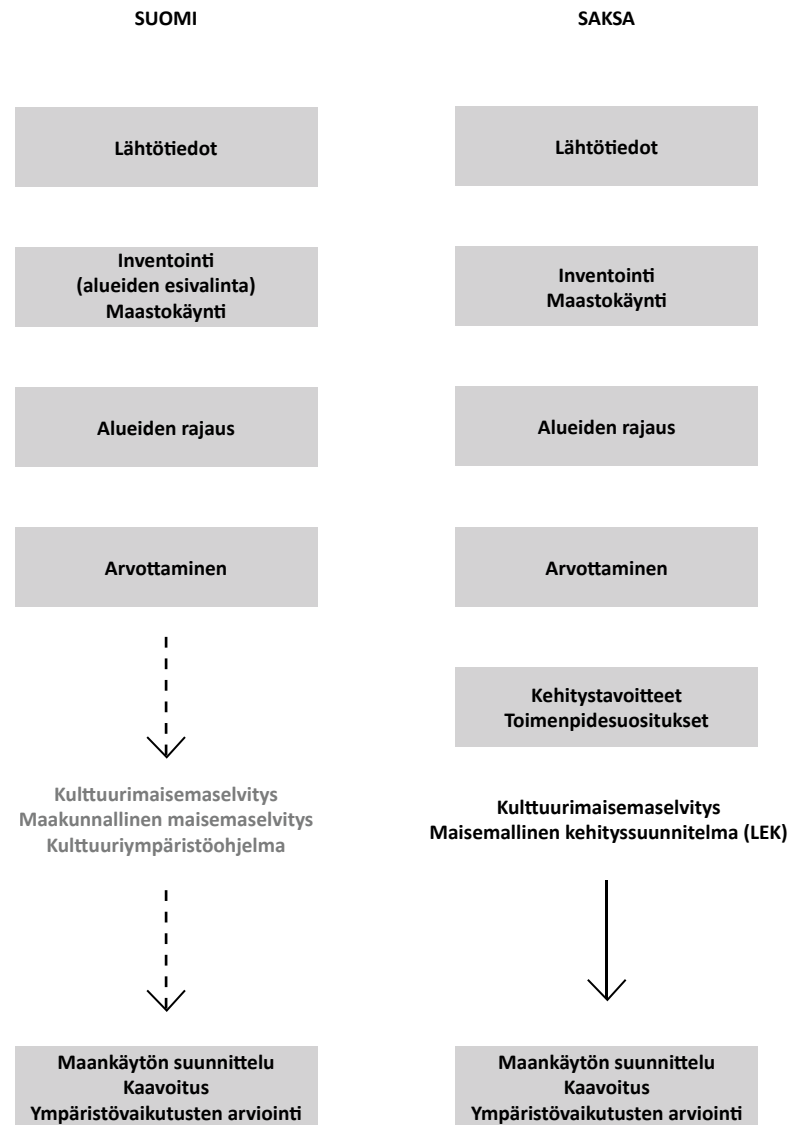
	Burggraaff & Kleefeld	Büttner
Mitä arvotetaan?	maiseman kulttuurihistoriallinen merkitys ja omaleimaisuus	maiseman kulttuurihistoriallinen merkitys
arvot / kriteerit	– historiallinen arvo – todistusarvo – taiteellinen arvo – säilyneisyys – harvinaisuus – alueellinen tyypillisuus (identiteetti-arvo) – tilalliset yhteydet (maisemalliset ja kaupunkirakenteelliset liittymät) – elämysarvo – vaikuttavuusarvo – käyttöarvo – suojelustatus	kulttuurimaiseman elementit: – historiallinen todistusarvo – säilyneisyys – harvinaisuus – luonteenomaiset erityispiirteet kulttuurimaisema-alueet: – historiallinen todistusarvo – säilyneisyys – luonteenomaiset erityispiirteet
alueiden raja	rajauksessa käytetyt kriteerit: – leimaa antavien rakenteiden ja elementtien vallitsevuus (vrt. muut maisemat) – historiallisten prosessien ja elementtien luettavuus ja koettavuus maisemassa – harvinaisuus – pysyvyys/jatkuvuus	kokonaistarkastelu (Gesamtschau): – elementtien syntymäyhteys, ryhmittäminen ja yhteisvaikutus – luonnonpiirteet, kulttuuripiirteet – alueen historiallisesti ”kasvanut” yksilöllisyys – rajauksen sisällä myös kulttuurihistoriallisesti arvottomia elementtejä ja alueita
arvottamis- menetelmä	sanallinen – historiallisten kulttuurimaisemaelementtien ja maisemarakenteen vertailu maiseman nykytilaan – kutakin arvoa ilmentävien ominaisuuksien ja elementtien esiin tuominen	sanallinen ja matemaattinen – yksittäisten kriteerien arvo (1-3 p.) määritetään sanallisen arvottamiskehityksen avulla – kokonaisarvo on yksittäisarvojen summa
arvoluokitus	– kolme kategoriaa; perustuu maisema-alueen kulttuurihistorialliseen merkitykseen ja kulttuurihistoriallisten elementtien koettavuuteen (Burggraaff & Kleefeld 1998) – osavaltiosidollisesti merkittävä, merkittävä; vrt. seutukaavoitus (LVR & LWL 2007)	– vähäinen/keskisuuri, korkea, erittäin korkea
Maiseman kehityksen ohjaus	– kehitystavoitteiden muotoilu maisema-alueille – aluekohtaisia ohjeita, periaatteita ja toimenpide-ehdotuksia maiseman suojelua ja hoitoa varten	– yleisiä tavoitteita ja ohjeita maisemansuojeluun ja -hoitoon – aluetyppejä koskevia tavoitekonsepteja – yksittäisiä kulttuurimaisema-alueita koskevia konkreettisia tavoitteita
Integrointi suunnitteluun	– ehdotukset maisemansuojelualueiksi	– arvottamisen tulosten ja tavoitteiden sisällyttäminen Oberfranken-Westin alueen maisemalliseen kehityssuunnitelmaan (LEK) – ehdotukset maisemallisiksi ”etuoikeus- ja varausalueiksi” (vrt. seutukaavamerkinnot)
Raportointi	– kirjallinen raportti – kartta maiseman muutoksesta (analyysi) – kartta kulttuurimaiseman elementeistä (teemakartat) – kartta kulttuurimaiseman rakenteesta (teemakartat) – aluekohtaiset kuvaukset – mahd. tietolomakkeet	– luettelo inventoiduista elementeistä arviointineen (Kulturlandschaftsverzeichnis) – 3 karttaa: kulttuurimaiseman 1) elementit ja alueiden rajat, 2) elementit ja arvon mukaan väritetyt alueet, 3) yksittäiset maisema-alueet, jotka numeroitu ja väritetty – tietolomake jokaiselta maisema-alueelta (sis. kartta, luonnon- ja kulttuuripiirteiden sekä kulttuurihistoriallisen merkityksen luonnehdinta, luettelo arvokkaista kulttuuri-maiseman elementeistä, kirjallisuusluettelo)

Esimerkkimenetelmien hyvät ominaisuudet

- inventointi- ja arvottamismenetelmän periaatteet kerrottu selkeästi
- inventointien kirjallisuuslähteistä ja muusta lähdeaineistosta on laadittu luettelo jatkokäyttöä varten
- raportista käy ilmi, minkä alan asiantuntijoita hankkeessa on ollut osallisena
- alueelle tyypilliset kulttuurimaiseman piirteet on määritelty (vrt. maisemamaakuntajako)
- maisemahistorian analysoinnissa on käytetty havainnollistavia karttoja
- arvottamisen tavoitteet ja käyttötarkoitus on selvitetty
- arvottamisperusteet ja kriteerien sisältö on perusteltu riittävän tarkasti
- maisemavauriot on huomioitu maisema-alueen arvon määrittämisessä
- aluerajausten periaatteet ja kriteerit on tuotu ymmärrettävästi esiin
- arvottamisprosessi on dokumentoitu siten, että siihen palaaminen ja tarvittaessa sen muokkaaminen tai päivittäminen on myöhemmin mahdollista
- inventoinnin ja arvottamisen tulokset sekä arvotekijöiden sijaintitieto on esitetty sekä sanallisesti että karttamuodossa
- kuva-aineisto tukee aluekuvauksia ja arvojen ymmärtämistä
- suunnittelunäkökulma on lähtökohtana arvottamiselle: arvokkaille alueille on määritelty kehitystavoitteita ja esitetty toimenpiteitä tavoitteiden saavuttamiseksi
- inventoinnin ja arvottamisen tiedot on tallennettu paikkatietokantaan, mikä edesauttaa tietojen saatavuutta ja käytettävyyttä
- raportoinnin yhteydessä on arvioitu inventoinnin ja arvottamisen kattavuutta, onnistuneisuutta, puutteita ja tulosten sovellettavuutta muuhun suunnitteluun

Esimerkkimenetelmien puutteet

- inventoinnin ja arvottamisen kulku ja perusteet eivät käy riittävässä määrin ilmi
- aluevalikoima on luettelomainen ja aluekuvaukset liian suppeita
- aluekuvauksissa ei ole eritelty, mitkä kohteen ominaisuuksista ilmentävät mitäkin arvoa
- arvokriteerien yhteisvaikutus epäselvä
- kiintiöön perustuva valinta: mikäli jollain maisemaseudulla on ollut runsaasti edustavia alueita, on osa niistä alueista saattanut jäädä valikoiman ulkopuolelle (vrt. Ympäristöministeriön inventointi)
- kuva- ja karttamateriaalin vähyys, puuttuminen tai epähavainnollisuus
- liian tiedontäyteiset kartat
- arvokkaiden elementtien ja rakenteiden tarkkaa sijaintia ei esitetä kartalla
- arvokkaille alueille ei ole laadittu konkreettisia kehitystavoitteita ja toimenpidesuosituksia, jolloin alueiden huomioiminen ja säilyttäminen maankäytön suunnittelun keinoin on käytännössä hankalaa
- arvotetuille alueille ei ole kehitetty seuranta- tai päivitysinventointimenetelmiä

Kuva 33: Inventointi- ja arvottamismenettelyn yleispiirteinen rakenne Suomessa ja Saksassa.

Osa III: Synteesi

Inventointi- ja arvottamismenettely

Yhteenveto ja johtopäätökset

Inventointi- ja arvottamismenettely

Inventointi- ja arvottamismenettelyn rakenne

Yleistä

Täysin yhtenäisen, kaikille suunnittelutasoille soveltuvan menetelmän kehittäminen kulttuurimaiseman inventointiin ja arvottamiseen ei välttämättä ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaistakaan, sillä kulttuuriset ja maisemalliset lähtökohdat ovat maan eri osissa erilaiset. Jonkinlaisen perusrungon määrittäminen inventointi- ja arvottamismenettelyyn olisi kuitenkin tärkeää, jotta kulttuurimaiseman eri osa-alueet voidaan monipuolisesti ja riittävässä määrin huomioida, jotta kohteita voi vertailla keskenään ja jotta arvottaminen olisi yleisesti hyväksyttävissä.

Hyvä inventointi- ja arvottamismenettely on johdonmukaisesti jäsennelty ja yhtenäinen: inventoinnin ja arvottamisen vaiheet ja periaatteet on selostettu, käytetyt termit ja kriteerit on määritelty ja menettelystä laadittu raportti on informatiivinen. Perusteellisesti tehty inventointi ja arvottaminen on myös monikäyttöinen: tietoja voidaan hyödyntää maankäytön suunnittelussa, ympäristövaikutusten arvioinnissa sekä erilaisissa hoito- ja käyttösuunnitelmissa. Inventointia ja arvottamista laadittaessa - erityisesti edustavuutta, tyyppisyyttä, harvinaisuutta ja muita arvoja pohtiessa - on tärkeää tiedostaa, vertaillaanko kohteita paikallisessa, maakunnallisessa, valtakunnallisessa vai mahdollisesti globaalissa mittakaavassa. Tarkasteltujen menetelmien perusteella inventointi- ja arvottamiskäytäntö voidaan jakaa neljään vaiheeseen (taulukko 9). Eri vaiheiden sisältöä on seuraavassa tuotu esiin paitsi esimerkkimenetelmiä tutkimalla myös muuta kirjallisuutta käyttäen.

Inventointi

Esimerkkimenetelmissä inventointi- ja arvottamistyön pohjaksi selvitetään perustiedot tarkastelualueen luonnonoloista, kulttuuri- ja maisemahistoriasta sekä maisemakuvasta. Lähdemateriaalina voidaan käyttää erilaisia kirjallisia lähteitä, vanhoja karttoja, viranomaisten

Taulukko 9: Tutkittujen esimerkkitapausten tarkastelun perusteella inventointi- ja arvottamismenettely jakautuu neljään vaiheeseen:

I Inventointi
lähtötietojen (luonnon- ja kulttuuripiirteet, alueen historia ja kehitys) keräys ja kuvailu, mahdolliset lisäselvitystarpeet (maakunnallinen maisemaselvitys) kulttuurimaiseman elementtien ja rakenteiden inventointi; kartat, tallennus paikkatietokantaan mahdollinen maastotyö
II Analyysi
inventointitietojen analysointi alueelle tyypillisten ominaispiirteiden määrittäminen maisemahistoriallisen kehityksen analysointi ja kuvailu
III Arvottaminen
arvojen ja arvoa määrittävien tekijöiden kuvailu mieluiten sekä sanallisesti että karttamuodossa (arvojen sijaintitiedot) maisema-alueiden rajausta ja kuvailu arvokkaiden alueiden valintaperusteet
IV Keinojen määrittely arvojen vaalimiseen
kehitystavoitteet ja toimenpidesuosituks keinot maisemanhoidon järjestämiseksi kulttuurimaiseman muutosten seuranta

ja asiantuntijoiden tietoja, mahdollisia aikaisempia inventointeja sekä yliopistojen, kotiseutuyhdistysten ja muiden vastaavien tahojen tietoja. Tarkempia luetteloita lähdemateriaalista ovat laatineet Pohjoismaiden ministerineuvosto (2002: 28-29) sekä Ympäristöministeriö (ymparisto.fi / Rakennusperintöä ja kulttuuriympäristöä koskevaa kirjallisuutta, Valtakunnalliset kulttuuriympäristöselvitykset). Inventointi- ja arvottamishankkeessa käytetyistä lähteistä on hyvä koota luettelo mahdollista myöhempää tarvetta varten.

Ympäristöministeriö on suunnitellut valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointityön lähtötiedoiksi maakunnallisen maisemaselvityksen laatimista (Muhonen 2009: 23). Maisemaselvitys perustuu paikkatietoaineistoihin, ja sen tuloksena saadaan synteesi, josta ilmenevät maakunnan kulttuuriympäristövyöhykkeet ja maaseutuelinkeinojen alueet. Muhosen (2009: 23) mukaan maisemaselvityksessä tutkitaan

- maisemarakenne: topografia, kallioperä, maaperä, vesistöt ja vesistöalueet, kasvillisuusvyöhykkeet, peitteisyys
- muinaisjäännökset ja muinaisjäännösalueet: tyyppi, ajoitus, laajuus ja sijainti
- vanhimman tunnetun pysyvän asutuksen sijoittuminen
- perinteinen asutustyyppi: yksinäis-, ryhmä-, raitti-, jokivarsi-, mäki-, vaara-, ranta- ja rinneasutus
- nykyisen asutuksen suhde muinaisjäännöksiin ja perinteiseen asutukseen, sijainti maisemarakenteessa ja kerroksellisuus; rakennuskannan ikä
- tiestön kehitys, vesiväylät, talvitiet, satamat
- pääasialliset elinkeinot ennen ja nyt, ja niiden näkyminen maisemassa
- merkittävimmät maaseutualueet, vanhimmat pelto- ja niittyalueet
- perinnemaisemat
- luonnoltaan arvokkaat maatalousalueet eli ns. HNV-alueet (High Nature Value farmland)
- maaseudun elinvoimaisuus
- maankäyttö ja peitteisyys (Corine-/Slices-paikkatietoaineistot)
- muut kulttuurieroista kertovat alueelliset eroavaisuudet
- matkailu- ja virkistysalueet, reitit, näköalapaikat.

Inventointi voidaan tehdä joko valikoivasti, jolloin inventoitavat alueet valitaan ennalta, tai koko tarkastelualueen kattavasti, jolloin käydään läpi myös kulttuurihistoriallisesti vähempiarvoiset alueet ja vasta inventoinnin jälkeen rajataan arvokkaat kulttuurimaisema-alueet. Valikoivassa inventoinnissa on Rautamäen (1990: 8-9) mukaan riskinä se, että laajempi kokonaismaisema erilaisine yhteyksineen jää liian vähälle huomiolle, jolloin inventointi voi jäädä kapea-alaiseksi ja tiedoiltaan puutteelliseksi. Kokonaisvaltaisen tarkastelun etuna on, ettei tyydytä vain valmiiseen inventointitietoon ja kohdevalikoiman päivittämiseen, vaan voidaan löytää myös uusia kulttuurihistoriallisesti arvokkaita alueita. Tärkeä osa inventointia on maastotyö, jonka avulla voidaan tarkistaa lähtötietojen täsmällisyys ja paik-kansapitävyys sekä kulttuurimaiseman rakenteiden ja elementtien säilyneisyys ja merkitys maisemassa.

Inventointi voidaan jäsentää eri tavoin riippuen inventoinnin tarkkuudesta ja tavoitteista. Ympäristöministeriön inventoinnissa on tarkasteltu luonnon- ja kulttuuripiirteitä sekä maisemakuva. Saksalaisissa esimerkeissä kulttuurimaiseman elementit ja rakenne on inventoitu omina kokonaisuuksinaan. Forsius & Härö (2007) käsittelevät rakennetun kulttuuriympäristön inventointia Museoviraston vielä julkaisemattomassa inventointiopas-luonnoksessa. Vaikka oppaan pääpaino on rakennetussa kulttuuriympäristössä, voi periaatteita soveltaa osittain myös kulttuurimaiseman inventointiin ja arvottamiseen. Maaseutualueiden inventoinnissa olennaisia ovat oppaan mukaan tiedot

- asutuksen sijoittumisesta, määrästä ja luonteesta (kylätontit, kylätyypit, maatilojen talouskeskukset, kartanot, torpat, verstaat, myllyt, sahat, meijerit jne.)
- elinkeinojen ja niiden ympäristövaikutusten sijoittumisesta ja muutoksista (maanviljely ja karjanhoito; pellot, niityt, puutarhat, metsämaat; kaskeamisen, laidunnuksen, pyyntielinkeinojen, hiilen- ja tervanpolton tai kaivannaisten kohteet ja rakenteet)
- liikenneverkosta (tiet, sillat, laiturit, satamapaikat; aidat, rajat, rajakivet jne.)
- rakentamisen suhteesta luonnonympäristön tarjoamiin voimavaroihin sekä ulko- puolisten hallinnollisten tai poliittisten tekijöiden vaikutuksesta ympäristöön
- maiseman ja maankäytön muutoksista ja mikäli mahdollista myös muutosten syistä. (Forsius & Härö 2007: 18-20)

Analyysi

Forsiuksen & Härön (2007: 19) mukaan olennaista inventoinnissa on pyrkiä ymmärtämään ja tuomaan esiin, mitkä historialliset prosessit, rakenteet ja elinkeinot ovat vaikuttaneet ympäristössä eli ymmärtää kohteet historiallisissa yhteyksissään. Inventoinnin pohjalta tulee tunnistaa kullekin alueelle tyypilliset ominaispiirteet (Forsius & Härö 2007: 28). Mikäli inventoituja maiseman elementtejä ja rakenteita halutaan jäsentää tarkemmin, voidaan niistä laatia esimerkiksi saksalaisen mallin mukaan toiminnallinen luokittelu ja jakaa elementit ja rakenteet pistemäisiin, viivamaisiin ja aluemaisiin. Tällainen jäsennostapa on aikaavievä eikä luokittelu ole aina yksiselitteistä. Toisaalta se kuitenkin tukee erilaisten teemakokonaisuuksien ymmärtämistä ja tietojen tallentamista paikkatietokantaan, sillä paikkatietokantaohjelmat käsittelevät tietoa pisteinä, viivoina ja alueina.

Oleellinen osa analyysiä on myös maiseman historiallisen kehityksen selvittäminen. Ympäristöministeriön valtakunnallisessa inventoinnissa maiseman kehitysvaiheita on kuvattu vain sanallisesti. Havainnollistaminen karttojen avulla kuitenkin helpottaa maisemahistorian ymmärtämistä. Burggraaff & Kleefeld (1998: 212-226) laativat maisemahistoriallisen kehityksen tutkimiseksi kartan maiseman muutoksista. Sen avulla selvitetään, minkä ikäisiä nykymaiseman eri osat ja rakenteet ovat ja miten maankäyttömuodot ovat sijoittuneet maisemaan eri ajankohtina. Burggraaffin & Kleefeldin valitsemat ajankohdat perustuvat Saksan maisemahistoriaan. Suomen oloissa sopivia ajanjaksoja maiseman kehityksen kuvaamiseksi voisivat olla vanhojen karttojen ja muiden tietojen saatavuuteen perustuen esimerkiksi

- jääkauden jälkeinen maisema eli muinaismaisema (kivi-, rauta- ja pronssikausi, varhaiskeskiaika)
- 1600-1700 -luvut (sikäli kuin tietoja on saatavilla)
- 1700-luvun loppu (tilanne isojaon jälkeen)
- 1800-luvun loppu (alkanut/alkava teollistuminen) sekä
- 1930-1940 -luvut (Suomen agraarisuus laajimmillaan).
(vrt. Muhonen 2009: 15; Muukka & Mäkyne 2005)

Kotimaassa maisemahistoriaa on tutkittu mm. Vihdin maisemahistoriallisessa selvityksessä (Forsius-Nummela 1994) ja Vantaan kaupungin kulttuurimaisemaselvityksessä (Muukka & Mäkyne 2005), joka on laadittu yleiskaavoituksen yhteydessä. Molemmissa selvityksissä

Taulukko 10: Suomesta laaditut tärkeimmät maisemahistorialliset kartat. (Muhonen 2009: 15)

Vuosi	Kartta	Mittakaava ja kattavuus	Sisältö	Sijainti
Yleismaastokartat				
	peruskartta	1:20 000 / 1:25 000		
	topografinen kartta	1:50 000		
	maaperäkartat ja geologiset kartat			
Historialliset kartat				
1600-luku	geometriset, maakirjoihin sidotut kartat			Ruotsin valtionarkiston sota-arkisto, osasta kopioita Suomen kansallisarkistossa
1700-luku	pitäjänkartat	lähes koko Suomi	talvitiet, kylät, talot, tiet, maasto, metsä-palot, kaskimaat	Ruotsi
1770/1780	isojakokartat	1:4000	pellot, niityt, metsät	
1799	Hermelinin kartat	yleiskarttoja	tiet, kylät, talot, kokonaiskäsitys ja yhteydet	
1776-1787	Kuninkaan kartasto	karttalehtien tarkkuus vaihtelee eteläinen Suomi	luonnonolosuhteet, tiet, vesistöt, asutuksen yleinen sijainti	
1800-luku	pitäjänkartat (peruskarttalehtijako)	1:20 000 lähes koko Suomi		Kansallisarkisto
1870-1917	venäläiset topografiakartat eli Senaatinkartat	1:21 000 eteläinen Suomi		Kansallisarkisto
1930-40	pitäjänkartat	1:20 000 ja 1:50 000	Suomen agraarisuus laajimmillaan	
1950-60-70	peruskartat (ensimmäinen kartoitus-kierros)	1:20 000	sotien jälkeinen Suomi	

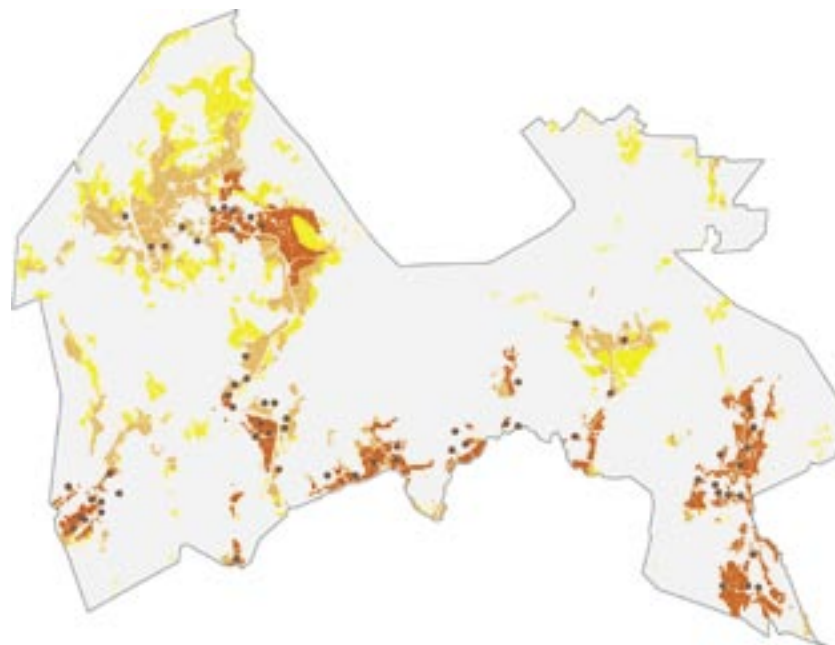

- vanhat kylätontit Kepsun* mukaan
- viljelymaisema 1600-luvun lopussa Brotheruksen kyläkarttojen mukaan
- viljelymaisema 1700-luvun lopussa Kuninkaan kartaston mukaan
- viljelymaisema 1800-luvun lopussa venäläisten topografikarttojen mukaan

* FT Saulo Kepsun historiallisiin karttoihin ja paikannimistöön perustuva selvitys Vantaan kyläntonteista

Kuva 34: Maaseudun kulttuurimaiseman laajeneminen.

Kuva: AM 2004, Vantaan kaupunki/KAUPSU (Muukka & Mäkyne 2005: 22)

Nykyiset pellot ja niityt ovat olleet avointa viljelymaisemaa viimeistään

- 1600-luvun lopulla (vain osa tiedoista säilynyt)
- 1700-luvun lopulla
- 1800-luvun lopulla
- vuonna 2004
- Keskiaikainen tai 1500-luvun kylätontti Kepsun mukaan; viljelymaiseman laajuus ei ole tiedossa

Kuva 35: Nykyisten peltojen ja niittyjen tunnetut ajalliset kerrostumat.

Kuva: AM 2004, Vantaan kaupunki/KAUPSU (Muukka & Mäkyne 2005: 23)

käytetään havainnollisesti kuva- ja karttamateriaalia, mikä helpottaa kulttuurimaiseman arvojen perustelemista. Muukka & Mäkyne (2005) esittävät sekä tekstikuvauksena että kartoilla tulkinnot Vantaan alueen

- muinaismaisemasta: merenpinnan taso 7000-4200 eKr. (Suomusjärven kulttuuri) ja 4200-2000 eKr. (Kampakeraaminen kulttuuri) sekä esihistoriallisen ajan kiinteät muinaisjäänneet
- viljelymaiseman kehityksestä: vanhat kylätontit ja avoimet viljelyalueet 1600-, 1700- ja 1800-lukujen lopun tilanteen mukaisina (kuva 34)
- nykyisten peltojen iästä: 1600-, 1700- ja 1800-lukujen lopussa sekä vuonna 2004 käytössä olleet pellot (kuva 35)

Maisemahistorian selvittämisessä voidaan käyttää mm. taulukossa 10 esitettyjä kartoja eri aikakausilta (Muhonen 2009: 15). Vertailemalla inventointitietoja maiseman historialliseen kehitykseen sekä kulttuuri- ja elinkeinohistoriallisiin tietoihin voidaan määrittää mm. vanhimmat, kulttuurihistorialliset piirteensä hyvin säilyttäneet maisemanosat, maiseman elementtien ja rakenteiden väliset toiminnalliset yhteydet ja eri aikakausien kerrostumat kulttuurimaisemassa.

Arvottaminen

Forsius & Härö (2007: 51) määrittelevät, että kulttuurihistoriallinen arvottaminen tarkoittaa inventoinnissa tunnistettujen alueiden ja kohteiden arvon erittelyä ja analysointia perusteluksi sille, mitkä kohteet halutaan saada säilymään. Arvottaminen on siten kulttuuriympäristön vaalimisen perusta. Esimerkkimenetelmien perusteella kulttuurimaisemaa inventoitaessa ja arvotettaessa pyritään löytämään ja rajaamaan alueet, joilla kulttuurimaiseman alueelliset ominaispiirteet tulevat esiin, joilla historiallisia maiseman rakenteita ja elementtejä on vielä havaittavissa ja jotka siten edustavat seudulle tyypillistä, ns. perinteistä kulttuurimaisemaa.

Kuten inventoinnissa, myös arvokkaiden alueiden rajauksessa on esimerkkitapausten perusteella kaksi lähestymistapaa: alueet voidaan rajata alustavasti ennen inventointia ja tarkentaa rajaukset inventoinnin jälkeen, tai rajaaminen voidaan tehdä vasta sen jälkeen, kun koko tarkastelualue on kokonaisvaltaisesti inventoitu ja analysoitu. Kokonaisvaltaisen tarkastelun avulla on helpompi hahmottaa kulttuurimaiseman elementtien ja rakenteiden

Kuva 36: Vantaan kulttuurimaisemaselvityksessä on analysoitu mm. viljelymaiseman nykyinen maisemakuva. Yllä Petikon alue. Kuva: Muukka & Mäkyne (2005: 34)

Kuva 37: Kulttuurimaisemasta voidaan rajata mm. toiminnallisia kokonaisuuksia. Kuvassa Krabbesholmin ja Sæbyn osuuskunnat Tanskassa. Ne käsittävät maataloustyöläisten yhteisön sekä lastauspaikkana toimivan kylän. Osuuskunnat ja niitä yhdistävät tiet voidaan rajata laajana yhtenäisenä kulttuuriympäristönä, joka kuvastaa koko alueen kehityshistoriaa. Kuva: Ole Malling, KIP (Pohjoismaiden ministerineuvosto 2002: 35)

väliset yhteydet ja niiden liittyminen ympäristöön, minkä ansiosta aluerajauksista voidaan muodostaa loogisia maisemakokonaisuuksia. Rajausmenetelmästä riippumatta on tärkeää määritellä, millä perusteilla ja kriteereillä aluerajaukset on tehty.

Büttner (2008: 85) on rajannut maisema-alueet tarkastelemalla luonnonoloja, maankäyttöhistoriaa sekä kulttuurimaisemaelementtien jakautumista ja niiden välisiä yhteyksiä. Nordrhein-Westfalenin kulttuurimaisemaselvityksessä (LVR & LWL 2007: 339) rajattu maisema-alue voi edustaa yksittäistä historiallista ilmiötä, tiettyä ajanjaksoa, useiden eri aikakausien kerrostuneisuutta tai erityistä ajallis-toiminnallista sisältöä, kuten roomalais-aikaiset asuinalueet tai sotahistorialliset kohteet. Erityistä huomiota on kiinnitetty alueiden historialliseen todistusvoimaan, säilyneisyyteen sekä historiallisten elementtien ja rakenteiden tiheyteen. Muhosen (2009: 28) mukaan maisema-alueiden rajausta perustuu visuaalisesti hahmotettavaan eheään maisemakuvaan. Tärkeää on sisällyttää rajaukseen myös avointa maisematilaa rajaavat reunavyöhykkeet, kuten metsänrajat tai taajamien reunat. Muhonen lisää, että rajaukseen voidaan ottaa harkiten mukaan myös muinaisjäännöskohteita, RKY-kohteita, arvokkaita luonnonympäristöjä, perinnebiotooppeja ja luonnoltaan arvokkaita maatalousalueita (HNV-alueet). Myös Pohjoismaiden ministerineuvosto (2002: 35) antaa osviittaa kulttuurihistoriallisesti merkittävien ympäristöjen rajaamiseen ja tuo esiin muutamia esimerkkejä rajaamisperusteista:

- Ympäristö kuvaa tiettyä historiallista kehitystä, pitkää aikajaksoa tai kulttuurihistoriallista jatkuvuutta asutuksessa tai alueen toiminnoissa (kuva 37).
- Jokin tietty ajanjakso on antanut alueelle erityisleiman.
- Maisematyypit ovat olleet erityisen kehityksen taustalla.
- Maaston muodot kuvastavat maiseman luontaisia rajoja.
- Erilaiset rajat kertovat alueen resursseista, taloudellisista tai hallinnollisista oloista jne.
- Elinkeinot tai omistusolot kuvastavat asutuksen lähtökohtina olevia taloudellisia tai toiminnallisia oloja.

Vaalimisen ja säilyttämisen arvoiksi luokiteltujen maisema-alueiden rajauksissa olisi järkevää pyrkiä sellaisiin kokonaisuuksiin, joihin voidaan soveltaa maisemanhoidon ja maatalouden ohjaus- ja tukijärjestelmiä.

Ennen kulttuurimaisema-alueiden arvottamista on Forsiuksen & Härön (2007) mukaan hyvä tiedostaa, mitä arvotetaan, miksi arvotetaan ja mitä sillä saavutetaan, eli mihin tarkoitukseen arvottamisen tuloksia käytetään. Koska arvottaminen on harvoin suoraan siirrettävissä toiseen käyttöyhteyteen, tulisi se laatia aina tapauskohtaisesti suunnittelutason ja -tarpeen mukaan. (Forsius & Härö 2007: 16-17, 56) Kulttuurihistoriallisten ominaispiirteiden painoarvon määrittämiseksi on Pohjoismaiden ministerineuvoston (2002: 36) mukaan selvitettävä, mihin piirteet liittyvät ja kuinka suuri merkitys niillä on alueen kulttuurihistorialle.

Sekä arvottamismenetelmä että käytetyt kriteerit* tulee kuvata ja dokumentoida selkeästi, niin että arvottamisen toistaminen ja päivittäminen myöhemmin on tarvittaessa mahdollista. Mikäli käytetään arvoluokitusta tai -pisteytystä, tulee luokitus- ja pisteytysperusteet tuoda ymmärrettävästi esiin. Suurimmassa osassa tarkasteltuja esimerkkimenetelmiä pidetään sanallista arviointia parempana kuin pisteisiin perustuvaa arvottamista. On tärkeää tuoda arvot esiin havainnollisesti: yksi vaihtoehto on arvojen kuvaaminen ja erittely taulukkomuodossa (vrt. LVR & LWL 2007: 437-454). Kulttuurimaisema-alueilta voidaan esimerkiksi eritellä arvoa määrittävät ominaisuudet, elementit ja rakenteet sekä näiden sijainti kartalla, tai kunkin arvokriteerin kohdalla voidaan kuvata, millä perusteella kriteeri täyttyy ja mikä/mitkä tekijät alueella ilmentävät kyseistä arvoa.

Kulttuurimaiseman arvojen määrittämisen lisäksi on toisinaan, esimerkiksi ympäristövaikutuksia arvioitaessa, tarpeen arvioida myös kulttuurimaiseman sekä sen rakenteiden ja elementtien herkkyyttä ja sietokykyä muutoksia kohtaan. Kulttuuriympäristön herkkyyden analysointiin antavat tarkempia ohjeita mm. Pohjoismaiden ministerineuvosto (2002: 41) ja Burggraaff & Kleefeld (1998: 251-254).

Keinojen määrittely arvojen vaalimiseen

Se, että arvokkaat kulttuurimaisema-alueet tunnistetaan ja rajataan, ei automaattisesti takaa kulttuurimaiseman arvojen riittävää huomiointia maankäytön suunnittelussa. Suurin ero suomalaisten ja saksalaisten esimerkkitapausten välillä näyttää olevan nimenomaan siinä, miten kulttuurimaiseman arvot pyritään sisällyttämään maankäytön suunnitteluun. Suomalaisten esimerkkimenetelmien yhteydessä ei ole esitetty aluekohtaisia tavoitteita maiseman kehitykselle tai toimenpidesuosituksia maisemanhoitoon ja arvojen säilyttämi-

* Kulttuurimaiseman arvon määrittämisessä on tarkastelluissa esimerkeissä käytetty mm. seuraavia kriteereitä:

- edustavuus (vrt. alueen ominaispiirteet)
- alueellinen tyypillisuus
- luonteenomaiset erityispiirteet
- historiallinen todistusarvo / historiallinen merkitys
- säilyneisyys / alkuperäisyys
- harvinaisuus
- historiallinen jatkuvuus
- nykyinen toimivuus / käyttöarvo
- liittyminen ympäristöön
- kerroksellisuus
- elämysarvo
- identiteetti- / symboliarvo
- taiteellinen arvo
- tieteellinen / pedagoginen arvo
- suojelustatus / suojelukohteet
- vaihtelevuus / monipuolisuus
- eheys, yhtenäisyys ja sopusointuisuus
- intensiteetti / vaikuttavuusarvo
- huomattavat yksittäiset maisemaelementit ja maisemaa jäsentävät osatekijät
- maisemahäiriöt ja -vauriot

seen, mikä tukisi maankäytön ohjausta. Saksalaisissa esimerkeissä kehitystavoitteiden ja toimenpidesuosituksen muotoilu on olennainen jatke kulttuurimaiseman arvottamiselle. Nordrhein-Westfalenin osavaltion alueelle tehdyn kulttuurimaisemaselvityksen kehitystavoitteissa on otettu kantaa

- kulttuuriperinnön huomioimiseen
- rakennusperinnön ja kiinteiden muinaisjäännösten säilyttämiseen ja hoitoon
- maankäyttöön
- tulevaan asutuksen kehitykseen
- mielikuvien ja alueen imagon vahvistamiseen sekä
- yhteistyöhön paikallisen väestön kanssa (vrt. eurooppalainen maisemayleis-sopimus) (LVR & LWL 2007: 462).

Kehitystavoitteiden ja toimenpidesuosituksen muotoilu on välttämätöntä, jotta inventoinnin ja arvottamisen tuloksia voidaan hyödyntää kaavoituksessa, muussa suunnittelussa ja ympäristövaikutusten arvioinnissa. Pohjoismaiden ministerineuvosto (2002: 38) tuo esiin, mitä asioita ympäristövaikutusten arvioinnin yhteydessä tulee varmistaa, mutta luettelo sopii hyvin myös kulttuurimaiseman inventointi- ja arvottamismenettelyyn. Ministerineuvoston mukaan on huolehdittava siitä, että kerrotaan

- mitkä kulttuurihistoriallisesti merkittävät alueet ja kohteet tulee säilyttää
- mistä paikallisista ja alueellisista ympäristön erityispiirteistä ja niiden säilymisestä huolehditaan erityisesti
- miten kulttuuriympäristöjä hoidetaan ja kehitetään jatkossa.

Arvokkaille maisema-alueille tehtävät kulttuuriympäristöohjelmat tai hoito- ja käyttösuunnitelmat voisivat olla luonteva keino esittää aluekohtaisia kehitystavoitteita ja toimenpidesuosituksia. Heikkilän (12/2009) mukaan hoito- ja käyttösuunnitelmia on tähän mennessä tehty noin 20-30 maisema-alueelle. Hän jatkaa, että suunnitelmien laatimisessa ja toteuttamisessa on ongelmana ensisijaisesti resurssien ja rahoituksen puute. Mäkysen (12/2009) mukaan maisemanhoidon järjestämisestä vaikeuttavat EU:n nopeasti vaihteleva maatalous- ja tukipolitiikka sekä yksityinen maanomistus. Maanomistajat saattavat olla haluttomia yhteistyöhön, sillä maisemanhoidon toimenpiteet tuovat harvoin taloudellista voittoa. Usein saatetaan lisäksi pelätä, että arvokkaan maisema-alueen status rajoittaa maa-alueen käyttöä ja kehitystä. Mäkysen mukaan kulttuuriympäristötietoisuuden lisääminen

ja paikallisten asukkaiden aktivoiminen maisemanhoitoon on toisinaan hankala järjestää. Ympäristötietoisuuden kasvattamiseen kannattaisi kuitenkin panostaa, sillä arvokkaaksi koettuja asioita halutaan useimmiten myös hoitaa.

Tärkeä osa kulttuurimaiseman arvojen vaalimisesta on myös maisemassa tapahtuneiden muutosten seuranta. Ajan kuluessa sekä kulttuurimaisema että yhteiskunta arvoineen ja ihanteineen muuttuvat, minkä takia kerran tehty inventointi ja arvottaminen ei päde ikuisesti. Muutosten voimakkuudesta ja laadusta riippuen arvokkaiksi tai merkittäviksi luokiteltujen maisema-alueiden arvo voi nousta, laskea tai pysyä samana. Maiseman muutosten vaikutusta kulttuurimaiseman arvoon on selvitetty tähän mennessä vähän. Merkittävimpiä tutkimuksia ovat Muhosen (2006) Ympäristöministeriölle laatima selvitys valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointimenetelmistä sekä Hietala-Koivun et al. (2006) laatima tutkimus valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden muutoksen arvioinnista ja maiseman seuraintindikaattoreista (VAMMI-hanke). VAMMI-hankkeessa pyrittiin kehittämään indikaattoreita, jotka osoittavat valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden laadun muutosta sekä muutoksen määrää ja suuntaa alueidenkäytön ja maiseman kokemuksellisuuden kannalta. Indikaattoreita olivat

- alueiden käyttö (asutus, liikenneväylät ja maatalousmaa)
- maa- ja metsätalouselinkeinot ja maisemayrittäjäyys
- suojelun toteutuneisuus
- maiseman vetovoimaisuus
- koettu maisema (asukaskysely).

Indikaattoreihin eivät sisältyneet esimerkiksi maisemarakenne omana kokonaisuutenaan tai maisematilan muutokset. Kohdealueiden arvot ja niiden säilyminen eivät niinkään kuuluneet hankkeen yhteydessä arvioitaviin asioihin, mikä olisi maisemansuojelun ja -hoidon näkökulmasta kuitenkin ollut oleellista. (Hietala-Koivu et al. 2006: 13-58) Kulttuurimaiseman seuranta on tutkinut myös Heikkilä (2007), joka on väitöskirjassaan ”Visuaalinen maisemaseuranta” kehittänyt maiseman muutoksia tallentavan valokuvausdokumentointimenetelmän. Maiseman muutoksen seuraaminen perustuu Heikkilän menetelmässä tietyn väliajoin samasta paikasta vakioasetuksin (kuvakulman suunta ja laajuus, kallistus, kameratyyppe, objektiivi) otettujen valokuvien sarjoihin.

Raportointi

Inventointi- ja arvottamishankkeesta laaditaan raportti, jossa käytetyt menetelmät, kriteerit ja periaatteet kuvataan mahdollisimman tarkasti. Näin inventointi ja arvottaminen voidaan tarpeen tullen päivittää tai uusia. Perusteellisesti ja havainnollisesti laadittu raportti myös helpottaa kulttuurimaiseman arvojen esiintuomista päätöksenteossa ja paikallisten asukkaiden keskuudessa.

Inventointi- ja arvottamisraportti voidaan jäsentää niin, että se vastaa esimerkiksi kaavoituksen tavoitteita ja jäsentelyä. Näin mm. inventointi- ja arvottamisvaiheessa muotoillut kehitystavoitteet ja toimenpide- tai suunnittelumääräysehdotukset voitaisiin sisällyttää kaavaan tai kaavaselostukseen mahdollisuuksien mukaan suoraan sellaisenaan. Kaavassa voidaan myös viitata raportin tietoihin ja tarkempiin maisemanhoitosuosituksiin, mikäli suunnittelumääräyksistä ei haluta kovin yksityiskohtaisia. Tällöin jatkosuunnittelulle olisi kuitenkin olemassa selkeät suuntaviivat. Jotta kulttuurimaiseman arvot ymmärrettäisiin paremmin, on raportissa tärkeää panostaa havainnolliseen esitystapaan. Kartat, valokuvat ja kaaviot tekstin ohella ovat hyödyllisempiä kuin pelkkä tekstikuvaus. Tutkittujen esimerkitapausten perusteella raporttiin kuuluvat ainakin

- inventointi- ja arvottamishankkeen esittely
- koko tarkastelualueen, mahdollisten maisemamaakuntien tai maisemaseutujen, arvokkaiden maisema-alueiden sekä maiseman rakenteiden ja elementtien esittely (hankkeen tarkkuudesta riippuen)
 - tarkastelualueen ja sen osa-alueiden historia, rakentumisen vaiheet, maiseman kehitys ja siihen vaikuttaneet syyt
 - alueen sijainti ja topografia, entinen ja nykyinen maankäyttö, elinkeino- ja kaavoitushistoria, alueen toimintojen kehitys ja sijoittuminen
 - maisema- ja kylärakenteen, maisemakuvan, rakennuskannan ja muiden elementtien analysointi ja luonnehdinta
- käytetyn inventointi- ja arvottamismenetelmän, -kriteereiden ja -periaatteiden kuvaus, maisema-alueiden arvotekijöiden kuvaus ja havainnollistaminen
- kartta/kartat (sijainti kokonaismaisemassa, aluerajaukset, alueiden ja arvotekijöiden sijainti, paikkatietoaineisto, mahdolliset teemakartat) ja kuva-aineisto
- käytetty lähdemateriaali
- mahdolliset kehitystavoitteet ja toimenpidesuositukset.

Suomalaisen inventointi- ja arvottamiskäytännön ongelmia

Subjektiivisuus

Suurin ongelma arvottamisessa yleisesti lienee subjektiivisuus. Rautamäen (1990: 9) mukaan arvottamisen tulokseen vaikuttavat aina arvioijan koulutustausta ja muut yksilölliset ominaisuudet. Arvojen perustelemista hankaloittaa se, että subjektiivisia, pitkälti tunteisiin perustuvia kriteereitä, kuten maiseman kauneus, on vaikea määritellä ja perustella yleispätevästi. Lisäksi arvot saattavat merkitä eri osapuolille eri asioita. Pohjoismaiden ministerineuvoston (2002: 36) mukaan se, mikä koetaan arvokkaaksi, vaihtelee paitsi arvioinnin tekijän henkilökohtaisten mieltymysten myös ajan hengen mukaan: käsitys siitä, millä on suojeluarvoa, muuttuu koko ajan yhteiskunnan muuttuessa. Arvottamisen näkökulman ja mahdollisten painotuksien ymmärtämiseksi on oleellista tietää inventoinnin ja arvottamisen laatijat ja heidän ammattitaustansa.

Kuva 38: Usein ns. perinteinen viljelymaisema koetaan kauniina. Sotunki, Vantaa. Kuva: SV 2007 (MV/RHO)

Vastuualueiden epäselvyys kulttuuriympäristöhallinnossa ja kaavoituksessa

Kulttuuriympäristön hallinnan, myös inventoinnin ja arvottamisen, tekee osaltaan hankalaksi vastuun hajaantuminen kolmen ministeriön kesken. Lainsäädännön mukaan Museovirasto on kulttuuriympäristön hoidosta vastaava asiantuntijaviranomainen, mutta Ympäristöministeriö vastaa erityisesti laajempaan kulttuurimaisemaan liittyvistä asioista. Maa- ja metsätalousministeriö käsittelee maisemaa ensisijaisesti maatalouspoliittisesta ja elinkeinollisesta näkökulmasta: se huolehtii kestävän kehityksen periaatteista ja vastaa maatalouden ja maisemanhoidon tuista. MMM:n alaisella Metsähallituksella on suuri merkitys perinnemaisemakohteiden hoidossa.

Vastuun jakautuminen myös eri kaavatasojen välillä on osittain epäselvää. Konkreettista, käytännönläheistä ohjeistusta ei ole esimerkiksi siitä, millaisia määräyksiä ja toimenpiteitä kulttuuriympäristön vaalimiseen tulisi eri kaavatasoilla osoittaa. Ympäristöministeriö on julkaissut Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000 –sarjan, jossa mm. eritellään maankäyttö- ja rakennuslain eri kaavatasoille asettamia sisältö- ja esitystapavaatimuksia (ymparisto.fi / MRL 2000 –sarja). Oppaiden ohjeistus jää kuitenkin varsin yleispiirteiselle tasolle. Härön & Von Martensin (2005) mukaan kulttuuriympäristön vaalimisvastuuta saatetaan maankäytön suunnittelussa siirtää kaavatasolta toiselle: ääritapauksessa konkreettisten vaalimistoimenpiteiden määrittely on saatettu osoittaa tehtäväksi jopa sellaisessa kaavassa, jonka valmistelua tai toimeenpanoa ei ole edes tiedossa.

Valtakunnallisten inventointien kohdalla epäselvyyksiä on aiheuttanut paitsi huomiointi maankäytön suunnittelussa myös arvokkaiden maisema-alueiden ja merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen päällekkäisyys ja samojen kohteiden toisistaan poikkeavat aluerajaukset. Museoviraston RKY 2009 -inventoinnin myötä päällekkäisyyttä on poistettu. Tämä ei kuitenkaan ole välttämättä vain hyvä asia, sillä useampi suojelustatus yhdellä alueella saattaisi taata kohteen varmemman säilymisen ja hoidon piiriin saattamisen.

Lainsäädännön ja maisemapolitiikan epäselvyys

Vaikka lainsäädäntöä on viimeisen kymmenen vuoden aikana uudistettu, on laeissa silti yhä epäselvyyksiä ja mahdollisuuksia tulkinnanvaraisuuteen. Esimerkiksi MRL:ssa ei määritellä, mitä kaavoituksen taustaksi laadittavien selvitysten ja arviointien riittävyys tarkoittaa tai millä keinoin kulttuuriarvojen vaaliminen ja arvokkaiden alueiden huomiointi voi-

daan käytännössä toteuttaa. Myös YVA-laki ja YVA-käytäntö ovat selvitysten riittävyyden ja arviointimenetelmien osalta vakiintumattomat. Yleisenä ongelmana lainsäädännössä on lisäksi, että ratkaisevia termejä, kuten kulttuuriperintö, kulttuuriympäristö, kulttuurimaisema, rakennettu kulttuuriympäristö ja perinnemaisema ei määritellä.

Myös eurooppalaisen maisemayleissopimuksen velvoite maisemien tunnistamiseen ja arvottamiseen on osittain epäselvä. Sopimuksessa ei tuoda esiin, millä menetelmillä ja kriteereillä ja kuinka yksityiskohtaisesti maisemien tunnistaminen ja arvottaminen tulisi tehdä. Ympäristöministeriön ja Museoviraston valtakunnallisten inventointien katsotaan nykyisellään täyttävän maisemasopimuksen velvoitteen. Sopimus koskee kuitenkin sekä edustavia että huonokuntoisia maisemia eikä se rajoitu vain kulttuurimaisemiin. Näin ollen valtakunnalliset inventoinnit kattavat vain murto-osan sopimuksen edellyttämästä tarkastelualueesta, eli koko Suomen pinta-alasta.

Vakiintuneiden menettelytapojen ja resurssien puute

Yksi suurimmista ongelmista kulttuurimaiseman inventoinnissa ja arvottamisessa on yhtenäisten, yleisesti määriteltyjen menettelytapojen puute. Järjestelmällistä, tarpeeksi monipuolista ohjeistusta inventoinnin ja arvottamisen sisältöön ja laatimiseen ei toistaiseksi ole olemassa. Vaikka valtakunnallisesti arvokkaat alueet on tunnistettu ja arvotettu jokseenkin yhtenäisen menetelmän mukaan, on maakunnallisella ja paikallisella tasolla suurta vaihteluvuutta siinä, miten arvokkaat alueet määritetään ja kuinka arvot integroidaan maankäytön suunnitteluun. Aluehallinnolla ei aina ole tarpeeksi voimavaroja etenkin yksittäisten kuntien ohjaukseen, joissa kulttuuriympäristöä koskevat, ratkaisevat päätökset kuitenkin tehdään. Myös maisemanhoitoon sekä maiseman tilan ja arvojen muutosten seurantaan on tähän mennessä osoitettu vähäisesti resursseja.

Viranomaisten inventoimista arvokohteista saattaa tulla se harhakuvitelma, että niiden huomiointi on maiseman arvojen säilymisen kannalta riittävästi. On kuitenkin korostettava, ettei esimerkiksi valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden määrittäminen poissulje rajausten ulkopuolelle jäävän kulttuurimaiseman hoitoa. Virallisiin inventointeihin kuulumattomalla maisemallakin on arvonsa, mutta kattaviin kulttuurimaisemaselvityksiin ja -analyysihin mm. kaavoituksen yhteydessä voidaan panostaa vain harvoin.

Kuva 39: Kulttuurimaiseman arvotekijöiden ominaisuus- ja sijaintitietojen esiin tuominen sekä kehitystavoitteiden ja toimenpidesuosittelujen määrittäminen on maiseman arvojen säilymisen kannalta oleellista. Esimerkiksi tärkeät, kauniit näkymät kasvavat ilman hoitoa umpeen. Terälahti, Teisko. Kuva: SV 2004

Kuusisto ja Rinkinen (10/2009) näkevät puutteita myös inventointi- ja arvottamismenetelyn dokumentoinnissa ja raportoinnissa. Hanke vaiheineen, käytettyine menetelmineen ja arvoperusteineen olisi tarpeen kuvata niin hyvin, että se on selkeä ja johdonmukainen myös ulkopuolisille eli niille, jotka eivät ole olleet mukana inventoinnissa, alueiden valinnassa ja arvojen määrittelyssä. Näin inventoinnin päivittäminen ja arvottamisen toistaminen olisi tarvittaessa mahdollista. (Kuusisto & Rinkinen 10/2009)

Tutkituissa suomalaisissa inventointi- ja arvottamismenetelmissä tulee esiin myös graafisten esitysten, kuten kartta-analyysien ja teemakarttojen puute. Karttoja, valokuvia ja kaavioita ei ole lainkaan tai ne ovat laadultaan vaihtelevia. Selvimmin puutteet tulevat esiin maisemahistorian kuvailussa ja kulttuurimaiseman arvojen ominaisuus- ja sijaintitietojen havainnollistamisessa. Kehitettävää on myös tiedon tarkkuudessa ja käyttökelpoisuudessa. Paraskin arviointi on hyödytön, jos arvottamisen yhteydessä ei määritellä, mitkä tekijät kulttuurimaisemassa ovat alueen arvon kannalta oleellisia, miten aluetta tulisi kehittää ja millä keinoin arvojen säilyminen voidaan tulevaisuudessa turvata (kuva 39).

Tietojen laatu ja saatavuus

Kulttuurimaisemaan liittyvän tiedon hyödyntämistä ja maisema-arvojen integroimista suunnitteluun ovat haitanneet mm. tiedon epätasainen laatu ja vertailukelpoisen, yhteismitallisen tiedon puute. Maiseman muuttuessa tiedot ennen pitkää myös vanhentuvat, minkä takia niitä olisi päivitettävä aika ajoin. Inventointi- ja maisematiedon päivitykseen on kuitenkin osoitettu liian vähän resursseja. Ongelmana on lisäksi yksityiskohtaisemman arvotiedon hankala saatavuus. Kulttuurimaisemaan liittyvät tiedot sijaitsevat hajanaisesti eri viranomaisien, maakuntien liittojen ja muiden tahojen rekistereissä. Vaikka esimerkiksi paikkatietokannat ovat yleistyneet ja monipuolistuneet, ei vielä tähän mennessä ole laadittu ensisijaisesti maisemaan ja sen rakenteeseen, elementteihin ja arvoihin painottuvaa, keskitettyä tietokantaa.

Weckmanin (2003: 8) mukaan maiseman ominaispiirteistä ja arvoista kirjattu perustieto on mm. maiseman seurannan perusta. Tiedon tulisi lisäksi palvella eri suunnittelutasoja. Weckman (2003: 13) tuokin esiin ns. maisematietokannan laatimisen tarpeellisuuden. Tietokanta koostuisi neutraalista perustiedosta ja arvottavasta maisematiedosta, ja se olisi helpposti ja laajasti saatavilla maankäytön suunnittelun lähtötiedoksi. Weckman esittää, että

tietokanta voitaisiin luoda arvokkaiden maisema-alueiden tiedoista ja jo tehdyistä maisemaselvityksistä. Siten se voisi toimia pohjana yleisen maisematietokannan kehittämiseksi. Yhtä tärkeää kuin tietokannan laatiminen on tiedon päivittäminen, sillä vanhentunut tietokanta on hyödytön. (Weckman 2003) Täsmällisesti dokumentoitua inventointia ja arvottamista sekä laadukasta, monipuolista maisemapaikkatietoa voidaan käyttää hyödyksi eri suunnittelutasoilla ja käyttötarkoituksissa. Koska paikkatietokannat eivät yleensä ole julkisesti kaikkien saatavilla, on painetussa ja sähköisessä muodossa julkaistuilla kulttuuriympäristöön liittyvällä selvityksillä jatkossakin suuri merkitys tiedon välittäjänä.

Kulttuurimaiseman vähäinen arvostus

Maiseman kulttuuriarvot tuntuvat usein jäävän maankäyttöpolitiikassa luonnonarvojen ja muiden intressien varjoon. Kotiseutuliiton järjestämässä JOY-kulttuuriympäristöseminaarissa (JOY 11/2009) tuli esiin kulttuuriympäristötietoisuuden lisäämisen tarve erityisesti kunnissa, joissa maiseman kulttuurihistoriallista merkitystä ei aina osata riittävästi arvostaa. Myös Härön & Von Martensin (2005) mukaan vaikuttaa siltä, ettei kulttuuriympäristön arvoa tunnusteta paikallistasolla tarpeellisessa määrin, mikä voi johtaa kulttuurimaiseman arvojen vähättelyyn päätöksenteossa ja maankäytön suunnittelussa. Esimerkiksi tietojen täydennys- ja päivitystarvetta ei aina myönnetä, ja usein pyritään turvautumaan valmiisiin inventointeihin, jotka eivät ajantasaisuudeltaan ja tarkkuudeltaan kuitenkaan välttämättä vastaa käyttötarkoitusta.

Askeleita kansalaisten ja päättäjien kulttuuriympäristötietoisuuden kasvattamiseksi on jo otettu mm. kulttuuriympäristöohjelmien muodossa. Kulttuuriympäristöohjelmat ovat poliittisesti sitomattomia selvityksiä ja linjauksia, mutta ne voidaan hyväksyä poliittisten päätösten kautta maankäytön suunnittelun yhdeksi lähtökohdaksi. Viime kädessä jää kuitenkin aina päättäjien vastuulle, missä määrin ohjelmien sisältö huomioidaan maankäytön suunnittelussa. Lahdenvesi-Korhonen (2009a) on laatinut oppaan kulttuuriympäristöohjelman tekemiseksi. Hänen mukaansa ohjelmia on tähän mennessä tehty noin 70 kunnassa, ja niiden tavoitteena on ollut tukea paikallista identiteettiä, toimia taustatietona kulttuuriympäristöä koskevassa päätöksenteossa ja maankäytön suunnittelussa sekä lisätä ympäristötietoisuutta. Myönteisestä kehityksestä huolimatta haasteena on yhä saada kulttuuriympäristön arvostus samalle tasolle kuin esimerkiksi luonnonympäristön arvostus. (Lahdenvesi-Korhonen 2009a: 3, 9-10)

Yhteenveto ja johtopäätökset

Kulttuurimaiseman inventointi ja arvottaminen Suomessa

Perusteet kulttuurimaiseman inventoinnille ja arvottamiselle

Suomen lainsäädäntö velvoittaa vaalimaan kulttuuriympäristön arvoja, tärkeimpinä säädöksinä maankäyttö- ja rakennuslaki ja siihen pohjautuvat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet sekä luonnonsuojelulaki. Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet velvoittavat huomioimaan viranomaisten laatimat valtakunnalliset inventoinnit* alueidenkäytön suunnittelun lähtökohtina (VNP 13.11.2008). Lainsäädännössä ja maankäyttöpolitiikassa on kuitenkin tulkinnanvaraisuutta, eikä niissä esimerkiksi määritellä, millä keinoin ja kuinka kattavasti kulttuurimaiseman arvot tulisi maankäytön suunnittelun taustatiedoksi selvittää.

Suomessa 2006 voimaan tullut eurooppalainen maisemayleissopimus edellyttää maisemien tunnistamista koko maan alueella ja peräänkuuluttaa sekä edustavien että huonokuntoisten maisemien hoitoa. Sopimusta allekirjoitettaessa on katsottu, että Ympäristöministeriön laatima inventointi valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja Museoviraston rakennettua kulttuuriympäristöä koskeva RKY-inventointi täyttävät maisemasopimuksen vaatimuksen maisemien tunnistamisesta. Valtakunnalliset inventoinnit kattavat kuitenkin vain murto-osan Suomen pinta-alasta ja erilaisista maisematyypeistä, eivätkä siten nykyisellään täytä maisemasopimuksen kriteereitä laaja-alaisesta maisemien analysoinnista. Lisäksi on huomattava, ettei maisemasopimus rajoitu vain kulttuurimaisemiin, vaan se koskee kaikkia maisemia, myös luonnon- ja kaupunkimaisemia. Haasteena maisemasopimuksen periaatteiden toteuttamisessa on kuitenkin sen yleispiirteisyys. Selkeämpää ohjeistusta tarvittaisiin mm. siihen, mitä maisemien tunnistaminen käytännössä tarkoittaa sekä kuinka kattavasti ja millä keinoin se pitäisi tehdä. Lisäksi tulisi kiinnittää aiempaa enemmän huomiota myös eri maiden välisen yhteistyön lisäämiseen ja kokemusten vaihtoon. Maisemasopimuksen lisäksi maiseman kestävä kehitys ja kulttuurimaiseman arvojen vaalimista vaaditaan myös muissa eurooppalaisen aluesuunnittelupolitiikan linjauksissa, kuten Euroopan aluesuunnittelun ja aluekehityksen suuntaviivoissa (ESDP 1999).

*Ympäristöministeriö (1993): Arvokkaat maisema-alueet, Maisemanhoito; Museovirasto (1993): Rakennettu kulttuuriympäristö

Tutkittujen esimerkkitapausten tarkastelun perusteella inventointi- ja arvottamismenettely jakautuu neljään vaiheeseen:

I Inventointi
lähtötietojen (luonnon- ja kulttuuripiirteet, alueen historia ja kehitys) keräys ja kuvailu, mahdolliset lisäselvitystarpeet (maakunnallinen maisemaselvitys) kulttuurimaiseman elementtien ja rakenteiden inventointi; kartat, tallennus paikkatietokantaan mahdollinen maastotyö
II Analyysi
inventointitietojen analysointi alueelle tyypillisten ominaispiirteiden määrittäminen maisemahistoriallisen kehityksen analysointi ja kuvailu
III Arvottaminen
arvojen ja arvoa määrittävien tekijöiden kuvailu mieluiten sekä sanallisesti että karttamuodossa (arvojen sijaintitiedot) maisema-alueiden rajausta ja kuvailu arvokkaiden alueiden valintaperusteet
IV Keinojen määrittely arvojen vaalimiseen
kehitystavoitteet ja toimenpidesuosituks keinot maisemanhoidon järjestämiseksi kulttuurimaiseman muutosten seuranta

Nykyinen inventointi- ja arvottamiskäytäntö ja sen ongelmat

Kulttuurimaiseman inventointi, arvottaminen ja huomiointi maankäytön suunnittelussa on tähän mennessä ollut sekavaa ja puutteellista. Vaikka kulttuurimaisemaan liittyvät valtakunnalliset inventoinnit valmistuivat Ympäristöministeriön ja Museoviraston toimesta jo 1990-luvun alussa, ei inventoinnin ja arvottamisen sisältöön ja menettelytapoihin ole syntynyt vakiintuneita käytäntöjä. Vähän on tutkittu ja ohjeistettu myös sitä, miten kulttuurimaiseman arvot saataisiin käytännössä sisällytettyä maankäytön suunnittelun eri tasoille ja siten turvattua kulttuurimaiseman säilyminen ja kestävä kehitys.

Valtakunnalliset inventoinnit ovat toki edistäneet maiseman suojelua ja hoitoa, mutta inventoinnissa ja arvottamisessa käytetty metodiikka jää osittain epäselväksi. Inventoinneista ei esimerkiksi käy tarpeeksi selkeästi ilmi, minkä tekijöiden perusteella kunkin alueen tai kohteen arvo on määrytynyt ja missä arvotekijät sijaitsevat. Arvottamisen yhteydessä ei ole myöskään määritelty, miten arvokkaita kohteita tulisi jatkossa kehittää ja hoitaa.

Arvottaminen on aina subjektiivista ja siten voimakkaasti arvioinnin tekijän ammattitaidosta ja pätevyydestä riippuvaista. Ympäristöministeriön inventoinnissa kohteita on eri puolilla Suomea kartoitettu epätasaisin voimavaroin: joissain tapauksissa silloisissa seutukaavaliitoissa tehty inventoinnit ovat resurssien puutteessa jääneet yhden henkilön vastuulle, vaikka inventointi ja arvottaminen vaatii tietoa usealta eri ammattialalta. Nykyisillä maakuntien liitoilla on vaihtelevat resurssit inventointien päivittämiseen. Inventointia ja arvottamista on hankaloittanut myös hajallaan eri viranomaistahoilla sijaitseva tieto (kuten alkuperäiset maisema-alueiden inventointitiedot, RKY-, perinnemaisema- ja muinaisjäännösrekisterit), joka on vaikeasti eri intressiryhmien käytettävissä. Nykyisen inventointitiedon laatu ei yleispiirteisyydessään palvele maankäytön suunnittelua.

Valtakunnallisesti arvokkaita maisema-alueita valittaessa on käytetty laadullisten lisäksi myös määrällisiä kriteereitä, minkä takia valikoima saattaa olla puutteellinen: jokaiselta maisemaseudulta on pyritty löytämään ainakin yksi valtakunnallisesti arvokas alue, mutta mikäli yhdellä maisemaseudulla on ollut runsaasti edustavuuskriteerit täyttäneitä alueita, on osa niistä saattanut jäädä valitsematta valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden joukkoon (vrt. Weckman 2003: 11). Viranomaisten laatimat inventoinnit ovat osaltaan edistäneet maisemansuojelua ja -hoitoa, mutta kohdeluettelot voivat kuitenkin helposti

johtaa siihen harhakuvitelmaan, että arvokkaiden alueiden ulkopuolisen maiseman kulttuuriarvojen huomiointi ei maankäytön suunnittelussa ole oleellista. Valtakunnallisten inventointien kohteisiin kuulumattomien kulttuurimaisemien hoitoa ja säilyttämistä on vaikea perustella maankäyttöpolitiikassa, sillä kulttuurimaiseman arvon määrittämiseen ja esiintuomiseen ei ole riittävä ohjeistusta.

Ongelmia kulttuurimaiseman inventoinnissa ja arvottamisessa aiheuttaa myös termistön epäselvyys, sillä käsitteiden määritelmät vaihtelevat usein asiayhteydestä riippuen. Tähän mennessä maiseman kulttuuriarvoja on käsitelty pitkälti kolmijaon kautta: Ympäristöministeriön ja Museoviraston määritelmässä (rakennusperinto.fi) kulttuuriympäristö on jaettu kulttuurimaisemaan, rakennettuun kulttuuriympäristöön ja muinaisjäänneksiin. Jako voi olla hallinnollisesti tarpeellinen, mutta käytännössä rajoja eri osa-alueiden välillä on hankala määritellä. Kulttuurimaisemaan kuuluvat mielestäni olennaisesti myös rakennettu kulttuuriympäristö, muinaisjäänneksien ja perinnemaisemat. Saksassa kulttuuriympäristö-käsitettä ei tunneta, vaan sen sijaan puhutaan kulttuurimaisemasta. Sekaannuksia aiheuttavat myös käsitteet perinnemaisema, perinnebiotooppi ja rakennettu perinnemaisema; aiemmin on puhuttu myös pienmaisemista perinnemaisemien sijaan. Näidenkin käsitteiden käytössä olisi hyvä pyrkiä johdonmukaisuuteen ja välttää ns. turhia kategorioita, jotka hankaloittavat kokonaisuuden hahmottamista.

Suomalainen kulttuurimaisematutkimus

On kiintoisaa, että vaikka 1990-luvun alussa toteutettiin laajat, valtakunnalliset kulttuuriympäristöinventoinnit, ei kulttuurimaisematutkimusta ja maisemanhoidon ohjeistusta ole kehitetty eteenpäin ennenkuin aivan viime vuosina. Voi olla, että luonnonarvoja on Ympäristöministeriössä kuitenkin pidetty kulttuuriarvoja tärkeämpinä: välittömästi valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnin jälkeen aloitettiin usean vuoden kestänyt perinnemaisemainventointi, jossa kartoitettiin biodiversiteetiltään arvokkaat perinnebiotooppit. Intensiivinen keskittyminen uhanalaisiin perinnebiotooppeihin ja niiden hoidon alaisuuteen saattamiseen on saattanut viedä resursseja laajemman kulttuurimaiseman inventointi- ja arvottamismenetelmien kehittämiseltä ja hoitotoimenpiteiden määrittämiseltä arvokkaille maisema-alueille.

Viime vuosina kulttuurimaisemia koskevaan tutkimukseen on kuitenkin panostettu enenevässä määrin. On laadittu tutkimuksia maiseman muutosten seurannasta (Hietala-Koivu et al. 2006, Heikkilä 2007) ja julkaistu opas kulttuuriympäristöohjelman laatimiseen (Lahdenvesi-Korhonen 2009a). Tutkimuksissa ei kuitenkaan juuri käsitellä kulttuurimaiseman inventoinnissa ja arvottamisessa käytettyä metodiikkaa, sen puutteita tai kehitystarpeita. Ympäristöministeriö suunnittelee parhaillaan valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointia (YM 2009, Muhonen 2009), joten inventointi- ja arvottamismenetelmien kehittäminen on ajankohtaista. YM:n laatima maisemamaakuntajako (Maisemanhoito 1993) on hyvä perusta kulttuurimaisema-alueiden edustavuuden arvioinnille, minkä lisäksi päivitystyön lähtökohdaksi suunniteltu maakunnallisten maisemaselvitysten laatiminen tuonee tarkempaa tietoa inventoinnin ja arvottamisen pohjaksi.

Saksalaiset menetelmät ja niiden sovellettavuus

Diplomityössä on vertailtu keskenään kahta suomalaista ja kahta saksalaista inventointi- ja arvottamismenetelmää ja pyritty sitä kautta löytämään ideoita suomalaisten käytäntöjen kehittämiseen. Vaikka työssä esitellyt saksalaiset ja saksalaiset inventointi- ja arvottamismenetelmät eivät mittakaavallisesti ole suoraan verrattavissa keskenään, on saksalaisista esimerkeistä kuitenkin mahdollista osoittaa hyviä käytäntöjä, joita voidaan soveltaa Suomessa. Erityisen ansiokasta saksalaisissa esimerkkimenetelmissä ovat kattavat, kokonaisvaltaiset analyysit, inventoinnissa ja arvottamisessa käytettyjen menetelmien ja arvokriteerien perusteellinen kuvailu, kehitystavoitteiden ja toimenpidesuosituksen laatiminen sekä runsas karttojen ja kuvien käyttö. Näitä asioita voitaisiin ja olisi tarpeen kehittää suomalaisissa inventointi- ja arvottamismenetelmissä.

Saksalaisista esimerkeistä Büttnerin inventointi- ja arvottamismenetelmän (s. 86) erityinen ansio on siinä, että maisema käydään arvokkaine elementteineen ensin järjestelmällisesti läpi koko tarkastelualueella ja vasta sen jälkeen määritellään, missä arvokkaat ja toisaalta missä vähempiarvoiset alueet sijaitsevat. Huomionarvoista on myös, että alueiden väliset rajat ovat joustavia: alueiden rajaaminen ei ole itsetarkoitus vaan apukeino kohdentaa periaatteita kunkin alueen kehitykselle. Menetelmän kokonaisvaltaisuus vastaa ainakin kulttuurimaiseman osalta hyvin eurooppalaisen maisemasopimuksen tavoitteita. Burggraaffin

& Kleefeldin menetelmässä (s. 71) esiinnostamisen arvoisia ovat etenkin perusteelliset analyysit. Maisemahistorian analyysimenetelmää on helppo soveltaa Suomessa valitsemalla tarkasteluaikakaudet omaa historiaamme vastaaviksi. Lisäksi kulttuurimaiseman rakenne ja arvotekijät on tuotu selkeästi esiin erilaisten teemakarttojen avulla, mikä helpottaa arvojen ymmärtämistä ja paikantamista sekä kokonaisuusmaiseman hahmottamista.

Molemmissa saksalaisissa esimerkeissä kulttuurimaiseman elementit ja rakenteet jaotellaan toimintojensa mukaan joko pistemäisiksi, viivamaisiksi tai aluemaisiksi (s. 78). Kategorioihin luokittelu ei ole aivan yksinkertaista, sillä sama elementti voi kuulua useampaan toiminnalliseen kategoriaan. Tarkan jaon laatiminen vaatii lisäksi runsaasti aikaa. Tällainen lähestymistapa on sovellettavissa ensisijaisesti yleiskaavatason suunnitteluun, mutta se voisi olla perusteltu myös valtakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla, sillä jako tukee toiminnallisten kokonaisuuksien hahmottamista, erilaisten teemakarttojen laatimista ja tietojen tallentamista paikkatietomuotoon. Suomessa ei tietääkseni ole laadittu yleistä luetteloa tai jaottelua kulttuurimaiseman elementeistä ja rakenteista. Saksalaistyyppisen, toiminnallisen jaottelun ja yleispiirteisen luettelon laatiminen koko Suomen alueelta tai maakunnittain tukisi inventointi- ja arvottamistyötä: se auttaa käsittämään, mitä kulttuurimaisemasta on löydettävissä ja mihin ilmiöön tai toimintoon kukin elementti tai rakenne liittyy.

Vaikka Saksassa onkin yksittäisiä, hyviä kulttuurimaiseman inventointi- ja arvottamishankkeita, on osavaltioden välillä suuria eroja siinä, miten kulttuurimaisema huomioidaan maankäytössä. Vastuutahot, lainsäädäntö ja resurssit vaihtelevat osavaltioittain, eikä esimerkiksi koko maan kattavaa kulttuurimaisemainventointia ei ole lainkaan. Keskustelua käydään myös siitä, kuuluuko kulttuurimaiseman hoito ensisijaisesti maisema-arkkitehtuurin, historiallisen maantieteen vai muistomerkkien suojelun ammattialaan. Maisemasuunnittelu yleisesti on Saksassa kuitenkin järjestäytyneempää ja sillä on itsenäisempi asema kuin Suomessa: jokaista kaavatasoa vastaa tietty maisemasuunnitelma. Vaikka kaavassa ei kaikkia maisemasuunnitelmassa esitettyjä periaatteita pystyttäisikään huomioimaan, toimii kattava maisemasuunnitelma hyvänä lähtökohtana tarkemmissa suunnitelmissa. Saksassa lainsäädäntö velvoittaa maisemasuunnitelmien laatimiseen, ja niiden sisällöstä määrätään yleispiirteisesti liittovaltion luonnonsuojelulaissa (BNatSchG) sekä tarkemmin osavaltioiden omassa lainsäädännössä. Suomen lainsäädännössä vastaavia velvoitteita maisemasuunnitelmien laatimiseen ei ole.

Johtopäätökset

Esimerkkimenetelmien tarkastelun perusteella yksi kulttuurimaiseman tärkeimpiä arvoja on sen kertovuus: kulttuurimaisemaa voidaan pitää historiallisena dokumenttina, ns. kansakunnan fyysisenä muistina, joka kertoo yhteiskunnan kehityksestä ja muutoksista. Näin ollen kulttuurimaisemalla on suuri merkitys sekä kansakunnan että yksilön identiteetin rakentumisessa ja kotiseututunteen muodostumisessa. Maiseman kauneuden katsotaan usein vaikuttavan myönteisesti ihmisen hyvinvointiin. Kulttuurimaisemalla on yleensä merkitystä myös taloudellisten ja elinkeinollisten arvojen sekä luonnon monimuotoisuuden näkökulmista. Arvot voivat kuitenkin merkitä eri osapuolille eri asioita. Kulttuurimaiseman inventoinnin ja arvottamisen keskeinen problematiikka liittyykin arvokkuuden perusteleamiseen. Koska arvottaminen on vahvasti subjektiivista, onko edes mahdollista perustella yleispätevästi, miksi joku asia on arvokas eikä vain arvottajan mielivaltainen käsitys arvokkuudesta? Arvottaminen voi tuskin koskaan olla täysin objektiivista, mutta mitä pätevämmin arvot, arvokriteerien täyttyminen ja arvottajan näkökulma perustellaan, sitä ymmärrettävämpi arvottamisen lopputulos on. Oleellista tämän lisäksi on tieto siitä, millä keinoin halutut arvot ja arvotekijät saadaan säilymään.

On tietysti mahdollista kyseenalaistaa, voiko esimerkiksi entistä kattavampi inventointi ja arvottaminen toimenpidesuosituksineen kuitenkaan taata arvokkaiden kulttuurimaisemien säilymisen. Kulttuurimaisemaa koskevassa lainsäädännössä ja aluesuunnittelupolitiikassa on heikkouksia, minkä takia muut intressit, kuten talous, tekniikka ja yhteiskunnan hyöty menevät usein maiseman kulttuuriarvojen edelle. Aina virallinen, valtakunnallinen arvostatuskaan ei ole riittänyt arvokkaiden kohteiden säilymiseen. Laadukkaampi, täsmällisempi inventointi ja arvottaminen ei tietenkään automaattisesti takaa kulttuurimaiseman arvojen säilymistä, mutta se edesauttaa niiden huomiointia maankäytön suunnittelussa. Tarkemmat ja monipuolisemmat tiedot, kuten maisemahistoria, arvotekijöiden ominaisuuksien kuvailu ja niiden sijainti maisemassa, helpottavat arvojen esiintuomista ja perustelemista päätöksenteossa, niiden yhteensovittamista muiden intressien kanssa sekä resurssien ja hoitotoimenpiteiden kohdentamista.

Suomessa on hyvät mahdollisuudet kulttuurimaisen inventointi- ja arvottamismenetellin kehittämiseen, johon jo tehtyjen inventointien tietopohja ja niissä käytetyt menettelytavat tarjoavat lähtökohdan. Diplomityön tarkoituksena ei ollut kehittää uutta, yhtenäistä kulttuurimaisen inventointi- ja arvottamismenetelmää, vaan tuoda esiin tarkasteltujen esimerkkitapausten hyvät käytännöt ja puutteet mahdollisen jatkotutkimuksen pohjaksi. Diplomityössä laadittu inventointi- ja arvottamisprosessin rakenne (s. 111) tuo näkökulman inventoinnin ja arvottamisen sisältöön. Esimerkkimenetelmien vertailun perusteella suomalaisissa menetelmissä on puutteita, jotka korjaamalla voidaan edesauttaa kulttuurimaisen arvojen perustelemista ja esiintuomista, kulttuuriympäristötietoisuuden lisäämistä ja siten kulttuurimaisen säilymistä. Saksalaisista esimerkeistä voidaan soveltaa menettelytapoja, joilla voidaan parantaa erityisesti arvojen perustelemista sekä inventointi- ja arvottamishankkeen havainnollisuutta. Seuraavassa pohditaan suomalaisen inventointi- ja arvottamiskäytännön kehitysmahdollisuuksia ja jatkotutkimustarpeita sekä tuodaan esiin asioita, joihin menetelmien kehitystyössä olisi tarpeen kiinnittää huomiota.

Kehitystarpeet yleisellä tasolla

Terminologian selkeyttäminen

Kulttuurimaiseman suojelussa ja hoidossa käytetyt käsitteet eivät ole sisällöltään vakiintuneita ja aiheuttavat sekaannuksia eri ammattialojen kesken. Ensisijaisesti viranomaisnäkökulmasta laadittuja määritelmiä tulisi täydentää ja muokata kansantajuisiksi siten, että ne kuvaavat ymmärrettävämmin kulttuurimaiseman luonnetta ja rakennetta.

Inventointi- ja arvottamismenettelyn ohjeistaminen

Kulttuurimaiseman inventointiin ja arvottamiseen, niiden sisältöön ja menettelytapoihin ei ole syntynyt vakiintuneita käytäntöjä, minkä takia maiseman kulttuuriarvojen perusteleminen on hankalaa. Yleispätevän, kaikkiin tilanteisiin soveltuvan inventointi- ja arvottamismenetelmän laatiminen ei ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaistakaan. Tarvetta on kuitenkin kattavan ja monipuolisen, eri suunnittelutarpeisiin sovellettavan inventointi- ja arvottamisohjeistuksen laatimiselle. Sitä voidaan hyödyntää kaavoituksen yhteydessä laadittavissa kulttuurimaisemaselvityksissä ja -inventoinneissa, YVA-hankkeissa sekä maisemanhoito- ja kulttuuriympäristöohjelmien laatimisessa eri mittakaavatasoilla.

Ohjeistuksessa tulee esittää ainakin, mitä vaiheita inventointiin ja arvottamiseen kuuluu, mitä asioita kukin vaihe sisältää ja kuinka inventointi ja arvottaminen voidaan toteuttaa. Ohjeistus tulee muotoilla niin, että se on ymmärrettävä ja käyttökelpoinen inventoinnin ja arvottamisen tekijän ammattitautasta riippumatta. Myös havainnollisiin esitystapoihin ja karttamerkintöihin on tarpeen laatia ehdotuksia ja tutkia eri vaihtoehtoja. Tärkeää on myös ohjeistuksen soveltaminen käytännössä ja sen toimivuuden arviointi. Tarpeen mukaan ohjeistusta tulee täydentää ja sen puutteet korjata. Asiantuntijuuden merkitys ohjeistusta, samoin kuin inventointia ja arvottamistakin laatiessa on suuri. Eri ammattialojen näkökulmat tulee huomioida ja sovittaa yhteen, mikä edellyttää yhteistyön parantamista..

Ohjeistuksen laatimisen yhteydessä voidaan pohtia mahdollisuutta suomalaisessa kulttuurimaisemassa esiintyvien rakenne- ja elementtityyppien tutkimukseen. Ns. käsikirjan laatiminen kulttuurimaiseman elementeistä ja rakenteista lyhyine tyyppikuvauksineen sekä tiedot niiden historiasta ja käyttötarkoituksesta helpottaisivat inventointityötä ja auttaisivat ymmärtämään kulttuurimaisemakokonaisuuksia paremmin.

Kuva 40: Mikäli inventointi ei ole riittävän kattava ja tiedot kulttuurimaiseman alueellisista ominaispiirteistä, kuten rakennusperinteestä ovat puutteelliset, on esimerkiksi rakennuskanta vaikeampi sovittaa onnistuneesti ympäristöön. Kuva: TH 1990 (Heikkilä 2001: 48)

Maisematiedon laadun kehittäminen ja ylläpito

Maisemaa koskeva, inventoinneissa ja selvityksissä koottu tieto tulee tallentaa suunnittelua palvelemaan, helposti käytettävään ja saatavaan muotoon. Yksi vaihtoehto tähän on paikkatietomuotoisen maisematietokannan laatiminen, johon kulttuurimaisemaan liittyvän tiedon lisäksi voidaan tallentaa myös muuta maisemaa koskevaa yleistietoa (esimerkiksi suojelualueet, maisemarakenne, maisematila, maaperä, kasvillisuustyytit). Erityistä huomiota tulee kiinnittää tiedon yhteismitallisuuteen, vertailukelpoisuuteen ja kattavuuteen. Tiedon julkisuus (esim. verkkojulkaisu) lisää tiedon käyttöarvoa.

Maisematietokantaa varten tulisi laatia koko maan kattava yhtenäinen tietokantamalli ja järjestelmälliset merkintätavat, joiden kehittämiseen tarvitaan asiantuntemusta sekä maiseman eri osa-alueilta että paikkatietotekniikasta. Yhtenä lähtökohtana kulttuurimaisematiedon jäsentämisessä voisi olla saksalaisten esimerkkimenetelmien käytäntö jakaa kulttuurimaiseman elementit ja rakenteet toiminnallisuutensa mukaan pistemäisiin, viivamaisiin ja aluemaisiin elementteihin. Tärkeää on myös tietojen päivittäminen, johon tulee varata riittävästi resursseja. Vanhentunut tietokanta on käyttökelvoton. Maisematietojen päivittämisen ja täydentämisen yhteydessä on varmistettava, että maankäytön suunnittelu reagoi tarvittaessa muuttuneisiin tietoihin esimerkiksi kaavamuutosten kautta tai ohjaamalla resursseja maisemanhoito- ja kehityssuunnitelmien tekemiseen.

Arvokkaita maisema-alueita, merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä, perinnemaisemia ja muinaisjäännöksiä hallinnoidaan toistaiseksi omina kokonaisuuksinaan, mutta jatkossa voidaan harkita näiden yhdistämistä yhdeksi kulttuuriympäristötietokannaksi. Tämä edesauttaisi kulttuurimaiseman hahmottamista monitahoisena kokonaisuutena.

Kulttuurimaisemaan liittyvien kaavamääräysten ja -selostusten tutkiminen

Ympäristöministeriö on laatinut maankäyttö- ja rakennuslain toimivuudesta selvityksen (YM 2005), joka pohjautuu eri tahoilla toteutettuihin kyselytutkimuksiin. Kulttuurimaiseman kannalta on jatkossa tarpeen tutkia tarkemmin MRL:n ja valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden vaikutuksia kaavamerkintöjen, -määräysten ja -selostusten kehitykseen. Tutkimuksen perusteella voidaan analysoida, miten valtakunnallisesti ja maakunnallisesti

arvokkaiden alueiden suojelu on käytännössä toteutunut: missä määrin maiseman kulttuuriarvot ovat siirtyneet maankäytön ohjaukseen, miten alueet on eritasoisissa kaavoissa luokiteltu, mitä toimenpiteitä niillä on sallittu, rajoitettu ja kielletty sekä millaisia ja kuinka velvoittavia kehitys- ja hoitotavoitteita kaavoissa ja kaavaselostuksissa esitetään. Lisäksi voidaan tutkia, onko arvokohteet otettu suoraan valtakunnallisista inventoinneista niitä tarkemmin analysoimatta vai onko katsottu tarpeelliseksi laatia erillinen, valtakunnallisia inventoineja tarkentava kulttuurimaisemaselvitys. Tämän perusteella voidaan analysoida, millaista kulttuurimaisematietoa kaavoituksen pohjaksi tarvitaan eri suunnittelutasoilla.

Kaavaohjauksen kehittäminen

Koska kaavoituksessa vaikuttaa olevan epäselvyyttä siitä, miten kulttuurimaisema ja arvokkaat maisema-alueet tulisi käytännössä huomioida ja mitä toimenpiteitä alueiden arvot kestävät (vrt. YM 2005, Härö & Von Martens 2005, JOY 11/2009), on tarpeen parantaa kaavaohjausta. Yleispätevän ohjeistuksen muodossa voidaan tuoda esiin keinoja ja hyviä esimerkkejä siitä, kuinka vaatimus maiseman vaalimisesta voidaan konkretisoida mm. kaava-merkinnöissä ja -määräyksissä. Keskeistä on määritellä lähtötietojen ja kaavan taustaselvitysten riittävyys, eli millaista ja kuinka tarkkaa tietoa tarvitaan, sekä millaisia muutoksia arvotekijät kestävät maiseman kokonaisarvon kärsimättä. Kaavaohjeistuksessa voidaan käsitellä myös, millaisia maisemanhoitomahdollisuuksia kulttuurimaiseman suojeluun on ja miten maisemanhoito voidaan toteuttaa ja rahoittaa. Vaikka kaavoituksessa ei voida velvoittaa maisemanhoitoon, tukee tieto esimerkiksi kulttuuriympäristöohjelmien laatimista (kuva 41).

Kaavaohjauksessa tulee korostaa monialaisen työryhmän merkittävyyttä ja vaatia riittävää asiantuntijuutta. Kulttuurimaisemaa koskevien selvitysten tulee olla kattavasti ja ammatitaidolla laadittuja, ja esimerkiksi kaavan ohjausryhmässä tulee olla alusta alkaen mukana kulttuurimaisema-asioihin päteviä henkilöitä eri ammattialoilta.

Kulttuuriympäristötietoisuuden kasvattaminen

Jotta sekä päättäjät että kansalaiset saadaan ymmärtämään ja arvostamaan kulttuurimaisemaa, on oleellista kuvata ja perustella arvot kansantajuisesti ja havainnollisesti. Vain oppimalla lukemaan ympäristöään voi hahmottaa sen sisältämät merkitykset. Ympäristötietoisuuteen panostamalla on helpompi löytää ymmärrystä ja innostusta myös maiseman suojeluun ja hoitoon. Haasteena on osoittaa, että kulttuuriympäristön arvot ovat yhtä tärkeitä kuin luonnonarvot ja taloudelliset, ns. kovat arvot.

Ensimmäiset askelet ympäristönlukutaidon kasvattamiseksi on jo otettu. Kulttuuriympäristöohjelmat ovat monissa kunnissa nostaneet tietoisuutta lähiympäristön kulttuuriarvoista. Vuonna 2010 järjestetään JOY-kulttuuriympäristökampanja, jonka tavoitteena on niin ikään nostaa tietoisuutta kulttuuriympäristöstä ja innostaa eri tahoja, erityisesti kansalaisjärjestöjä toimimaan sen hyväksi. Kampanjan järjestäminen on selkeä merkki siitä, että kulttuurimaisema kiinnostaa ja että sitä halutaan hoitaa.

Kuva 41: Maisemanhoitoa tukemalla ja kulttuuriympäristötietoisuutta kasvattamalla voidaan kannustaa kansalaisia käytännön toimiin viihtyisän ympäristön puolesta. Kuvassa heinäntekoa Nuuk-sion kansallispuistossa. Kuva: TH 1998

Kehitystarpeet valtakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla

Inventointi- ja arvotietojen laatu ja tarkkuus

Lähtökohtaisesti inventointi- ja arvottamismenettely tehdään valtakunnallisella ja maakunnallisella tasolla yleispiirteisemmin kuin kunnallisella tasolla. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden osalta on kuitenkin järkevää tehdä inventointi, joka palvelee myös paikallisia suunnittelutarpeita, sillä arvojen vaalimista edellytetään kaikilla kaavatasolla. Mikäli aluerajausten lisäksi tuodaan esiin kulttuurimaiseman arvokkaat rakenteet ja elementit, helpottaa se alempien suunnittelutasojen työtä ja ympäristövaikutusten arviointia. Mikäli resurssit eivät valtakunnallisella tasolla tähän riitä, olisi inventoinnin ja arvottamisen sisällöstä, tietojen tarkkuudesta ja laadusta sekä menettelytavoista laadittava ohjeistus, jonka mukaan tietoja voidaan tarkentaa alemmilla suunnittelutasoilla.

Nykyinen tieto valtakunnallisesti arvokkailta maisema-alueilta ei yleispiirteisyydessään palvele suunnittelun ja maisemanhoidon tarpeita. Tarkempi dokumentointi on tarpeen: aluekohtaisesti tulisi selkeämmin eritellä, mitä ominaisuuksia, millainen kehityshistoria ja mitä arvoja alueella on, kuinka ne ilmenevät ja missä ne sijaitsevat. Erityisesti maisemakuvaan liittyviä arvoja on tarpeen tuoda selvemmin ja havainnollisemmin esiin. Maisemakuvan luonteen kannalta olennaiset, leimaa antavimmat tekijät tulee selvittää. Myös maiseman tilallinen jäsentyminen, alueelle ominainen tilarakenne sekä tärkeät, maisematilaa rajaavat tekijät, kuten maastonmuodot, metsänreunat ja asutuksen rajavyöhykkeet, on tarpeen määrittää. Maisematilan avoimuudella ja sulkeutuneisuudella on suuri merkitys erityisesti näkymiin: alueen sisäisten näkymien lisäksi tulee tiedostaa, mistä kohdin ja kuinka laajalti ympäröivä maisema ja sen mahdolliset muutokset näkyvät alueen sisälle, ja toisaalta miten ja mistä alue on havaittavissa ulkopuolelta katsoessa. Esimerkiksi suuret rakennushankkeet arvokkaan maisema-alueen välittömässä läheisyydessä vaikuttavat usein alueesta saatavaan kokemukseen ja mielikuvaan.

Inventoinnin ja arvottamisen esitystavan kehittäminen

Inventointi- ja arvotiedot tulee tekstin ohella esittää myös karttamuodossa. Karttamuotoinen tieto edesauttaa kuvaustekstien ymmärtämistä ja maiseman arvojen konkreettista paikantamista (kuva 42). Teemakartoilla voidaan havainnollistaa esimerkiksi kulttuuri-

Kuva 42: Kulttuurimaiseman arvojen vaaliminen on helpompaa, mikäli tiedetään, missä arvotekijät sijaitsevat ja minkä laatuista ne ovat. Vasemmassa kartassa Fiskars-Antskogin valtakunnallisesti arvokas maisema-alue (Arvokkaat maisema-alueet 1993: 15), oikealla Altes Landin kulttuurimaisema-alueen arvokkaita elementtejä (Burggraaff et al. 2007).

maisematekijöiden muodostamia ajallisia ja toiminnallisia kokonaisuuksia. Huomiota tulee kiinnittää karttamerkintöjen, mittakaavojen ja tiedon kirjaamistapojen yhtenäisyyteen. Maisemahistoriasta laadittujen kartta-analyysien avulla voidaan perustella maiseman ikään, säilyneisyyteen, jatkuvuuteen ja kerroksisuuteen pohjautuvia arvoja.

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinvenoinnissa suunnitellaan karttojen laatimista valmiiden inventointien paikkatietoaineistosta, kuten RKY-kohteet, perinnemaisemat ja NATURA-alueet (Muhonen 2009: 29). Kartta on tällaisenaan kuitenkin vain kokoelma olemassa olevista inventoinneista eikä tuo esiin uutta inventointi- ja arvotietoa. Inventoinnin ja arvottamisen käytettävyyden kannalta on oleellista tuoda kartalla esiin myös ne kohteen arvoa määrittävät ominaisuudet, jotka eivät sisälly muihin inventointeihin. Tällaisia ovat mm. merkittävät maisematilat, tärkeät näkymät, maisemakuvan kannalta tärkeät yksittäiset kohteet sekä arvokkaat kylänraitit ja vanhat tiet.

Kehitystavoitteiden ja toimenpidesuosittelusten muotoilu

Kehitystavoitteiden ja toimenpidesuosittelusten muotoilu on oleellinen liitos arvottamisen ja maankäytön suunnittelun välillä. Tavoitteiden ja suositusten yhteydessä otetaan kantaa paitsi alueeseen kokonaisuutena myös alueen sisäiseen hierarkiaan, eli mitkä ovat tärkeimmät arvotekijät ja millä keinoin niiden säilyminen voidaan varmistaa. Tämä edesauttaa suunnitteluratkaisujen tekemistä kaavoituksessa ja siten maisemansuojelun ja -hoidon toteutumista. Tavoitteita ja suosituksia tarkennetaan siirryttäessä yleispiirteisemmältä kaavatasolta tarkemmalle suunnittelutasolle. Maaseudulla tarkin kaavataso on usein yleiskaava, joten konkreettisten kehitystavoitteiden ja toimenpidesuosittelusten muotoilu tällä tasolla on perusteltua.

Kehitystavoitteita ja toimenpidesuosituksia on hyvä pyrkiä muotoilemaan jo inventointi- ja arvottamishankkeen yhteydessä, sillä arvottamisen laatijoiden ymmärrys kohteiden keskeisimmistä arvoista on parempi kuin tahojen, jotka eivät ole osallistuneet arviointiin. Aluekohtaisia kehitystavoitteita ja toimenpidesuosituksia voidaan esittää myös erillisissä hoito- ja käyttösuunnitelmissa ja kulttuuriympäristöohjelmissa, joiden laatimiseen ja toimeenpanoon tulee varmistaa riittävät resurssit.

Menetelmien kehittäminen maiseman herkkyyden ja sietokyvyn arviointiin

Keinoja kulttuurimaiseman herkkyyden ja sietokyvyn arviointiin on tutkittu Suomessa vähän. Arviointimenetelmien tutkiminen ja kehittäminen voidaan aloittaa esimerkiksi niillä maisema-alueilla, joilla on lähitulevaisuudessa tiedossa kulttuurimaiseman arvoihin mahdollisesti vaikuttavia hankkeita.

Menetelmien kehittäminen kulttuurimaiseman arvojen muutosten seurantaan

Vaikka maiseman muutosten seuranta on jonkin verran tutkittu (vrt. Hietala-Koivu et al. 2006), kulttuurimaiseman arvojen muuttuminen on jäänyt tutkimuksen ulkopuolelle. Kulttuurimaiseman arvojen vaalimiseksi on tarpeen selvittää, miksi ja miten maiseman arvot muuttuvat, mitkä tekijät vaikuttavat arvoon myönteisesti ja mitkä kielteisesti sekä millä kriteereillä muutoksia voidaan mitata. Luokiteltaessa muutoksia kielteisiksi, neutraaleiksi tai myönteisiksi on haasteena tasapainon saavuttaminen: Mikä on kulttuurimaiseman tuhoamista, mikä sopusointuista muokkaamista ja mikä uuden kulttuurimaiseman luomista?

Lopuksi

Diplomityö on ollut haasteellinen mutta varsin kiintoisa projekti. Työn sisällön pitäminen rajauksen määrittämässä kehyksessä oli ajoittain vaikeaa, sillä kulttuurimaisema on hämästyttävän monitahoinen kokonaisuus, jonka useita osa-alueita olisi tehnyt mieli tutkia ja tuoda esiin laajemminkin. Toivon kuitenkin, että kulttuurimaisemaan liittyvät sisällöt, merkitykset ja arvot sekä toisaalta suunnittelun problematiikka tulevat riittävässä määrin esiin ja tarjoavat siten yhdenlaisen lähtökohdan ja näkökulman kulttuurimaiseman inventointi- ja arvottamiskäytäntöjen kehitystyölle.

Työssä on paitsi analysoitu inventointi- ja arvottamisesimerkkejä ja esitetty ideoita suomalaisen käytännön kehittämiseen, myös koottu yhteen aihepiiriin liittyvää tietoa. Suurena ongelmana inventoinnissa, arvottamisessa ja suunnittelussa on tiedon hajanaisuus, mikä kuvastuu parhaiten ehkä lähdeluettelon pituudessa. Mikäli kielimuuri ei estä, suosittelun tutustumaan myös saksalaiseen kulttuurimaisemaa koskevaan kirjallisuuteen ja siellä toteutettuihin inventointi- ja arvottamishankkeisiin, sillä ne ovat inspiroivia erityisesti analyysien, arvojen kuvaamisen ja esitystekniikan osalta.

Kulttuurimaisema on kaikille yhteinen ja avoin historiankirja, joka kertoo kansakunnan menneisyydestä ja yhteiskunnan muutoksista – mikäli osaa lukea. Pystyäkseen ymmärtämään, arvioimaan ja arvostamaan lukemaansa on kuitenkin ensin opittava aakkoset ja kieliooppi. Ainakin oma lukutaitoni parani työprosessin aikana huomattavissa määrin.

Lämpimät kiitokset

- työn valvojalle Maija Rautamäelle,
- Teknillisen korkeakoulun muulle opetushenkilökunnalle,
- haastattelemilleni viranomaisille ja asiantuntijoille,
- saksalaisille tutkijoille sekä
- vanhemmilleni, veljelleni ja ystävilleni

tuesta ja kannustuksesta. Ilman teitä tämä työ olisi jäänyt pöytälaatikkoon.

Lähdeluettelo

Kirjallisuus

- Arvokkaat maisema-alueet (1993). Maisema-aluejärjestelmän mietintö 66/1992, osa 2. Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto. Helsinki: Painatuskeskus Oy. 204 s. ISBN 951-47-5194-9.
- Brink, A. & Wöbse, H.H. (1989): Die Erhaltung historischer Kulturlandschaften in der Bundesrepublik Deutschland. Untersuchung zur Bedeutung und Handhabung von Paragraph 2 Grundsatz 13 des Bundesnaturschutzgesetzes. Bonn: Bundesminister für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit. 121 s.
- Burggraaff, P. (2005): Kulturlandschaftsforschung und Kulturlandschaftspflege. Opetusministeriö. Universität Koblenz-Landau, Institut für Integrierte Naturwissenschaften, Abteilung Geographie. 34 s. Tiedosto ladattu sivustolle 11.2.2005. [Viitattu 14.6.2009]. Saatavissa: http://www.uni-koblenz.de/~fsgeo/downloads/lehre_kultu.pdf
- Burggraaff, P. & Kleefeld, K.-D. (1998): Historische Kulturlandschaft und Kulturlandschaftselemente. Ergebnisse aus dem F+E-Vorhaben 808 09 075 des Bundesamtes für Naturschutz. Bonn-Bad Godesberg: Bundesamt für Naturschutz. 320 s. Angewandte Landschaftsökologie Heft 20. ISBN 3-89624-318-7.
- Burggraaff, P.; Kleefeld, K.-D. & Lange, B. (2007): Länderübergreifende Kulturlandschaftsanalyse Altes Land. Endbericht. Köln. 139 s. [Viitattu 14.9.2009]. Saatavissa: <http://www.hamburg.de/kulturlandschaftsanalyse-start/> Kartat: <http://www.hamburg.de/altes-land-kulturlandschaft/>
- Büttner, T. (2008): Kulturlandschaft als planerisches Konzept - Die Einbindung des Schutzgutes „historische Kulturlandschaft“ in der Planungsregion Oberfranken-West. Väitöskirja. Technische Universität Berlin, Fakultät VI, IlaUP – FG Landschaftsplanung. Berlin. 143 s. [Viitattu 28.5.2009]. Saatavissa: <http://opus.kobv.de/tuberlin/volltexte/2009/2120/>
- EU = Euroopan Unioni & MMM = Maa- ja metsätalousministeriö (2007): Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelma 2007-2013. CCI 2007 FI 06 RPO 001. Hyväksytty 10.8.2007, muutettu 14.4.2008, 23.1.2009 ja 18.6.2009. 261 s. [Viitattu 8.10.2009]. Saatavissa: http://www.maaseutu.fi/attachments/maaseutu/maaseudunkehittamisohjelmat/ohjelmatkaudelle20072013/508EMV39Y/Manner-Suomen_maaseudun_kehittamisohjelma_2007-2013_180609_FI.pdf
- Forsius-Nummela, J. (1994): Vihdin maisemahistoriallinen selvitys. Raportti 3.3.1994. 187 s.
- Gunzelmann, T. (1987): Die Erhaltung der historischen Kulturlandschaft: Angewandte historische Geographie des ländlichen Raumes mit Beispielen aus Franken. Bamberg: Selbstverlag des Faches Wirtschaftsgeographie der Universität Bamberg. 319 s. Bamberger wirtschaftsgeographische Arbeiten; Heft 4. ISSN 0179-1672
- Heikkilä, T. (2001): Suomalainen kulttuurimaisema. 2. painos. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Sulkava: Finnreklama Oy. 208 s. ISBN 951-31-1895-9.
- Heikkilä, T. (2007): Visuaalinen maisemaseuranta. Kulttuurimaiseman muutosten valokuvadokumentointi. Kuvat. Väitöskirja. Taideteollinen korkeakoulu & Musta taide. Hämeenlinna: Karisto Oy. 157 s. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A 76. ISBN 978-952-9851-85-0.
- Hietala-Koivu, R.; Joutsalmi, S. & Tyrväinen, L. (2006): Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden muutoksen arvioiminen - Selvitys maiseman seuranta-indikaattoreista. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto. 132 s. Suomen ympäristö 6/2006. ISBN 952-11-2220-X. [Viitattu 6.5.2009]. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=177799&lan=fi>
- Härö, M. & Von Martens, A. (2005): Maankäyttö- ja rakennuslain seuranta. Kulttuuriympäristö, museovirasto ja museot. Museovirasto, rakennushistorian osasto. 34 s. ISBN 951-616-143-X. [Viitattu 2.11.2009]. Saatavissa: <http://www.nba.fi/tiedostot/eo6fi343.pdf>
- Kielitoimiston sanakirja. Internet-versio MOT Kielitoimiston sanakirja 1.0. Kielikone Oy, 2007. Saatavissa: <http://mot.kielikone.fi.libproxy.tkk.fi/mot/tkk/netmot.exe>
- Lahdenvesi-Korhonen, L. (2009a): Kulttuuriympäristöohjelma – miksi ja miten. Suomen ympäristö 10/2009. Ympäristöministeriö, Rakennetun ympäristön osasto. Helsinki: Edita Prima Oy. 76 s. ISBN 978-952-11-3410-4 (PDF). [Viitattu 3.9.2009]. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=99857&lan=fi>
- Lahdenvesi-Korhonen, L. (2009b): Veden tuomaa, harjun huomaan. Haukivuoren kirkonkylän, Saksalanharjun, Sarselinkylän ja Lietjärven alueen maisemanhoitosuunnitelma. Etelä-Savon ympäristökeskuksen raportteja 02/2009. Helsinki: Edita Prima. 110 s. ISBN 978-952-11-3470-8.

- LEK = Landschaftsentwicklungskonzept Region Oberfranken-West (2005). Regierung von Oberfranken & Bayerisches Landesamt für Umweltschutz. Verkkojulkaisu. [Viitattu 14.10.2009]. Saatavissa: <http://www.oberfranken-west.de/lek/>
- LfU = Bayerisches Landesamt für Umweltschutz & BLfD = Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege (toim.) (2004): Die historische Kulturlandschaft in der Region Oberfranken-West - Erläuterungsbericht zum Pilotprojekt. Augsburg; München. 48 s. ISBN 3-936385-64-5. [Viitattu 28.5.2009]. Saatavissa: http://www.lfu.bayern.de/natur/fachinformationen/historische_kulturlandschaft/pilotprojekt_oberfranken_west/doc/erlaeuterungsbericht_kulturlandschaft.pdf
- Anhang (Liite): Arvottamiskehys, kartat ja aluekuvaukset. [Viitattu 28.5.2009]. Saatavissa: http://www.lfu.bayern.de/natur/fachinformationen/historische_kulturlandschaft/pilotprojekt_oberfranken_west/*
- LVR = Landschaftsverband Rheinland & LWL = Landschaftsverband Westfalen-Lippe (toim.) (2007): Kulturlandschaftlicher Fachbeitrag zur Landesplanung in Nordrhein-Westfalen. Münster, Köln. 488 s. [Viitattu 14.9.2009]. Saatavissa: <http://www.lwl.org/LWL/Kultur/WALB/Projekte/Landschaftskultur/KuLEP/>
- Maisemanhoito (1993). Maisema-aluejärjestelmän mietintö 66/1992, osa 1. Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto. Helsinki: Painatuskeskus Oy. 199 s. ISBN 951-47-5194-9.
- Maisematoimikunnan mietintö (1980). Komiteamietintö 1980: 44. Maa- ja metsätalousministeriö. Helsinki. 198 s.
- MMM = Maa- ja metsätalousministeriö (2005): Maa- ja metsätalousministeriön strategia. Vammalan kirjapaino Oy. 16 s. ISBN 952-453-243-3. [Viitattu 7.9.2009]. Saatavissa: http://wwwb.mmm.fi/tiedoteliitteet/051207_strategia.pdf
- Muukka, L. & Mäkyne, A. (2005): Kulttuurimaisemaselvitys. Vantaan kaupunki, kaupunkisuunnittelu. C7:2005; Kaupsu 4/2005. 105 s. ISBN 952-443-117-3. [Viitattu 2.10.2009]. Saatavissa: http://www.vantaa.fi/i_alaetusivu.asp?path=1;127;222;15196
- Pohjoismaiden ministerineuvosto (2002): Kulttuuriympäristö ympäristövaikutusten arvioinnissa – opas pohjoismaiseen käytäntöön. Nord 2002:5. Århus: Aka-print A/S. 111 s. ISBN 92-893-0765-X
- Rakennettu kulttuuriympäristö (1993). Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museovirasto & Ympäristöministeriö. Helsinki: Karttakeskus. 278 s. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. ISBN 951-9075-63-1.
- Rautamäki, M. (1990): Maakunnallinen maisemaselvitys: Varsinais-Suomi. Varsinais-Suomen seutukaavaliitto & Ympäristöministeriö. Turku: Koteva Oy. 108 s. ISBN 951-9290-99-0.
- Rautamäki, M. (1997): Maisemarakenne – maisemakuva. Teoksessa: Ylimäla, A.-M. (toim.) (1997): Maan päällä – taivaan alla. Miljöörakentamisen tutkijakoulutus 1994-1996. Oulun yliopisto. Oulu: Oulu University Press. S. 99-113. Acta Universitatis Ouluensis, C Technica 97. ISBN 951-42-4489-3.
- Riedel, W. & Lange, H. (toim.) (2002): Landschaftsplanung. 2. Auflage. Berlin: Spektrum Akademischer Verlag. 384 s. ISBN 3-8274-1366-4.
- Seppälä, S.-R. (2006): Perinnemaisemien yhteys varhaiseen asutus- ja maankäyttöhistoriaan. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Helsinki: Edita Prima Oy. 112 s. Suomen ympäristö 1/2006. ISBN 952-11-2161-0. [Viitattu 2.12.2009]. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=205637&lan=fi&clan=fi>
- Tuomi-Nikula, O. (2009): Kotiseutu kulttuuriperintöprosessina – Saksalainen kokemus. Elore. [Verkkojulkaisu]. Vol. 16 – 1/2009. 25 s. ISSN 1456-3010. [Viitattu 18.12.2009]. Saatavissa: http://www.elore.fi/arkisto/1_09/art_tuomi-nikula_1_09.pdf
- Vainio, M.; Kekäläinen, H.; Alanen, A. & Pykälä, J. (2001): Suomen perinnebiotoopit - Perinnemaisemaprojektin valtakunnallinen loppuraportti. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy. 163 s. Suomen ympäristö 527. ISBN 952-11-1039-2 (PDF). [Viitattu 12.12.2009]. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=49914&lan=fi>
- Wiese, B. & Zils, N. (1987): Deutsche Kulturlandschaft - Werden, Wandel und Bewahrung deutscher Kulturlandschaften. Herford: Busse Seewald. 164 s. ISBN 3-512-00746-5. [Viitattu 20.8.2009]. Saatavissa: <http://www.deutsche-kulturlandschaft.de>
- YM = Ympäristöministeriö (2001a): Rakennusperintöstrategia. Valtioneuvoston päätös 13.6.2001. Vantaa: Sinari Oy. 48 s. ISBN 951-731-223-7 (PDF). [Viitattu 20.5.2009]. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=43794&lan=fi>
- YM = Ympäristöministeriö (2001b): Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Helsinki: Oy Edita Ab. 55 s. Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000, opas 5. ISBN 951-731-244-X (PDF). [Viitattu 16.5.2009]. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=94382&lan=fi>
- YM = Ympäristöministeriö (2005). Maankäyttö- ja rakennuslain toimivuus. Arvio laista saaduista kokemuksista. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Helsinki: Edita Prima Oy. 178 s. Suomen ympäristö 781. ISBN 951-731-324-1 (nid.), ISBN 951-731-325-X (PDF). [Viitattu 2.11.2009]. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=40124&lan=fi>

Painamattomat lähteet

- Forsius, J. & Härö, M. (2007): Kulttuurihistoriallinen inventointi rakennetussa ympäristössä. Opas. Luonnos, maaliskuu 2007. Museovirasto, rakennushistorian osasto. 57 s. Materiaali J. Forsiuksen (MV) hallussa.
- KuMa (2004): Kulttuurimaiseman historia –kurssi, luentomateriaali ja omat luentomuisiinpanot. Teknillinen korkeakoulu, Espoo. Syyslukukausi 2004.
- Muhonen, M. (2006): Maisema-alueiden päivitysinventointimenetelmän kehittäminen. Keski-Suomen ympäristökeskuksen tutkimus- ja kehittämishanke 2005. Loppuraportti, päivitetty versio 5.6.2006. Keski-Suomen Ympäristökeskus, Ympäristöministeriö. 29 s. Materiaali T. Heikkilän (YM) hallussa.
- Muhonen, M. (2009): Inventointiohje. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnit - Maaseudun kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet. Luonnos 10/2009. Ympäristöministeriö & Keski-Suomen ympäristökeskus. 32 s. Materiaali T. Heikkilän (YM) hallussa.
- MV = Museovirasto (2009): Museoviraston esitys valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi. Kirje Ympäristöministeriölle 12.3.2009. 22 s. [Viitattu 16.1.2010]. Saatavissa: <http://www.nba.fi/tiedostot/2184fb21.pdf>
- Weckman, E. (2003): Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: Arvioinnin ja seurannan kehittäminen. Luonnos 3.10.2003. 24 s. Materiaali T. Heikkilän (YM) hallussa.
- YM = Ympäristöministeriö (tarkka vuosi ei tiedossa): Maisema-alueiden inventointilomake. Arvokkaat maisemakokonaisuudet ja maisemanähtävyydet. Materiaali T. Heikkilän (YM) hallussa.
- YM = Ympäristöministeriö (2009): Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointien hankesuunnitelmaluonnos. 15.9.2009. Materiaali T. Heikkilän (YM) hallussa.
- YM= Ympäristöministeriö, MV = Museovirasto & SKL = Suomen kuntaliitto (2009): Valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen huomioon ottamisesta kaavoituksessa ja lupamenettelyssä. Muistio 23.12.2009. 7 s. [Viitattu 16.1.2010]. Saatavissa: http://www.rky.fi/read/asp/r_RKY_kaavoituksessa_ja_lupamenettelyssa.pdf

Virallislähteet (säädökset, sopimukset ja ohjelmat)

- BNatSchG = Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege (Bundesnaturschutzgesetz). 25.3.2002, BGBl. I S. 1193. [Viitattu 20.5.2009]. Saatavissa: http://www.gesetze-im-internet.de/bnatschg_2002/index.html
- CEMAT = European Conference of Ministers responsible for Regional Planning (2000): Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent (GPSSDEC). Council of Europe. CEMAT (2000) 7. [Viitattu 7.9.2009]. Saatavissa: <http://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=4747>
- ESDP = European Spatial Development Perspective (1999). Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union. European Commission. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Italy. 87 s. ISBN 92-828-7658-6. [Viitattu 7.9.2009]. Saatavissa: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf
- Eurooppalainen maisemayleissopimus (European Landscape Convention). Euroopan neuvosto. Firenze 20.10.2000. [Viitattu 19.9.2009]. Saatavissa: <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/VersionsConvention/finnish.pdf>
- HE 73/2005. Hallituksen esitys Eduskunnalle Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen hyväksymisestä ja laiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta. [Viitattu 22.9.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2005/20050073>
- Kestävän metsätalouden rahoituslaki. 11.5.2007/544. [Viitattu 24.9.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070544>
- Laki maaseudun kehittämiseen myönnettävistä tuista. 29.12.2006/1443. [Viitattu 24.9.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20061443>
- Laki museovirastosta. 23.4.2004/282. [Viitattu 6.6.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040282>
- Laki ympäristövaikutusten arvioinnista (YVAL). 10.6.1994/468 [Viitattu 4.6.2009] Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940468>
- Luonnonsuojelulaki (LSL). 20.12.1996/1096. [Viitattu 4.6.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961096>
- Maa-aineslaki. 24.7.1981/555. [Viitattu 4.6.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1981/19810555>
- Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL). 5.2.1999/132. [Viitattu 4.6.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>

Maantielaki. 23.6.2005/503. [Viitattu 6.6.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050503>

Metsälaki. 12.12.1996/1093. [Viitattu 4.6.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961093>

MMM:n asetus maatalouden ympäristötuen erityistuista. 30.6.2000/647 [Viitattu 24.9.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000647>

MMM:n asetus ympäristötuen perus- ja lisätoimenpiteistä sekä maatalouden ympäristötuen koulutukseen liittyvästä tuesta. 30.6.2000/646. [Viitattu 24.9.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000646>

Muinaismuistolaki. 17.6.1963/295. [Viitattu 4.6.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1963/19630295>

Rakennussuojelulaki (RakSuL). 18.1.1985/60. [Viitattu 4.6.2009] Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1985/19850060>

ROG = Raumordnungsgesetz. 18.8.1997, BGBl. I S. 2081, 2102. [Viitattu 5.6.2009]. Saatavissa: http://www.gesetze-im-internet.de/rog_2008/index.html

Suomen perustuslaki. 11.6.1999/731. [Viitattu 6.6.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

UNESCO WHC (World Heritage Centre) (toim.) (2008): Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Intergovernmental Committee for the protection of the world cultural and natural heritage. WHC. 08/01, January 2008. [Viitattu 6.8.2009]. Saatavissa: <http://whc.unesco.org/archive/opguide08-en.pdf>

UVPg = Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung. 25.6.2005, BGBl. I S. 1757, 2797. [Viitattu 5.6.2009]. Saatavissa: <http://www.gesetze-im-internet.de/uvpg/index.html>

Vesilaki. 19.5.1961/264. [Viitattu 6.6.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610264>

VN:n asetus luonnonhaitta-korvauksesta ja maatalouden ympäristötuesta. 29.6.2000/644. [Viitattu 24.9.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000644>

VN:n asetus maaseudun hanketoiminnan tukemisesta. 29.8.2007/829. [Viitattu 24.9.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070829>

VN:n asetus maaseudun kehittämisestä. 21.6.2000/609. [Viitattu 24.9.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000609>

VN:n asetus museoista. 22.12.2005/1192. [Viitattu 4.6.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20051192>

VN:n asetus ympäristövaikutusten arviointimenettelystä. 17.8.2006/713. [Viitattu 4.6.2009]. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060713>

VNP 13.11.2008. Valtioneuvoston päätös valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkistamisesta. [Viitattu 23.9.2009]. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=94400&lan=fi>

VNPP 5.1.1995. Valtioneuvoston periaatepäätös valtakunnallisesti arvokkaista maisemalueista ja maisemanhoidon kehittämisestä. Ympäristöministeriön saattekirjeen (Dnro Dnr 1/500/95, 23.1.1995) liite 2. [Viitattu 23.9.2009]. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=28080&lan=fi>

Internet

bfn.de – Bundesamt für Naturschutz.

Beratung. [Viitattu 3.9.2009]. Saatavissa: http://www.bfn.de/0101_beratung.html

Planung. [Viitattu 3.9.2009]. Saatavissa: http://www.bfn.de/0312_planung.html

hameenliitto.fi - Hämeen liiton verkkopalvelu: Kulttuuriympäristön käsitteitä. [Viitattu 3.9.2009]. Saatavissa: <http://www.hameenliitto.fi/default.asp?docId=24455>

joy2010.fi - JOY Jokaisen Oma Ympäristö - Kulttuuriympäristökampanja 2010. [Viitattu 4.11.2009]. Saatavissa: <http://www.joy2010.fi/joy-kampanja>

metsa.fi - Metsähallituksen verkkopalvelu: Kulttuuriperintö. [Viitattu 30.10.2009]. Saatavissa: <http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/Luonnonsuojelu/Kulttuuriperinto/Sivut/Metsahallitussuojelemyoskulttuuriperintoa.aspx>

minedu.fi – Opetusministeriön verkkopalvelu: UNESCO maailmanperintö. [Viitattu 23.9.2009]. Saatavissa: http://www.minedu.fi/OPM/Kansainvaelliset_asiat/kansainvaelliset_jaerjestoet/unesco/maailmanperinto

rakennusperinto.fi – Ympäristöministeriön ja Museoviraston tuottama verkkopalvelu: Kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteitä. [Viitattu 28.8.2009]. Saatavissa: http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/

rky.fi – Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Museoviraston tuottama verkkopalvelu. [Viitattu 4.1.2010]. Saatavissa: <http://www.rky.fi>

turku.fi – VARAKUM. Varsinais-Suomen rakennettu kulttuuriympäristö ja maisema. [Viitattu 17.10.2010]. Saatavissa: <http://www.turku.fi/Public/default.aspx?contentid=12927>

ymparisto.fi - Valtion ympäristöhallinnon verkkopalvelu.

Eurooppalainen maisemayleissopimus. [Viitattu 16.5.2009]. Saatavissa:
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=121999&lan=fi>

Kansalliset kaupunkipuistot. [Viitattu 7.9.2009]. Saatavissa:
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=299997&lan=FI>

Kulttuuriympäristön hoidon hallinto. [Viitattu 8.9.2009]. Saatavissa:
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=1109&lan=fi>

Lapin ympäristökeskus: Kulttuurimaisema. [Viitattu 28.8.2009]. Saatavissa:
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=278796&lan=FI>

Maankäytön suunnittelu. [Viitattu 7.9.2009]. Saatavissa:
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=230&lan=fi>

Maisemamaakunnat. [Viitattu 21.9.2009]. Saatavissa:
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=233445&lan=FI>

Maisemanhoitoalueet. [Viitattu 21.9.2009]. Saatavissa:
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=24489&lan=fi>

MRL = Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000 -sarja. [Viitattu 10.12.2009]. Saatavissa:
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=1410&lan=FI>

Rakennusperintö ja kulttuuriympäristö. [Viitattu 21.9.2009]. Saatavissa:
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=232&lan=fi>

Rakennusperintöä ja kulttuuriympäristöä koskevaa kirjallisuutta. [Viitattu 29.12.2009]. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=15929&lan=fi>

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet valtioneuvoston periaatepäätöksessä. [Viitattu 16.5.2009]. Saatavissa:
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=1739&lan=fi>

Valtakunnalliset kulttuuriympäristöselvitykset. [Viitattu 29.12.2009]. Saatavissa:
<http://www.environment.fi/default.asp?node=9852&lan=fi>

Seminaarit

JOY 11/2009. Kulttuuriympäristö kaavoituksessa: Kulttuuriympäristön arvojen tarkastelu ja vaikutusten arviointi kaavoituksessa. Suomen kotiseutuliitto & Suomen Kulttuuri-perinnön Tuki ry. Seminaari. Kulttuuritalo, Helsinki. 11.11.2009.

JOY 1/2010. JOY-kampanjavuoden avajaiset. Suomen kotiseutuliitto & Suomen Kulttuuri-perinnön Tuki ry. Seminaari. Kansallismuseo, Helsinki. 14.1.2010.

Työn ohjaus ja haastattelut

Burggraaff, Peter. 06/2009 ja 12/2009 (sähköposti). Tohtori, akateeminen työntekijä (akademischer Mitarbeiter). Koblenz-Landaun yliopisto, maantiede.

Büttner, Thomas. 06/2009 ja 01/2010 (sähköposti). Insinööritieteiden tohtori, maisema-arkkitehti.

Forsius, Johanna. 05/2009 ja 11/2009. Intendentti. Museovirasto, rakennushistorian osasto.

Heikkilä, Tapio. 05/2009 ja 12/2009. Taiteen tohtori, ympäristöneuvos. Ympäristö-ministeriö, luontoympäristöosasto.

Kuusisto, Elina. 10/2009. Maakunta-arkkitehti. Uudenmaan liitto, aluesuunnittelu.

Lapintie, Kimmo. 01/2010. Filosofian tohtori, professori. Teknillinen korkeakoulu, yhdyskuntasuunnittelu.

Mäkynen, Anne. 12/2009. Maisema-arkkitehti. Vantaan kaupunki.

Niskanen, Aino. 01/2010. Tekniikan tohtori, professori. Teknillinen korkeakoulu, arkkitehtuurin historia.

Perähuhta, Minna. 02/2010. Yliarkkitehti. Ympäristöministeriö, rakennetun ympäristön osasto.

Rautamäki, Maija (työn valvoja). 04/2009 - 03/2010. Tekniikan lisensiaatti, professori. Teknillinen korkeakoulu, maisema-arkkitehtuuri.

Rinkinen, Kristiina. 10/2009. Maakunta-arkkitehti. Uudenmaan liitto, aluesuunnittelu.

Ruoff, Eeva. 02/2010. Dosentti. Teknillinen korkeakoulu, maisema-arkkitehtuuri.

Rutanen, Hertta. 02/2010. Ylitarkastaja. Ympäristöministeriö, rakennetun ympäristön osasto.

Schenk, Winfried. 01/2010 (sähköposti). Luonnontieteiden tohtori, professori. Bonnin yliopisto, historiallinen maantiede.

Sinkkilä, Jyrki. 11/2009. Professori. Teknillinen korkeakoulu, maisema-arkkitehtuuri.

Susi-Wolff, Kati. 09/2009. Maisema-arkkitehti, yliopisto-opettaja. Teknillinen korkeakoulu, maisema-arkkitehtuuri.

Liite A - Käytetyt lyhenteet

BauGB	Baugesetzbuch (saks. rakennuslaki)
BBR	Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung (Saksan liittotasavallan rakennustoimi- ja kaavoitusvirasto)
BBSR	Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung (Saksan liittotasavallan rakennus-, kaupunki- ja aluetutkimusinstituutti)
BfN	Bundesministerium für Naturschutz (Saksan liittotasavallan luonnonsuojeluministeriö)
BLfD	Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege (Baijerin osavaltion muistomerkkiensuojeluvirasto)
BMU	Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit (Saksan liittotasavallan ympäristö-, luonnonsuojelu- ja ydinturvallisuusministeriö)
BMVBS	Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung (Saksan liittotasavallan liikenne-, rakennus- ja kaupunkikehitysministeriö)
BNatSchG	Bundesnaturschutzgesetz (Saksan liittotasavallan luonnonsuojelulaki)
CEMAT	European Conference of Ministers Responsible for Regional and Spatial Planning
ELC	European Landscape Convention (Eurooppalainen maisemayleissopimus)
ELY-keskus	elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
EN (CE)	Euroopan neuvosto (Council of Europe)
ESDP	European Spatial Development Perspective
EU	Euroopan Unioni
EUREK	Europäisches Raumentwicklungskonzept (= ESDP)
FN	Flächennutzungsplan (saks. yleiskaava)
GEP	Gebietsentwicklungsplan (saks. alue- ja piirikuntatason seutukaava)
GPSSDEC	Guiding Principles for Sustainable Spatial Development of the European Continent
HNV	High Nature Value farmland (luontoarvoiltaan arvokas maatalousalue)
JOY	Jokaisen Oma Ympäristö (kulttuuriympäristökampanja)
LEK	Landschaftsentwicklungskonzept (saks. maisemallinen kehityssuunnitelma)
LEP	Landesentwicklungsprogramm (saks. osavaltion kehitysohjelma)
LfU	Bayerisches Landesamt für Umweltschutz (Baijerin osavaltion luonnonsuojeluvirasto)
LplG	Landesplanungsgesetz (saks. osavaltion maankäytön suunnittelua koskeva laki)
LRP	Landschaftsrahmenplan (saks. maisemayleissuunnitelma)

LSL	luonnonsuojelulaki
MML	Maanmittauslaitos
MMM	Maa- ja metsätalousministeriö
MRL	maankäyttö- ja rakennuslaki
MV	Museovirasto
OPM	Opetusministeriö
RakSuL	rakennussuojelulaki
RKY	rakennettu kulttuuriympäristö (Museoviraston valtakunnallinen inventointi)
ROG	Raumordnungsgesetz (saks. kaavoituslaki)
ROP	Raumordnungsplan (saks. osavaltion seutukaava)
SKL	Suomen kotiseutuliitto
UNESCO	The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UVP	Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung (saks. YVA-laki)
VAT	valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet
VN	Valtioneuvosto
VNP	Valtioneuvoston päätös
VNPP	Valtioneuvoston periaatepäätös
WHC	World Heritage Centre (UNESCO)
YM	Ympäristöministeriö
YVA	ympäristövaikutusten arviointi
YVAL	laki ympäristövaikutusten arvioinnista

Tekijöiden nimilyhenteet kuvituksessa:

AM	Anne Mäkynen
JF	Johanna Forsius
MR	Maija Rautamäki
SLS	Sirkka-Liisa Seppälä
SV	Saara Vilhunen
TH	Tapio Heikkilä
MV/RHO	Museovirasto / rakennushistorian osasto

Liite B - Maatalouden ja metsänhoidon tukijärjestelmät

Säädös	Tavoitteet ja velvoitteet	Hoito- ja suojelukeinot	Muuta
VN:n asetus luonnonhaitta- korvauksesta ja maatalouden ympäristötuesta	Luonnonhaittakorvauksen tavoitteena on maan jatkuvan maatalouskäytön varmistaminen vaikuttaen siten elinkelpoisten maaseutuyhteisöjen säilymiseen, maaseudun ylläpitäminen sekä kestävien viljelyjärjestelmien ylläpitäminen ja edistäminen. Maatalouden ympäristötuen tavoitteena on maatalousalueiden luonnon monimuotoisuudesta huolehtiminen sekä maatalous- maiseman hoito. (2 §) Viljelijän on sitouduttava jatkamaan viljelyä maatilallaan viiden vuoden ajan (12 §). Viljelijän on sitouduttava viideksi vuodeksi toteuttamaan maatalouden ympäristötuen perus- ja lisätoimenpiteitä (14 §) mukaanlukien maiseman ylläpitäminen (15 §).	Erityistuen saamiseksi sopimukset perinnebiotooppien hoidosta (28 §), luonnon monimuotoisuuden edistämisestä (29 §) ja maiseman kehittämisestä ja hoidosta (30 §).	Luonnonhaittakorvausta ja maatalouden ympäristötukea voidaan maksaa viljelijälle. Maatalouden ympäristötuen koulutukseen liittyvää tukea voidaan maksaa myös muulle tuensaajalle kuin viljelijälle. (4 §) Sopimus tehdään viljelijän hakemuksesta (41 §).
MMM:n asetus ympäristötuen perus- ja lisätoimenpiteistä sekä maatalouden ympäristötuen koulutukseen liittyvästä tuesta	Viljelymaisema on säilytettävä avoimena. Maisemallisesti arvokkaita peltoja ei saa metsittää. Tilalla olemassa olevia maatalousympäristöjen luonnon monimuotoisuuskohteita (mm. monipuoliset pellon ja metsän reunavyöhykkeet ja puukujanteet) on ylläpidettävä. (13 §)		Viljelijän on osallistuttava neuvonnalliseen koulutukseen, jossa selvitetään luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseen ja hoitoon liittyviä asioita maatilamittakaavassa, ja laadittava omalle tilalleen yleispiirteinen suunnitelma tilan tärkeistä monimuotoisuuskohteista ja niiden hoidosta. (17 §)
MMM:n asetus maatalouden erityistuesta		Tarkennukset sopimuksiin perinnebiotooppien hoidosta (21 §), luonnon monimuotoisuuden edistämisestä (22 §) sekä maiseman kehittämisestä ja hoidosta (23 §)	
Laki maaseudun kehittämiseen myönnettävistä tuista	Maaseudun elinkeinotoiminnan monipuolistaminen ja maaseudun asukkaiden elämänlaadun parantaminen kestävän kehityksen periaatteita noudattaen (1 §)	Tuki kyläyhteisön asuin ympäristön parantamiseen, sen asukkaiden viihtyvyyden edistämiseen sekä muuhun vastaavaan maaseudun ympäristöä ja asukkaiden yleistä hyvinvointia palvelemaan toimintaan (6 §)	
VN:n asetus maaseudun kehittämisestä		Yritystuki investointiin, jonka tarkoituksena on ympäristönsuojelun tai maisemanhoidon edistäminen (11 § ja 31 §)	
VN:n asetus maaseudun hanketoiminnan tukemisesta		Tuki maaseudun kulttuuriperinnön säilyttämiseen, kehittämiseen ja hyödyntämiseen, maaseudun ympäristön viihtyvyyden parantamiseen sekä maaseudun rakennetun ympäristön ja maisemanhoitoa koskevien suunnitelmien laatimiseen ja toteuttamiseen (7 §).	
Kestävän metsätalouden rahoituslaki	Tavoitteena metsien biologisen monimuotoisuuden turvaaminen. Metsäluonnon hoitohankkeisiin myönnettävän tuen edellytyksenä on metsäkeskuksen hyväksymä suunnitelma (7 §).	Tuki metsien monikäyttöä, maisema-, kulttuuri- ja virkistysarvoja korostaviin, alueellisesti merkittäviin hankkeisiin (18 §).	Tukea haetaan kirjallisesti siltä metsäkeskukselta, jonka toimialueella pääosa kyseessä olevasta metsätalousmaasta sijaitsee (21 §).

Taulukon kokoamisessa on käytetty apuna hallituksen esitystä HE 73/2005.

Liite C - Työn taustaksi luettu kirjallisuus

- Bastian, O. & Schreiber, K.-F. (toim.) (1999): Analyse und ökologische Bewertung der Landschaft. 2., neubearb. Auflage. Heidelberg: Spektrum Akademischer Verlag. 564 s. ISBN 3-8274-0914-4.
- Bayerische Akademie für Naturschutz und Landschaftspflege = ANL (toim.) (1995): Vision Landschaft 2020 - Von der historischen Kulturlandschaft zur Landschaft von morgen. Laufen/Salzach. 154 s. Laufener Seminarbeiträge (LSB) 4/95. ISBN 3-931175-06-5.
- Bayerisches Staatsministerium für Landwirtschaft und Forsten (2001): Historische Kulturlandschaft. Augsburg: J. P. Himmer GmbH & Co. 109 s. Ländliche Entwicklung in Bayern. Materialien Heft 31/2001. ISSN 0943-7622. [Viitattu 20.5.2009]. Saatavissa: http://www.landentwicklung.bayern.de/dokumentationen/32569/linkurl_1_1.pdf
- Becker, W. (1998): Die Eigenart der Kulturlandschaft: Bedeutung und Strategien für die Landschaftsplanung. Vaitöskirja. Berlin: VWF. 281 s.
- Behrens, H. (toim.) (2004): Historische Kulturlandschaften als Gegenstand der Landschaftsplanung. Dokumentation des Zweiten Neubrandenburger Symposiums vom 22. Januar 2004. Berlin: VWF (Verlag für Wissenschaft und Forschung). 159 s. Umweltgeschichte und Umweltzukunft; 12. ISBN 3-89700-410-0.
- Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung = BMVBS & Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung = BBR (2006): Future Landscapes - Perspektiven der Kulturlandschaft. 2. unveränderte Auflage. Berlin/Bonn. 118 s. [Viitattu 20.5.2009]. Saatavissa: http://deposit.d-nb.de/ep/netpub/75/77/67/98567777/_data_stat/gim1413wo.pdf
- Demuth, B. (2000): Das Schutzgut Landschaftsbild in der Landschaftsplanung : Methodenüberprüfung anhand ausgewählter Beispiele der Landschaftsrahmenplanung. Berlin: Mensch & Buch Verlag. 200 s. Forschungsberichte aus der Landschaftsplanung. ISBN 3-89820-083-3.
- Elo, P. & Järnefelt, H. & Kylliäinen, J. & Mäntyranta, O. & Melanko, K. & Linnanmäki, S. (toim.) (2000): Kulttuuriperinnön kauneus, hyvyys ja totuus. Museovirasto ja Opetushallitus. Helsinki. 106 s. Suomen Tammi -julkaisu. ISBN 952-13-0894-X.
- Fürst, D. & Gailing, L. & Pollermann, K. & Röhring, A. (toim.) (2008): Kulturlandschaft als Handlungsraum: Institutionen und Governance im Umgang mit dem regionalen Gemeinschaftsgut Kulturlandschaft. Dortmund: Rohn. 328 s. ISBN 3-939486-06-X.
- Häyrynen, M. & Immonen, O. (toim.) (1997): Maiseman arvo[s]tus. Seminaari maiseman havaitsemisesta ja arvottamisesta Lahden Makkulassa 1.-2.9.1995. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy. 70 s. Kansainvälisen soveltavan estetiikan instituutin raportteja n:o 1. ISBN 952-5069-01-X
- Kazal, I. & Voigt, A. & Weil, A. & Zutz, A. (toim.) (2006): Kulturen der Landschaft : Ideen von Kulturlandschaft zwischen Tradition und Modernisierung. Berlin: Universitätsverlag der TU Berlin. 399 s. Landschaftsentwicklung und Umweltforschung, Schriftenreihe der Fakultät Architektur Umwelt Gesellschaft, Band 127. ISBN 978-3-7983-2009-3.
- Küster, H. (toim.) (2008): Kulturlandschaften: Analyse und Planung. Frankfurt am Main: Lang. 180 s. Stadt und Region als Handlungsfeld; 5. ISBN 3-631- 57725-7.
- Kärki, P. et al. (toim.) (1987): Muistomerkki: kirjoituksia Antero Sinisalolle. Helsinki. 241 s. ISBN 951-99808-9-X.
- Luostarinen, M. & Yli-Viikari, A. (toim.) (1997): Maaseudun kulttuurimaisemat. Suomen ympäristökeskus. Helsinki. 151 s. Suomen ympäristö 87. ISBN 952-11-0116-4.
- Matthiesen, U. & Danielzyk, R. & Heiland, S. & Tzschaschel, S. (2006): Kulturlandschaften als Herausforderung für die Raumplanung: Verständnisse – Erfahrungen – Perspektiven. Hannover: Verlag der ARL. 311 s. Forschungs- und Sitzungsberichte der ARL; 228. ISBN 978-3-88838-057-0.
- Wagner, J. M. (1999): Schutz der Kulturlandschaft - Erfassung, Bewertung und Sicherung schutzwürdiger Gebiete und Objekte im Rahmen des Aufgabenbereiches von Naturschutz und Landschaftspflege. Eine Methodenstudie zur emotionalen Wirksamkeit und kulturhistorischen Bedeutung der Kulturlandschaft unter Verwendung des geographischen Informationssystems PC ARC/INFO. Saarbrücken: Fachrichtung Geographie der Universität des Saarlandes. 323 s. Saarbrücker geographische Arbeiten; 47. ISBN 3-924525-47-1.
- Wiegand, C. (toim.) (2001): Kulturlandschaften in Europa: Regionale und internationale Konzepte zu Bestandserfassung und Management. Tagung "Kulturlandschaften in Europa", Hannover 29.-30.3.2001. Hannover: Kommunalverband Großraum Hannover. Beiträge zur regionalen Entwicklung, Region Hannover; Heft Nr. 92. 238 s. ISSN 0175-5951.

Paino: Picaset Oy, Helsinki.
Paperi: Multidesign Ivory 100 g
Kannet: Multidesign Ivory 250 g